

**SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ
ODREĐENOSTI IZBEGLICA, POVRATNIKA I INTERNO RASELJENIH
LICA**

**Smernice za sprečavanje i reagovanje na ovu vrstu nasilja
maj 2003. god.**

**VISOKI KOMESAR
UJEDINJENIH NACIJA
ZA IZBEGLICE**

SADRŽAJ

Predgovor	1
Uvod	3
Poglavlje 1: Pregled seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti	7
Zaštita izbeglica od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.....	8
Šta je seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti?	10
Definicija ključnih pojmova	11
Vrste seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.....	15
Gde i kada se događa seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti?	19
Uzroci i posledice seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti	21
Ključne tačke	25
Poglavlje 2: Smernice	27
Programske smernice	28
Individualne smernice	29
Multisektorski pristup	31
Ključne tačke	32
Poglavlje 3: Sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti	33
Transformacija socio-kulturnih normi	35
Obnavljanje sistema podrške u porodicama i zajednicama	40
Stvaranje uslova za poboljšanje sistema odgovornosti	41
Planiranje efikasnih službi i smeštajnih kapaciteta.....	42
Vršenje uticaja na formalne i neformalne zakonske okvire.....	47
Nadzor i dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.....	50

Ključne tačke	51
Poglavlje 4: Reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti	53
Razvijanje delatnosti unutar zajednice vezanih za obrazovanje i svesnost o seksualnom nasilju	55
Obučavanje aktera u reagovanju na potrebe žrtava/preživelih osoba	55
Uspostavljanje mehanizama preporuke, izveštavanja, nadzora i procene	56
Osposobljavanje izbegličkih zajednica da reaguju	58
Razvijanje sistema reagovanja na zdravstvene/medicinske potrebe žrtava/preživelih osoba	59
Planiranje vezano za zadovoljavanje psiho-socijalnih potreba žrtava/preživelih osoba	60
Razvijanje reagovanja zasnovanog na sigurnosti i bezbednosti	61
Uspostavljanje pravnog/pravosudnog sistema reagovanja	62
Identifikacija uloga drugih potencijalnih aktera	65
Razvijanje plana za rad sa počiniocima	67
Ključne tačke	68
Poglavlje 5: Specijalna razmatranja vezana za decu izbeglice	69
Smernice	70
Grupe dece koje su naročito podložne riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti	71
Specifični oblici seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koji se vrše nad decom	75
Specijalna razmatranja vezana za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koje se vrši nad decom	77
Specijalna razmatranja vezana za reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koje se vrši nad decom	80
Ključne tačke	85
Poglavlje 6: Okvir za akciju	87
Razvijanje akcionog plana	87

Ključne tačke	96
Poglavlje 7: Nadzor i procena	97
Definicija nadzora i procene	97
Svrhe mehanizama nadzora i procene.....	98
Tipovi mehanizama nadzora i procene	99
Projektovanje sistema nadzora i procene usredsređeno na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti	99
Primeri obrazaca za prijavljivanje	103
Ključne tačke	107
Poglavlje 8: Progon zasnovan na polnoj određenosti	109
Progon u vezi sa polnom određenošću u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951, odnosno njenog Protokola iz 1967. godine, koji se odnosi na status izbeglica	110
Prilog 1: UNHCR-ov Kodeks ponašanja	123
Prilog 1.1: Osnovna načela Kodeksa ponašanja	129
Prilog 2: Obrazac za prijavljivanje nemilih događaja	131
Prilog 3: Mesečni obrazac za prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti	143
Prilog 4: Obrazac za zdravstveni pregled	145
Dodatna literatura	149

PREDGOVOR

U svakoj zajednici u svetu postoje ljudi koji stradaju od nečovečnih dela. Zverstva koja vrše oružane grupe u međusobnim sukobima su često dobro reklamirana, dok se za nedela počinjena iza zatvorenih vrata, u domovima žrtava, retko čuje. Izbeglice i interno raseljena lica, koja ne uživaju zaštitu svojih vlada, su među onima koji su najizloženiji delima nečovečnosti, uključujući seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Saznali smo da se seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti najčešće događa u sredinama gde postoji opšti manjak poštovanja ljudskih prava. Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je, naravno, samo po sebi povreda ljudskih prava. Žene i deca, koji su najčešće izloženi zloupotrebama ljudskih prava, su takođe oni koji i najviše stradaju od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Ove Smernice nude praktične savete o tome kako osmisliti strateški plan i sprovesti u delo aktivnosti usmerene ka sprečavanju i reagovanju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. One takođe sadrže podatke o osnovnim pitanjima vezanim za zdravlje, zakonodavstvo, bezbednost i ljudska prava, u meri u kojoj su ona relevantna za ove strategije i delatnosti.

Smernice su razvijene u savetovanju sa UNHCR-ovim partnerima za zaštitu izbeglica: vladama, međuvladinim agencijama i nevladinim organizacijama. Namenjene su UNHCR-ovom osoblju i članovima operacionih partnera uključenim u delatnosti zaštite i pomoći izbeglicama i interno raseljenim licima. Ispitane su u 32 zemlje širom sveta, uz učešće više od 60 partnera.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je ozbiljan problem koji se mora rešavati na neposredan i direktan način. Mi smo razvili nekoliko alata koji mogu poslužiti u sprečavanju tog nasilja i koji mogu pomoći onim njegovim žrtvama koje nisu u mogućnosti da ga spreče. Efikasna primena ovih alata zavisi od svih nas koji radimo sa izbeglicama i interno raseljenim licima.

Ruud Lubbers
Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice

UVOD

Pozadina

UNHCR je 1995. godine prvi put izdao knjigu *Seksualno nasilje nad izbeglicama: Smernice za sprečavanje i reagovanje*. Do tada je postalo jasno da veličina i važnost problema zahteva usmeren pristup i razmotrene, udružene delatnosti koje do tog vremena nisu bile adekvatno osmišljene, niti sakupljene u bilo kojem prethodnom UNHCR-ovom izdanju. *Smernice* objavljene 1995. godine su pomogle pri stvaranju (jače) svesti i razumevanja vezanog za ovu ozbiljnu povredu ljudskih prava i postavile temelje za razvoj planova i programa kako bi se te povrede ljudskih prava sprečile, odnosno kako bi se na njih adekvatno reagovalo. Pa ipak, seksualno nasilje i nasilje vezano za polnu određenost nastavlja da se događa nesmanjenim intenzitetom među populacijama izbeglica, a naročito u žena i dece. U ovim zajednicama se čak i pogoršalo, zbog nejednakih odnosa među polovima; upotrebljava se kao ratno oružje i kao sredstvo nametanja sopstvene volje; pokazalo se i kao uzrok prinudnog raseljavanja, i kao strašna posledica raspada strukture porodice i zajednice koja prati proces raseljavanja. Ovu vrstu nasilja takođe vrše neki od onih istih ljudi kojima je poverena dužnost zaštite izbeglica i raseljenih lica.

Od 1995. godine naučene su mnoge lekcije o individualnim, institucionalnim i državnim odgovornostima vezanim za primenu *Smernica* i za pružanje zaštite osobama prisiljenim na iseljenje. Tokom ovih godina, UNHCR, druge agencije Ujedinjenih nacija, vladine i nevladine organizacije, izbeglice, povratnici, kao i interno raseljena lica su procenili programe i delatnosti predložene u *Smernicama* u okviru složenih kriznih situacija. Ishod ovog postupka procenjivanja bila je "Međuagencijska konferencija o naučenim lekcijama vezanim za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polu pojedinaca u izbegličkom okruženju", održana marta 2001. godine u Ženevi.

Učesnici Konferencije su identifikovali oblasti gde su potrebne promene i istakli važnost revidiranja *Smernica* iz 1995. godine kako bi one odražavale napredak ostvaren poslednjih godina i kako bi se usavršio međuagencijski, multisektorski pristup seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polu izbeglica, povratnika i interno raseljenih lica. Preporuke ove Konferencije uključuju: jačanje angažovanosti institucija stvaranjem Kodeksa ponašanja namenjenog humanitarnim radnicima; određivanje najnižih opšte prihvatljivih standarda vezanih za rad sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti; podržavanje raspodele i upravljanja adekvatnim sredstvima i osobljem; i uključivanje perspektive jednakosti među polovima u svakodnevnu institucionalnu praksu. Učesnici su naglasili potrebu za angažovanjem izbegličke zajednice u svim etapama realizacije programa: u planiranju, izvršenju, nadzoru i proceni.

Tokom daljeg praćenja preporuka sa Konferencije, ove nove *Smernice za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje protiv izbeglica, povratnika i interno raseljenih lica* su razvijene putem međuagencijskih konsultacija. Proverene su na terenu u 32 zemlje širom sveta, uz učešće više od 60 ključnih operacionih partnera.

SVRHA SMERNICA

Ove *Smernice* su namenjene osoblju UNHCR-a, agencijama Ujedinjenih nacija, međuvladinim i nevladinim organizacijama, kao i vladinim organizacijama-domaćinima koje pružaju podršku i pomoć izbeglicama i osobama za koje se interesuje UNHCR. One su takođe namenjene usmeravanju delatnosti sprečavanja problema nasilja, odnosno reagovanja na nasilje pokrenutih od strane samih izbegličkih zajednica. One ispituju osnovne uzročnike i činioce koji doprinose seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti i predlažu praktične delatnosti radi sprečavanja nasilja, odnosno reagovanja na ovu vrstu nasilja. *Smernice* pružaju svež pristup ovom problemu time što shvataju da se seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti održava i širi usled nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, te se one stoga zalažu za strateška partnerstva – uključujući i ona između žena i muškaraca, između narodnih i međunarodnih nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima, UNHCR-a, drugih agencija pri Ujedinjenim nacijama i država – radi promovisanja promena. One takođe naglašavaju važnost uključivanja izbegličkih zajednica, naročito žena i dece, u proces planiranja, realizacije i procene delatnosti namenjenih sprečavanju, odnosno reagovanju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Prilagodljive različitim kontekstima i okolnostima, *Smernice* pružaju okvir za razvijanje efikasnih strategija sprečavanja i reagovanja; one ne nude temeljit skup delatnosti koje bi odgovarale svakoj mogućoj situaciji. Pošto sprečavanje i reagovanje na složeni problem seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti zahteva međuagencijsku, interdisciplinarnu i multisektorsku saradnju, *Smernice* takođe podstiču razmišljanje i raspravu među organizacijama i kolegama. One treba da dopunjuju, a ne da zamenjuju drugi materijal za obučavanje.

SADRŽAJ SMERNICA

- Poglavlje 1** Daje pregled i osnovne podatke o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, o njegovim osnovnim uzrocima, činiocima i posledicama.
- Poglavlje 2** Pruža smernice koje su u osnovi svih napora sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, kao i okvir za multisektorski i kolaborativni pristup ovom problemu.
- Poglavlje 3** Preporučuje strategije sprečavanja radi smanjenja, odnosno uklanjanja uzroka i činilaca koji doprinose postojanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Poglavlje 4** Opisuje način uspostavljanja multisektorskog sistema reagovanja u kontekstu seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Poglavlje 5** Opisuje posebne elemente koje treba imati u vidu pri pružanju pomoći deci koja su preživela, odnosno koja su podložna riziku seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Poglavlje 6** Pruža konkretne savete o tome kako razviti plan akcije koji se nadograđuje na već postojeće snage u datoj situaciji.
- Poglavlje 7** Razmatra mehanizme kontrole i procene i nudi primere pokazatelja radi merenja dejstva delatnosti namenjenih zaštiti od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Poglavlje 8** Objašnjava pojam proganjanja zasnovanog na polnoj određenosti i kako ga primeniti u radu sa licima koja traže azil.

Čitaoci su usmereni na dodatne izvore gde god je to relevantno, radi dobijanja detaljnijih informacija o specifičnim temama. Naslovi ovih priručnih materijala se nalaze u osenčenim kućićima svuda u tekstu, pod nazivom "**Vidi takođe**". Primeri obrazaca koji mogu biti prilagođeni upotrebi u specifičnim situacijama su deo Priloga. Detaljan spisak dodatne literature se nalazi posle priloga. Elektronske verzije određenih dokumenata se nalaze na CD-ROM-u koji je propratni deo ovih *Smernica*.

KLJUČNI TERMINI

Ove *Smernice* se primenjuju u situacijama gde postoje izbeglice, povratnici, interno raseljena lica, odnosno lica koja traže azil. Mada UNHCR-ov mandat i delatnosti mogu da se razlikuju kada se radi o izbeglicama ili o interno raseljenim licima, druga pravna lica kao što su to vlasti zemlje domaćina, nevladine organizacije, ili druge agencije pri Ujedinjenim nacijama, mogu da zaštite i pruže pomoć kako izbeglicama, tako i raseljenim licima.

Radi praktičnosti, termin **izbeglice** se odnosi na lica koja traže azil, kao i na interno raseljena lica ženskog i muškog pola, na decu i odrasle. Slično tome, termin smeštaj za izbeglice se odnosi na tranzitne objekte, centre za prihvaćaj, izbegličke logore, ustanove za pritvor lica koja traže azil, privremeni smeštaj tokom procesa repatrijacije i centre koji okupljaju interno raseljena lica. Iako se većina preporuka vezanih za izbeglički smeštaj može primeniti kako u seoskim tako i u gradskim sredinama, u situacijama kada je to neophodno, naglašene su specifične delatnosti koje se vrše pod specifičnim okolnostima.

Termin **žrtve/osobe koje su preživele (seksualno nasilje)** se odnosi na pojedince ili grupe koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Dok se prema izbeglicama u svakom slučaju treba ponašati uz samilost i osećajnost, odnositi se prema njima kao prema preživelim priznaje njihovu snagu i istrajnost. Međutim, dešava se da žrtva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti ostane žrtva, uprkos ličnim naporima i podršci sa strane. U određenim pravnim kontekstima, termin žrtva je podesan i/ili čak obavezan zbog relevantnih zakona u slučajevima kada se traži odšteta pravnim putem. Međutim, u nepravim situacijama reč žrtva može sa sobom da povlači smisao nemoći i žigosanja, a takav opis karakternih osobina treba da izbegavaju svi koji se bave ovom tematikom. Radi spoznavanja ovog činjeničnog stanja, u ovom radu će se upotrebljavati oba termina.

Mada su muškarci i dečaci često žrtve/osobe koje su preživele seksualno nasilje, statistika potvrđuje da su žene i devojčice najčešće žrtve/preživele osobe. Radi priznavanja ove stvarnosti, **Smernice se služe ženskim rodnom pri opisivanju žrtava/osoba koje su preživele ovu vrstu nasilja.**

Termin **akteri** se odnosi na pojedince, grupe, organizacije i institucije angažovane u sprečavanju i reagovanju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Akteri mogu biti izbeglice, lokalne populacije, zaposleni u nekoj agenciji Ujedinjenih Nacija ili dobrovoljci pri ovim agencijama, nevladine organizacije, državne institucije-domaćini, donatori, kao i drugi članovi međunarodne zajednice.

POGLAVLJE 1

PREGLED SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je povreda ljudskih prava. Ova vrsta nasilja produžava vek stereotipnim ulogama polova koje oduzimaju ljudsko dostojanstvo i onemogućavaju ljudski razvoj. Velika većina žrtava/osoba koje su preživjele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti su žene i devojčice.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti podrazumeva mnogo više nego seksualno napastvovanje i silovanje. Mada može da se dogodi na javnim mestima, ponajviše je ukorenjeno u stavovima pojedinaca koji prećutno prihvataju nasilje u porodici, zajednici i državi. Neophodno je shvatiti osnovne uzroke i posledice seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti pre nego što se mogu planirati prikladni programi za sprečavanje i reagovanje na ovu vrstu nasilja.

Kao agencija Ujedinjenih nacija koja se bavi pitanjem izbeglica, UNHCR pruža međunarodnu zaštitu izbeglicama, kao što mu njegov mandat i nalaže. Na taj način UNHCR, zajedno sa državama deli odgovornost za zaštitu izbeglica od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Nekoliko činjenica vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti

- Širom sveta, otprilike 40 do 70% ubistava žena je počinjeno od strane njihovih intimnih partnera, često u kontekstu odnosa u kome je postojalo zlostavljanje.
- U celom svetu, bar jedna od svake tri žene je u svom životu iskusila batine, prinudan seks, ili bila zlostavljana na neki drugi način.
- Učestalost trgovine ljudima širom sveta je porasla za skoro 50% između 1995. i 2000. godine. Međunarodna organizacija za migracije (IOM) procenjuje da godišnje čak 2 miliona žena postaju žrtve trgovine ljudima i u tom kontekstu pređu razne granice.
- Više od 90 miliona afričkih žena i devojčica su žrtve sakaćenja ženskih polnih organa.
- Bar 60 miliona devojčica, koje bi inače trebalo da budu žive, se vode kao nestale iz različitih populacija, uglavnom u Aziji, usled pobačaja zasnovanih na polu deteta, čedomorstva ili nebrige.
- Poslednjih godina, masovno silovanje tokom rata je dokumentovano u Bosni, Kambodži, Liberiji, Peruu, Somaliji i Ugandi. Ekipe iz Evropske Unije, čiji je zadatak bio da ustanovi činjenice, procenjuje da je tokom rata u Bosni silovano više od 20.000 muslimanskih žena.
- 95% raseljenih domaćinstava anketiranih u Siera Leoneu je prijavilo slučajevne seksualnog napastvovanja, uključujući silovanje, mučenje i

seksualno ropstvo. Bar 250.000, a možda i 500.000 žena je silovano tokom genocida u Ruandi 1994. godine.

*Uzeto iz: "Nasilje protiv žena: Skriveno zdravstveno breme" (Svetska banka 1994)
Izveštaj o nasilju zasnovanom na polnoj određenosti: Izveštaj o podacima u prilog
preduzimanja odlučnih koraka (L. Heise, IWTC, 1992) i
Napredak žena širom sveta (UNIFEM, 2000)*

ZAŠTITA IZBEGLICA OD SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Sva ljudska bića su rođena slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.

Univerzalna deklaracija ljudskih prava

Generalna skupština UN

10. decembar 1948.

Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je u direktnoj vezi sa zaštitom ljudskih prava.

Ljudska prava su univerzalna, neotuđiva, nedeljiva, međusobno povezana i međusobno zavisna. Svaki pojedinac, bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno poreklo, imovinu, lozu ili ugled, ima pravo na poštovanje, zaštitu, vršenje i uživanje svih osnovnih ljudskih prava i sloboda. Države su obavezne da obezbede jednako uživanje svih ekonomskih, društvenih, kulturnih, građanskih i političkih prava ženama, muškarcima, devojkicama i dečacima.

Dela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti krše priličan broj ljudskih prava koja su zajamčena međunarodnim instrumentima za ljudska prava. Među ostalima, ta prava su sledeća:

- Pravo na život, slobodu i ličnu bezbednost.
- Pravo na najviši dostupni standard fizičkog i duševnog zdravlja.
- Pravo na izuzećeizuzetnost od mučenja ili okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg ponašanja ili kažnjavanja.
- Pravo na slobodu kretanja, mišljenja, izražavanja i druženja.
- Pravo na stupanje u brak uz slobodan i kompletan pristanak, kao i jednaka prava na sam brak, za vreme trajanja braka i pri njegovom poništenju.
- Pravo na školovanje, socijalno osiguranje i lični razvoj.
- Pravo na učestvovanje u kulturnim, političkim i javnim zbivanjima, jednak pristup javnim službama, pravo na posao, kao i jednaku platu za isti posao.

Nekoliko međunarodnih instrumenata se bavi specifično seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti kod žena i devojčica. **Kongres o eliminaciji svih vrsta diskriminacije prema ženama**, koji je Generalna skupština usvojila 1981. godine, **Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama**, koju je Generalna skupština usvojila 1993. godine i **Pekinška Deklaracija i tribina za akciju**, koja je usvojena u Pekingu 1995. godine, podrazumevaju sve vrste diskriminacije kao nasilje nad ženama i devojčicama i potvrđuju odgovornost država da rade na eliminaciji tog nasilja. U skorije vreme, **Rimska uredba Međunarodnog krivičnog suda** iz 1998. godine opisuje silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prinudnu trudnoću, prinudnu sterilizaciju i bilo kakav drugi oblik

seksualnog nasilja, kao krivično delo koje u svojoj ozbiljnosti može da se upoređi sa zločinima protiv čovečnosti. **Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija** (2000) naglašava odgovornost država da više ne dozvoljavaju da zločini protiv čovečnosti i ratni zločini, uključujući i seksualno nasilje i druge vrste nasilja nad ženama i devojčicama prođe nekažnjeno.

(Izvršni Odbor UNHCR-a)... Osuđuje nasilje zasnovano na polnoj određenosti i sve oblike diskriminacije s obrazloženjem da se na taj način seks usmerava protiv izbeglica i raseljenih žena i devojčica, i poziva države da obezbede zaštitu svojih ljudskih prava i fizičkog i psihološkog integriteta, kao i da se učini da postanu svesne ovih prava.

Zaključak Izvršnog odbora br. 85 (XLIX), 1998

Ujedinjene nacije, agencije koje se bave ljudskim pravima i humanitarne agencije, zajedno sa državama dele odgovornost za obezbeđivanje zaštite ljudskih prava. Kao agencija Ujedinjenih nacija koja se bavi pitanjima izbeglica, UNHCR poseduje mandat koji mu nalaže da pruži međunarodnu zaštitu izbeglicama i da traži trajna rešenja za njihove probleme. Na taj način, UNHCR i države dele odgovornost za zaštitu izbeglica od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

UNHCR-ova definicija zaštite

Sve delatnosti usmerene ka obezbeđivanju jednakog pristupa pravima žena, muškaraca, devojčica i dečaka koji su od važnosti UNHCR-u, kao i omogućavanju uživanja ovih prava, u saglasnosti sa relevantnim zakonima (međunarodnim humanitarnim pravom, kao i propisima koji se tiču ljudskih prava i zakonima vezanim za izbeglice).

U situacijama gde ništa nije preduzeto radi sprečavanja, odnosno reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, UNHCR, kao deo svojih osnovnih delatnosti, treba da preuzme vođstvo pri usaglašavanju i uspostavljanju zaštite i pomoći vezane za ovu vrstu nasilja. Ovo podrazumeva zalaganje u korist izbeglica, pružanje saveta državama o tome kako da usklade svoje državno zakonodavstvo sa međunarodnim standardima i preduzimanje mera za umanjivanje rizika trgovine ljudima, rizika koji postaje ozbiljniji u slučaju raseljenih pojedinaca.

Trgovina ljudima podrazumeva regrutaciju, prevoz, transfer, skrivanje ili prihvatanje osoba putem pretnji ili upotrebom sile ili na drugi prinudan način, kao i putem kidnapovanja, obmane, prevare, zloupotrebe vlasti, ili zloupotrebom podređenog položaja, ili putem pružanja ili primanja isplate ili naknade radi iznuđivanja pristanka od strane osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom u svrhu eksploatacije. Eksploatacija podrazumeva, u najmanju ruku, eksploataciju prostituisanja drugih osoba, ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudnog rada ili usluga, ropstva ili prakse slične ropstvu, kao i potčinjavanje ili uklanjanje organa.

Protokol za sprečavanje, obuzdavanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito trgovine ženama i decom, koji dopunjuje odluke Kongresa Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala novembra 2000. godine

Vidi takode:

- Kongres Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000)
- Rimska uredba Međunarodnog krivičnog suda (1998)
- Pekinška Deklaracija i tribina za akciju (1995)
- Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama (1994)
- Kongres protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg ponašanja ili kažnjavanja (1984)
- Kongres o eliminaciji svih vrsta diskriminacije prema ženama (1979)
- Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima (1966)
- Međunarodni sporazum o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima (1966)
- Uredba kancelarije UNHCR GA rezolucija 428(v) (1950)
- Univerzalna deklaracija ljudskih prava (1948)

ŠTA JE SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI?

Seksualno nasilje, nasilje zasnovano na polnoj određenosti i nasilje nad ženama su termini koji u svakodnevnoj upotrebi često znače jedno te isto. Svi ovi izrazi se odnose na kršenje osnovnih ljudskih prava i produžuju vek stereotipnim ulogama zasnovanim na polu pojedinca, te na taj način pojedince lišavaju ljudskog dostojanstva i samoopredeljenja, i sputavaju ljudski razvoj. Odnose se na fizičku, seksualnu i psihološku nepravdu koja podržava podređenost žena i produžuje vek muškoj moći i kontroli nad njima.

Dok nasilje zasnovano na polnoj određenosti ima razoran uticaj na živote žena i devojčica, koje čine većinu žrtava/preživelih, ono takođe ometa razvoj muškaraca i dečaka. Eliminacija nasilja i nejednakosti zasnovanih na polnoj određenosti pomaže da se ojačaju cele zajednice.

Termin **nasilje zasnovano na polnoj određenosti** se upotrebljava kako bi se razlikovalo opšte nasilje od nasilja koje pogađa pojedince ili grupe pojedinaca u zavisnosti od njihove polne određenosti. Nasilje zasnovano na polnoj određenosti je definisano od strane Odbora CEDAW kao nasilje koje je usmereno u pravcu lica ili grupe lica na osnovu njihove polne određenosti ili njihovog genetskog pola. Uključuje i dela koja nanose fizičku, duševnu ili seksualnu nepravdu ili patnju, pretnje ovakvim delima, prinudu i druge oblike lišavanja slobode.

Termin **nasilje nad ženama** se odnosi na bilo koje delo nasilja zasnovano na polnoj određenosti, koje ima za ishod, ili će verovatno imati za ishod fizičku, seksualnu ili psihološku nepravdu nanosenu ženama i devojčicama, bilo da se to nasilje dešava u privatnim ili u javnim situacijama.

Seksualno nasilje, uključujući i **eksploataciju i zlostavljanje**, se odnosi na bilo koje seksualno delo, pokušaj ili pretnju koje ima za ishod, ili će verovatno imati za ishod

fizičku, psihološku i emotivnu nepravdu. Seksualno nasilje je oblik nasilja koji je zasnovan na polnoj određenosti.

UNHCR koristi sveobuhvatni pojam **seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti** koji uzima u obzir činjenicu da i dečaci kao i odrasli muškarci mogu da budu žrtve seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, mada žene i deca sačinjavaju najveći broj žrtava/preživelih osoba.

Proširena definicija seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti kojom se služi UNHCR i njegovi izvršni partneri

(zasnovano na članovima 1 i 2 Deklaracije Generalne skupštine UN o Eliminaciji nasilja nad ženama (1993) i Preporuci 19, paragraf 6, 11. sednice Odbora CEDAW)

... nasilje zasnovano na polnoj određenosti je nasilje usmereno protiv neke osobe usled njene polne određenosti ili genetskog pola. Ono podrazumeva dela koja nanose fizičku, duševnu ili seksualnu nepravdu ili patnju, pretnje takvim delima, prinudu i druge oblike lišavanja slobode... Dok žene, muškarci, dečaci i devojčice mogu biti žrtve nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, žene i devojčice su najčešće žrtve tog nasilja.

... će da obuhvata, ali ne i da bude organičen sledećim:

- a) Fizičko, seksualno i psihološko nasilje **unutar porodice**, uključujući batinanje, seksualno iskorišćavanje, seksualno zlostavljanje dece u domaćinstvu, nasilje vezano za miraz, silovanje u braku, sakaćenje ženskih polnih organa i ostali tradicionalni običaji koji štete ženama, nasilje od strane osobe koja nije supružnik i nasilje vezano za eksploataciju.
- b) Fizičko, seksualno i psihološko nasilje **u širem okruženju zajednice**, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno napastvovanje i zastrašivanje na radnom mestu, u prosvetnim ustanovama i na drugim mestima, trgovina ženama i prostitucija.
- c) Fizičko, seksualno i psihološko nasilje **počinjeno ili prećutno prihvaćeno od strane države i njenih institucija**, ma gde se ono događalo.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je ukorenjeno ponajviše u odnosima nejednakih snaga među polovima. Takvi odnosi produžavaju vek nasilju unutar porodice, zajednice i države, i prećutno ga prihvataju. Razlika između javnih i privatnih sfera ne treba da služi kao izgovor za ignorisanje problema nasilja u domaćinstvu kao oblika seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Isključivanje žena i devojčica iz javnog života samo povećava njihovu podložnost nasilju unutar porodice. **Nasilje unutar domaćinstva** pojačava diskriminaciju zasnovanu na polnoj određenosti i drži žene u podređenom položaju u odnosu na muškarce.

Vidi takođe:

- **Izveštaji o stanovništvu: Kraj nasilju nad ženama (Univerzitet Johns Hopkins, Škola zdravstva 1999)**
- **Nasilje nad ženama: Skriveno breme zdravlja (Svetska banka 1994)**

DEFINICIJA KLJUČNIH POJMOVA

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti podrazumeva mnogo više nego samo napastvovanje i silovanje. Da bismo razumeli njegove osnovne uzroke i posledice, neophodno je da definišemo i razlikujemo pojmove *polna određenost* i *genetski pol*.

Izraz **genetski pol** se odnosi na *biološke karakteristike* muškaraca i žena. Ove karakteristike su urođene i razlike među njima su ograničene na fiziološko-reproduktivne funkcije.

Polna određenost je pojam koji označava *društvene karakteristike* dodeljene muškarcima i ženama. Ove društvene karakteristike se oblikuju na osnovu raznih činilaca, kao što su starost, veroispovest, nacionalna, etnička i društvena pripadnost. One se razlikuju kako unutar, tako i među kulturama i definišu ličnu osobenost, položaj u društvu, uloge, dužnosti i odnose snaga među članovima datog društva ili kulture. Polna određenost se uči putem socijalizacije. Ona nije statična niti prirodna, već se razvija i reaguje na promene u društvenom, političkom i kulturnom okruženju.

Polna određenost se uči, i prema tome može i da se menja.

Ljudi se rađaju kao žene ili muškarci (genetski pol); uče kako da budu devojčice i dečaci i tada postaju žene i muškarci (polna određenost). Polna određenost se odnosi na značenje pojma dečaka ili devojčice, žene ili muškarca, u datom društvu ili kulturi. Društvo uči svoje članove o stavovima koji se od njih očekuju, kao i o tome koje ponašanje, uloge i delatnosti treba da prihvate. Polna određenost definiše uloge, dužnosti, ograničenja, mogućnosti i privilegije muškaraca i žena u bilo kom kontekstu. Ova vrsta naučenog ponašanja se zove **polni identitet**.

Žene širom sveta se uglavnom nalaze u nepovoljnom položaju u odnosu na muškarce istog društvenog i ekonomskog nivoa. Uloge i lične osobenosti zasnovane na polnoj određenosti uglavnom povlače sa sobom nejednakost i debalans moći između žena i muškaraca. Nasilje nad ženama i prihvatanje tog nasilja unutar društava i kultura, jeste jedan od načina na koji se manifestuje nejednakost i debalans moći među polovima.

Sveobuhvatan plan sprečavanja i reagovanja treba usmeriti na uloge i potrebe kako žena tako i muškaraca, i razviti načine koji bi im omogućili da postanu oruđe promene. **Isključivim usredsređivanjem na žene u situacijama gde se radi o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, odgovornost za sprečavanje i reagovanje na ovo nasilje se prebacuje na žrtve/preživjele.**

Nasilje je sredstvo putem kojeg se vrši kontrola i ugnjetavanje koje može da podrazumeva emocionalnu, društvenu ili ekonomsku prisilu, prinudu ili pritisak, kao i fizičko zlostavljanje. Može biti vidljivo, u obliku fizičkog napastvovanja ili pretnje oružjem; može takođe da bude prikriveno, u obliku zastrašivanja, pretnji, proganjanja, prevare, ili da poprimi neki drugi oblik psihološkog ili društvenog pritiska. Osoba koja je na meti ove vrste nasilja se oseća prisiljenom da se ponaša onako kako se to od nje očekuje, odnosno da postupa protiv svoje volje, usled straha.

Nasilje je radnja ili niz štetnih radnji izvršenih od strane počinioca ili grupe počinioca nad osobom ili grupom pojedinaca. Može da podrazumeva različite vrste nasilja i ponovljene nasilne radnje tokom određenog perioda, i da ima promenljivo trajanje. Može da traje nekoliko minuta, sati, dana, ili tokom celog života.

Zlostavljanje je zloupotreba moći kojom počinitelj uspostavlja kontrolu ili prednost nad zlostavljenom osobom, upotrebom i prouzrokoivanjem fizičkog ili psihološkog bola, ili izazivanjem straha od tog bola. Zlostavljanje sprečava osobe da donose nesputane odluke i prisiljava ih da postupaju protiv svoje volje.

Prinuda je prisiljavanje, ili pokušaj prisiljavanja druge osobe da postupa protiv svoje volje putem pretnji, usmenog insistiranja, manipulacija, prevara, kulturnih očekivanja ili ekonomske moći.

"[Nasilje nad ženama]... je ispoljavanje istorijski nejednakog odnosa snaga između žena i muškaraca, koji je doveo do muške dominacije nad ženama i do njihove diskriminacije od strane muškaraca, što kao ishod ima sprečavanje potpunog napredovanja žena, i činjenicu da je nasilje nad ženama jedan od presudnih mehanizama putem kojeg se žene prisiljavaju na prihvatanje položaja podređenosti u odnosu na muškarce. "

*Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama
23. februar 1994. godine*

Moć znači sposobnost donošenja odluka. Upotreba moći utiče na sve međuljudske odnose. Kada se moć upotrebi za donošenje odluka vezanih za sopstveni život, ona postaje afirmacija samoodobravanja i samopoštovanja koja dalje pospešuje rast poštovanja drugih i prihvatanja drugih kao sebi jednakih. Kada se upotrebi radi dominacije, moć nameće obaveze, ograničava, zabranjuje i donosi odluke o životima drugih. Da bi se seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti efikasno sprečilo, neophodno je analizirati i shvatiti odnose moći između muškaraca i žena, između žena i drugih žena, muškaraca i drugih muškaraca, odraslih i dece, i među decom.

U kriznim humanitarnim situacijama, pogođene populacije zavise od zaštite i pomoći institucija. Radnici humanitarne pomoći, funkcioneri vlada, službe bezbednosti i policije se nalaze na povlašćenom položaju pošto imaju moć donošenja odluka koje utiču na dobrobit osoba kojima pomažu. **Eksploatacija i zlostavljanje** se događaju u slučajevima kada se ovaj debalans moći zloupotrebi na štetu onih osoba koje nisu u mogućnosti da pregovaraju niti da donose odluke na ravnopravan način. Eksploatacija i zlostavljanje mogu poprimiti oblik fizičke i psihološke sile, ili druge oblike prinude (pretnje, ubeđivanja, prevare ili ucene) sa ciljem dobijanja seksualne ili druge naklonosti u zamenu za usluge.

Sa tačke gledišta institucija, pojam seksualne eksploatacije i zlostavljanja od strane humanitarnog osoblja predstavlja neuspeh humanitarnih agencija, čija je deklarirana uloga pružanje brige i zaštite.

Referat stalnog interagencijskog odbora

*o politici zaštite od seksualnog zlostavljanja
i eksploatacije u humanitarnim kriznim situacijama
Rim 9. aprila 2002. godine*

Pristanak je kada neka osoba, pošto se najpre informiše, izabere da nezavisno i dobrovoljno nešto učini. Izraz *protiv njene (svoje) volje* se upotrebljava da bi ukazao na nedostatak informisanog pristanka. Pristanak ne postoji u slučaju kada je dobijen putem pretnji, sile, ili upotrebom drugih sredstava prinude kao što su kidnapovanje, prevara, podvala ili lažno predstavljanje.

Pretnja uskraćivanjem novčanih sredstava, ili obećanje da će takva sredstva biti obezbeđena u cilju dobijanja pristanka neke osobe, takođe je zloupotreba moći; saglasnost dobijena na ovakav način se ne smatra dobrovoljnom. Saglasnost takođe ne postoji kada je osoba mlađa od zakonom određene punoletnosti, ili se smatra detetom po primenjivim zakonima (vidi Poglavlje 5).

Počinitelj je osoba, grupa, ili institucija koja neposredno nanosi, podržava i prećutno prihvata nasilje ili druge vrste zloupotrebe nad osobom ili grupom osoba. Počinioци se nalaze na položajima svarne ili umišljene moći, na položajima gde se donose odluke, odnosno na položajima vlasti, te na taj način mogu da vrše kontrolu nad svojim žrtvama.

Verovanje da seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti vrše neznanci je čista bajka. Zapravo, većina nedela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti vrši neko ko je žrtvi/preživlom poznat, dok su mnogi slučajevi nasilja planirani unapred.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti takođe mogu počiniti članovi porodice i zajednice. Države i ustanove prećutno prihvataju i vrše seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u slučajevima kada diskriminatorne delatnosti nisu osporene i sprečene, čak ni putem pravnih i političkih instrumenata. Tokom ratova i sukoba, seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti često vrše članovi zaraćenih frakcija/strana.

Počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti su ponekad isti oni ljudi od kojih preživeli zavise da im pomognu i da ih zaštite.

U većini slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, počinitelj je muškarac, dok je žrtva/preživela osoba ženskog pola. Većina nedela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koja se vrše nad dečacima i muškarcima, čine drugi muškarci.

Intimni partneri (muževi, mladići): U većini društava, prihvaćena uloga muškog intimnog partnera uključuje donošenje odluka, kao i moć nad ženskim partnerom. Na žalost, ova moć i uticaj se često vrši putem diskriminacije, nasilja i zlostavljanja.

Članovi porodice, bliski rođaci i prijatelji: Devojčice su te koje, unutar sfere domaćinstva, najčešće trpe seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Od zanemarivanja/zapuštanja do incesta, ove povrede ljudskih prava se

često ne prijavljuju, pošto ih vrše očevi, očuci, dede, braća, odnosno stričevi ili ujaci. Štetni tradicionalni običaji se takođe događaju uz znanje i ponekad uz učešće članova porodice i bliskih rođaka i prijatelja.

Uticajni članovi zajednice (prosvetni radnici, rukovodioci/vođe, političari): Rukovodioci/vođe i drugi članovi zajednice koji se nalaze na položajima vlasti mogu da zloupotrebe tu moć putem nedela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. U takvim situacijama, žrtva/osoba koja je preživela nasilje je još manje voljna da to nasilje prijavi usled položaja poverenja i moći koje počinitelj nasilja uživa u zajednici.

Službe bezbednosti i vojnici, uključujući i mirotvorce: Vojnici su često oličenje apsolutne moći. Uglavnom su naoružani i imaju mandat obezbeđivanja sigurnosti u zajednicama. U nekim situacijama, vojnici mogu da zadrže, odnosno uhapsu ljude bez straha od posledica – a to i rade. Često se događa da su vojnici i članovi službi bezbednosti u mogućnosti da izbeglicama pruže ili uskrate određena prava, odnosno privilegije. Prelaz preko granice, prolaz kroz kontrolne punktove i traženje robe i usluga od oružanih snaga može da poveća rizik od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, naročito u slučaju žena izbeglica.

Humanitarni radnici: Osoblje međunarodnih, državnih i humanitarnih agencija koje se bave izbeglicama, uključujući i nevladine organizacije i ministarstva vlada-domaćina, su na položajima velike moći u situacijama gde postoje izbeglice. Zajednica ih vidi kao osobe koje imaju novac, uticaj i moć. Na žalost, postoje slučajevi gde su humanitarni radnici zloupotrebili ovu moć i izvršili nedela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Od presudnog je značaja da se svi humanitarni radnici obuču i da im se **POJAČA OSETLJIVOST NA** pojam polne određenosti, kao i na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, i da budu odgovorni za (svoje) neumesno/neprihvatljivo ponašanje. (Vidi Prilog 1 UNHCR-ovog Kodeksa ponašanja,2002).

Institucije: Diskriminatorno ponašanje pri pružanju usluga socijalne pomoći održava i povećava nejednakosti između polova. Zadržavanje/nepružanje informacija, odugovlačenje ili uskraćivanje medicinske pomoći, nejednaka plata za istu vrstu posla i **opstrukcija pravde** su neki od oblika nasilja koji se vrše putem institucija sistema.

Vidi takođe:

- **Referat stalnog interagencijskog odbora o politici sprečavanja seksualnog zlostavljanja i eksploatacije u humanitarnim kriznim situacijama (2002)**
- **UNHCR-ov Kodeks ponašanja (2002)**

VRSTE SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Tabela koja sledi opisuje neke od oblika seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koji se najčešće susreću/pojavljaju. Taj spisak nije niti iscrpan, niti isključiv. On je praktično sredstvo za pružanje pomoći pri identifikaciji raznih vrsta seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koja postoje.

Nedela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti su razvrstana u pet kategorija:

- Seksualno nasilje.
- Fizičko nasilje.
- Emocionalno i psihološko nasilje.
- Škodljivi tradicionalni običaji.
- Društveno-ekonomsko nasilje.

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Silovanje i silovanje u braku	Prodiranje u bilo koji deo tela žrtve ili počinioca polnim organom, ili u analni ili genitalni otvor žrtve bilo kakvim predmetom, ili u bilo koji drugi deo tela silom, pretnjom upotrebe sile, prinudom, iskorišćavanjem prinudnog stanja, ili protiv/nad osobom koja nije u mogućnosti da pruži dobrovoljni pristanak (Međunarodni krivični sud).	Bilo ko na položaju moći, autoriteta i kontrole, uključujući muža, intimnog partnera ili staratelja
Seksualno zlostavljanje dece, oduzimanje nevinosti i incest	Bilo koja radnja u kojoj se dete iskorišćava radi seksualnog zadovoljenja. Bilo kakvi seksualni odnosi/interakcija sa detetom.	Neko u koga dete ima poverenja, uključujući roditelja, brata/sestru, člana šireg kruga porodice, prijatelja, prosvetnog radnika, stariju osobu, vođu ili bilo kog drugog staratelja; bilo ko na položaju moći, autoriteta i kontrole nad detetom.
Prisilna sodomija/analno silovanje	Prisilni/prinudni analni snošaj, uglavnom između dva muškarca ili između muškarca i žene.	Bilo ko na položaju moći, autoriteta i kontrole.
Pokušaj silovanja ili pokušaj prisilne sodomije/analnog silovanja	Pokušaj prisilnog/prinudnog snošaja; bez penetracije.	Bilo ko na položaju moći, autoriteta i kontrole.
Seksualno zlostavljanje	Seksualno prodiranje, stvarno ili pod pretnjom, uključujući neprikladno dodirivanje, pod prisilom ili pod nejednakim ili prinudnim uslovima.	Bilo ko na položaju moći, autoriteta i kontrole, članovi porodice/zajednice, kolege, uključujući nadzornike, osobe sa strane.
Seksualna eksploatacija	Bilo koja zloupotreba ranjivog položaja, razlike u odnosu snaga, ili poverenja u seksualne svrhe; ovo podrazumeva trenutnu društvenu ili političku korist seksualnim eksploatisanjem druge osobe (IASC); Seksualna eksploatacija je jedan od razloga za trgovinu ljudima (određeno seksualno ponašanje, svlačenje odnosno nagost pod prisilom, prinudno venčavanje; prisilno rađanje dece, angažovanost u pornografiji i prostituciji, seksualno iznuđivanje radi dobijanja robe, usluga, dodatne pomoći, seksualno ropstvo).	Bilo ko na položaju moći, uticaja, kontrole, uključujući i humanitarne radnike, vojnike/zvaničnike na kontrolnim punktovima, prosvetne radnike, švercere, trgovinske mreže.
Prisilna prostitucija (takođe poznata pod nazivom seksualna eksploatacija)	Prisilna/prinudna seksualna trgovina u zamenu za materijalna sredstva, usluge i pomoć, uglavnom usmerena ka ženama i devojčicama koje su izuzetno podložne ovom nasilju i koje nisu u mogućnosti da zadovolje svoje osnovne ljudske potrebe, odnosno potrebe svoje dece.	Bilo ko na povlašćenom položaju, ko ima novac ili kontrolu nad materijalnim sredstvima i uslugama, koga smatraju moćnim, humanitarni radnici.
Seksualno uznemiravanje	Bilo koje nepoželjno, uglavnom ponavljano i neobostrao seksualno prilaženje, netražena seksualna pažnja, zahtevanje seksualnog pristupa ili naklonosti, seksualne aluzije ili drugi oblici verbalnog ili fizičkog ponašanja	Poslodavci, nadzornici ili kolege, bilo ko na položaju moći autoriteta ili

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Seksualno nasilje kao ratno oružje i mučenje	Zločini protiv čovečnosti seksualne prirode uključujući, između ostalog, silovanje, seksualno ropstvo, prisilni pobačaj ili sterilizaciju ili neki drugi oblik sprečavanja rađanja, prisilna trudnoća, prisilno rađanje i prisilno gajenje dece. Seksualno nasilje kao oblik mučenja se definiše kao čin ili pretnja seksualne prirode putem kojeg se nanosi ozbiljan duševni i fizički bol ili patnja radi dobijanja informacija, priznanja ili kažnjavanja od strane žrtve ili trećeg lica, putem zastrašivanja žrtve ili trećeg lica ili putem uništavanja, u celosti ili delimično, nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe.	Često počinjeni, odobreni ili naručeni od strane vojske, policije, oružanih grupa ili drugih grupacija u međusobnom sukobu.

FIZIČKO NASILJE

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Fizičko napastvovanje	Tući, udarati pesnicama, šutirati, gristi, peći, sakatiti ili ubiti, sa ili bez oružja; često u kombinaciji sa drugim oblicima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.	Supružnik, intimni partner, član porodice, prijatelj, poznanik, stranac, bilo ko na položaju moći, članovi zavađenih frakcija.
Trgovina, ropstvo	Prodavanje, odnosno trgovina ljudskim bićima radi prisilnih seksualnih radnji, prisilnog rada ili usluga, ropstvo ili metode slične ropstvu, potčinjavanje ili odstranjivanje organa.	Bilo ko na položaju moći ili kontrole.

EMOCIONALNO I PSIHOLOŠKO NASILJE

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Zlostavljanje/Ponižavanje	Usmeno zlostavljanje nevezano za seks, koje je uvredljivo, ponižavajuće, poražavajuće; koje primorava žrtvu/preživelu osobu da se ponaša na ponižavajući način, bilo javno ili privatno; koje uskraćuje osnovne materijalne potrebe za opstanak porodice.	Bilo ko na položaju moći ili kontrole; najčešći počinioci su supružnici, intimni partneri ili članovi porodice na autoritativnom položaju.
Pritvor	Izolovanost osobe od prijatelja/podrođice, ograničenost kretanja, uskraćivanje slobode ili opstrukcija/restrikcija prava na slobodu kretanja.	Bilo ko na položaju moći ili kontrole; najčešći počinioci su supružnici, intimni partneri ili članovi porodice na autoritativnom položaju.

ŠKODLJIVI TRADICIONALNI OBIČAJI

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Sakaćenje ženskih polnih organa (FGM – Female genital mutilation)	Sećenje polnih organa u nemedicinske svrhe, uglavnom u ranom uzrastu; varira od parcijalnog do totalnog sećenja, odstranjivanja genitalija, zašivanje bilo u kulturne ili neterapijske svrhe; često se događa nekoliko puta u toku života, tj. posle porođaja, ili ako je žena/devojčica bila žrtva seksualnog napastvovanja.	Nadrilekari čije aktivnosti podržavaju, prećutno prihvataju i potpomažu porodice, verske grupe, celokupne zajednice i neke države.
Rano stupanje u brak	Ugovoren brak sa maloletnom osobom (polni odnos u ovakvim situacijama se smatra kao odnos sa maloletnom osobom, pošto devojčice nisu legalno kompetentne da pristanu na takav brak).	Roditelji, zajednica, država
Prisilan brak	Ugovoren brak protiv volje žrtve/preživjele osobe ; često se porodici isplaćuje miraz; kada devojčica ne pristane, posledice su nasilne, odnosno uvredljive.	Roditelj, članovi porodice.
Ubistvo i sakaćenje radi očuvanja časti	Sakaćenje ili ubistvo žene ili devojčice kao kazna za dela koja se smatraju neprikladnim za njen pol i za koja se veruje da donose sramotu porodici ili zajednici (na pr. sipanje kiseline na lice devojke kao kazna za sramotu nanetu porodici zbog pokušaja udaje za osobu neizabranu od strane porodice), ili radi očuvanja časti porodice (tj. kao odmazda za uvredu nanešenu od strane muškog člana porodice).	Roditelj, muž, drugi članovi porodice ili pripadnici zajednice.
Čedomorstvo, odnosno zanemarivanje	Ubijanje, uskraćivanje hrane, odnosno zanemarivanje ženske dece zato što im je društvena vrednost niža nego kod dece muškog pola.	Roditelj, drugi članovi porodice.
Uskraćivanje školovanja devojčicama i ženama	Uklanjanje devojčica iz škole, zabranjivanje ili ometanje pristupa devojčica i žena osnovnom, tehničkom, profesionalnom ili naučnom obrazovanju.	Roditelji, drugi članovi porodice, zajednice, nekih država.

SOCIOEKONOMSKO NASILJE

Vrsta radnje	Opis/Primeri	Počinioci
Diskriminacija, odnosno uskraćivanje mogućnosti, usluga	Izostavljanje, uskraćivanje pristupa obrazovanju, zdravstvenoj pomoći ili plaćenom radu; uskraćivanje prava na svojinu	Članovi porodice, društva, ustanova i organizacija, vladini funkcioneri
Društvena izolacija/izostavljanje zasnovano na seksualnom opredeljenju	Uskraćivanje pristupa uslugama; socijalnoj pomoći ili primeni i uživanju građanskih, ekonomskih, kulturnih i političkih prava, nametanje kazni kao za krivična dela, diskriminatorno ponašanje ili fizičko i psihološko povređivanje i tolerisanje diskriminatornog ponašanja, javnog ili privatnog neprijateljstva prema homoseksualcima, transeksualcima ili transvestitima	Članovi porodice, društva, ustanova i organizacija, vladini funkcioneri
Opstrukcija zakonodavne prakse	Uskraćivanje pristupa primeni i uživanju građanskih, društvenih, ekonomskih, kulturnih i političkih prava, uglavnom ženama.	Porodica, zajednica, institucije i država.

GDE I KADA SE DOGAĐA SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI?

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti može da se dogodi bilo gde, bilo kad. Koristi se kao ratno oružje; događa se u navodnoj sigurnosti doma. Upravo kao što zakoni i strukture koje upravljaju društvom utiču na ponašanje pojedinaca, tako isto stavovi pojedinaca mogu da utiču na način na koji porodice, zajednice i društva reaguju na određene vrste ponašanja. Sledeća shema predstavlja jasne veze između pojedinca i društva.

Društvo   Zajednica   Odnos   Pojedinač

Na nivou *pojedinač*, stepen znanja, lična bezbednost, dostupnost i kontrola nad resursima, uslugama i socijalnom pomoći, lična istorija i stavovi prema polnoj određenosti mogu da odrede da li će osoba postati žrtva/preživeo ili počinilac nasilja.

Drugi stepen, *odnosa*, se odnosi na neposredni kontekst u kojem zlostavljanje može da se dogodi; između pojedinaca, čak i unutar porodica. Na ovom nivou, postojeći debalans moći među pojedincima počinje da pojačava položaje podređenosti, odnosno moći.

Nivo *zajednice* predstavlja dinamiku između ljudi na koje socijalizacija vrši uticaj putem lokalnih struktura kao što su škole, zdravstvene ustanove, vršnjačke grupe i odnosi na radnom mestu. U slučaju izbeglica, ova struktura se može naći u izbegličkom logoru ili okruženju, gde raspoloživost i pristup službama socijalne zaštite i sam fizički plan logora mogu da vrše neposredan uticaj na to da li će slučajevi seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti da se dogode ili ne.

Društvo podrazumeva kulturne i društvene norme vezane za uloge polova, stavove prema deci, ženama i muškarcima, zakonske i političke okvire koji utiču na ponašanje, i stav prema upotrebi nasilja kao sredstva za rešavanje konflikta.

Jasno je da promene u ponašanju i stavovima u bilo kojoj od ovih oblasti mogu da utiču na sve njih. Intervencije radi sprečavanja ili reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti iz tog razloga treba da su usmerene na sve nivoe.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti se dešava u svim slojevima društva, u svim kulturama, religijama, rasama, polovima i uzrastima.

SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ORIJENTACIJI KAO DEO IZBEGLIČKOG CIKLUSA

Tokom oružanih sukoba, remete se strukture društva. Žene i deca se suočavaju sa dodatnim rizikom seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti dok beže od mesta sukoba i traže azil. Članovi porodica se često rasturaju tokom bekstva, ostavljajući decu odvojenu od ostatka porodice i žene kao isključivo odgovorne za bezbednost i održavanje domaćinstva. Sledeća tabela, koja je prilagođena od strane S. Purdin-a, opisuje vrste nasilja koje mogu da se dogode tokom različitih etapa izbegličkog ciklusa.

Etapa	Vrsta nasilja
Tokom sukoba, pre bekstva	Zlostavljanje od strane osoba na vlasti; seksualna razmena žena; seksualno napastvovanje; silovanje; kidnapovanje od strane oružanih članova frakcija u sukobu, uključujući službe bezbednosti; masovno silovanje i prisilne trudnoće.
Tokom bekstva	Seksualni napadi bandita, graničara, pirata; zarobljavanje radi trgovine od strane švercera, trgovaca robljem.
U zemlji koja nudi azil	Seksualno napadanje; prinuda, iznuda od strane osoba na vlasti; seksualno zlostavljanje dece odvojene radi smeštaja u starateljskim porodicama; nasilje u kući; seksualno napastvovanje u tranzitnim ustanovama, za vreme sakupljanja drva, uzimanja vode, itd.; seks radi preživljavanja/prisilna prostitucija; seksualna eksploatacija osoba koje traže pravni status u državi koja nudi azil ili pristup pomoći i resursima, nastavljanje škodljivih tradicionalnih običaja.
Tokom repatrijacije	Seksualno zlostavljanje žena i dece koji su odvojeni od svojih porodica; seksualno zlostavljanje od strane osoba na vlasti; seksualno napadanje, silovanje od strane bandita, graničara, prisilna/prinudna repatrijacija.
Tokom reintegracije	Seksualno zlostavljanje povratnika kao oblik odmazde; seksualna iznuda radi regulisanja pravnog statusa, isključenje iz procesa donošenja odluka; negiranje ili ometanje pristupa resursima, pravo na ličnu dokumentaciju i pravo na vraćanje sopstvene imovine.

SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI TOKOM ŽIVOTNOG CIKLUSA

Sledeća tabela, razrađena od strane L. Heise-a, opisuje oblike nasilja kojima mogu da budu izložene žene tokom raznih stadijuma života.

Etapa	Vrsta nasilja koja postoji
Pre rođenja	Pobačaj zasnovan na polu deteta; batine tokom trudnoće; prinudna trudnoća.
Rano detinjstvo	Čedomorstvo ženske dece; emocionalno i fizičko zlostavljanje; nejednak pristup hrani i zdravstvenoj nezi.
Devojaštvo	Dečji brak; sakaćenje polnih organa; seksualno zlostavljanje od strane članova porodice i osoba sa strane; nejednak pristup

	hrani, zdravstvenoj nezi i obrazovanju.
Mladost	Nasilje tokom udvaranja; seks pod ekonomskom prinudom (npr. radi dobijanja školarine); seksualno zlostavljanje na radnom mestu; silovanje; seksualno uznemiravanje; ugovoren brak; trgovina.
Reproduktivno doba	Fizičko, psihološko i seksualno zlostavljanje od strane intimnih muških partnera i rođaka; trudnoće pod prisilom partnera; seksualno zlostavljanje na radnom mestu; seksualno uznemiravanje; silovanje; zlostavljanje udovica, uključujući otimanje imovine i praksa seksualnog čišćenja.
Starije osobe	Zlostavljanje udovica, uključujući otimanje imovine; optuživanje za vraćanje; fizičko i psihološko nasilje od strane mlađih članova porodice; nejednak pristup hrani i zdravstvenoj nezi.

UZROCI I POSLEDICE SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Radi planiranja odgovarajućih programa za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, važno je analizirati uzroke i posledice takvog nasilja u svakom okruženju. Shvatanje uzroka će vam pomoći da razvijete efikasne delatnosti za sprečavanje nasilja; shvatanje posledica vam omogućava da razvijete odgovarajuće pakete mera za pomoć žrtvama/preživelima.

UZROCI → Delatnosti sprečavanja

POSLEDICE → Delatnosti reagovanja

UZROCI SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Osnovni uzroci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti leže u stavovima datog društva o, i u njegovom ponašanju prema polnoj diskriminaciji, koji stavljaju žene u podređen položaj u odnosu na muškarce. Manjak socijalnog i ekonomskog vrednovanja žena i njihovog rada, kao i opšte prihvaćene uloge polova produžuju vek i pojačavaju pretpostavku da muškarci imaju moć donošenja odluka i kontrolu nad ženama. Počinioci nastoje da zadrže privilegije, moć i kontrolu nad drugima putem seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, bilo nad pojedincima ili grupama.

Uloge žena i muškaraca, kao i njihov identitet se određuju uz pomoć pola, starosti, društveno-ekonomskih uslova, etničkog porekla, nacionalnosti i veroispovesti. Odnosi između muškaraca i žena, žena i žena, kao i muškaraca i muškaraca su takođe obeleženi različitim nivoima autoriteta i moći koji održavaju privilegije i podređenost među članovima datog društva. Zanemarivanje ili nedostatak svesti o ljudskim pravima, jednakosti među polovima, demokratiji i nenasilnim načinima rešavanja problema pomaže pri produženju postojanja ovih nejednakosti.

FAKTORI RIZIKA KOJI DOPRINOSE OVOJ VRSTI NASILJA

Dok su nejednakosti polova i diskriminacija osnovni uzroci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, razni drugi faktori odlučuju o vrsti i stepenu nasilja u svakom datom okruženju. Važno je razumeti ove činioce radi osmišljavanja efikasnih strategija za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Jednak pristup i kontrola nad materijalnim resursima i socijalnoj pomoći i jednako učestvovanje žena u procesu donošenja odluka treba da budu deo svih programa, bilo onih koji su izričito namenjeni nasilju zasnovanom na polnoj određenosti ili onih koji se bave reagovanjem na potrebe stanovništva u kriznim situacijama, situacijama oporavka ili razvoja.

Sledeća tabela opisuje neke uzroke ili faktore rizika koji mogu da povećaju rizik da određena osoba postane žrtva ili počiniac seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

UZROCI ILI FAKTORI RIZIKA SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

<p>Individualni/pojedinačni faktori rizika</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gubitak sigurnosti • Zavisnost • Fizička i duševna nesposobnost • Nedostatak opcija za prihvatanje promena u društveno-ekonomskom položaju • (Zlo)upotreba alkohola i droga • Psihološka trauma i napetost od sukoba, raseljavanje usled bekstva • Poremećene uloge unutar porodice i zajednice • Neznanje/nedostatak znanja o pravima pojedinca zajamčenim državnim i međunarodnim zakonima
<p>Društvene norme i kultura</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Diskriminatorna kulturna i tradicionalna mišljenja i običaji • Verospovert
<p>Zakonski okvir i praksa u državi-domaćinu, odnosno državi porekla</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Diskriminacija i prećutno prihvatanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Nedostatak zakonske zaštite prava žena i dece • Manjak zakona protiv seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Manjak poverenja u organe unutrašnjih poslova • Primena običajnih i tradicionalnih zakona i običaja koji sprovode polnu diskriminaciju • Opšta neosetljivost i neosuđivanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Diskriminatorni običaji u administraciji pravosuđa i policiji • Nedoslednost u prijavljivanju slučajeva i nepoverljivost prema sprovođenju pravde • Nevoljnost da se efikasno sprovode krivični postupci u svim slučajevima koji su prijavljeni vlastima • Mali broj pokrenutih krivičnih postupaka u odnosu na broj prijavljenih slučajeva • Nepristupačnost policije i sudova usled udaljenosti logora • Nedostatak policajaca ženskog pola • Nedostatak administrativnih resursa i opreme za lokalno sudstvo i službe bezbednosti • Zakoni i praksa u sprovođenju pravde koji su naklonjeni specifičnoj polnoj određenosti
<p>Rat i oružani sukobi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Raspad struktura društva • Primena političke moći i kontrole nad drugim zajednicama • Etničke razlike • Društveno-ekonomska diskriminacija
<p>Situacije vezane za izbeglice, povratnike i interno raseljena lica</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rušenje društvenih i porodičnih struktura podrške • Geografska lokacija i lokalno okruženje (oblast učestalog kriminala) • Plan i društveni sastav logora (prenaseljenost, boravišta sa nekoliko domaćinstava, zajednička skloništa) • Planiranje usluga i objekata • Pretežno muško rukovodstvo logora; odluke zasnovane na polnoj

odredenosti

- **Nedostatak hrane, goriva, mogućnosti zarađivanja, koji dovodi do kretanja u izolovanim sredinama**
- **Nedostatak policijske zaštite**
- **Nedostatak prisustva UNHCR-a/nevladinih organizacija u logoru**
- **Nedostatak pojedinačnih legitimacija**
- **Neprijateljski raspoloženo lokalno stanovništvo (izbeglice se smatraju materijalno povlašćenim)**

POSLEDICE SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Za žrtve/osobe koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti postoji velik faktor rizika od ozbiljnih zdravstvenih i psiho-socijalnih problema, ponekad smrti, čak i kada fizičkog napada nije bilo. Nikada ne treba potceniti mogućnost ispoljavanja **RAZORNIH** dugoročnih posledica prouzrokovanih emocionalnom i fizičkom traumom.

Shvatanje mogućih posledica seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti će pomoći akterima da razviju prikladne strategije namenjene reagovanju na ove posledice i sprečavanju nanošenja dodatnog bola i patnje.

U sledećem kratkom pregledu posledica, izvršena je razrada po sektorima.

Zdravstveni sektor

Kada je u pitanju bilo koja vrsta seksualnog nasilja ili nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, postoji mogućnost da nastanu ozbiljne zdravstvene posledice koje mogu biti opasne po život.

Fatalni ishodi
<ul style="list-style-type: none">
• Ubistvo
• Samoubistvo
• Smrtnost majki
• Smrtnost dece
• Smrtnost vezana za sidu

Ne-Fatalni ishodi		
Akutni fizički	Hronični fizički	Reproduktivni
<ul style="list-style-type: none"> • Povreda • Šok • Bolest • Infekcija	<ul style="list-style-type: none"> • Invalidnost • Žaljenje na somatske tegobe • Hronične infekcije • Hronični bol • Želudačno-crevni problemi • Poremećaji u ishrani (bulimija, anoreksija) • Poremećaji spavanja • (Zlo)upotreba alkohola/droge	<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni pobačaj • Neželjena trudnoća • Nebezbedan pobačaj • Seksualno prenosive bolesti, uključujući HIV/sidu • Menstrualni poremećaji • Komplikacije u trudnoći • Ginekološki poremećaji • Seksualni poremećaji

Psiho-socijalni sektor

Emocionalne i psihološke posledice	Društvene posledice
<ul style="list-style-type: none"> • Post-traumatski stres • Depresija • Uznemirenost, strah • Bes • Osećaj sramote, nesigurnosti, mržnje same sebe, optuživanja same sebe • Duševna bolest • Samoubilačke misli, ponašanje	<ul style="list-style-type: none"> • Optuživanje žrtve/preživele osobe • Gubitak uloge/funkcije u društvu (npr. mogućnosti zarađivanja, brige o deci) • Društveno žigosanje • Odbacivanje i izolovanost od društva • Feminizacija siromaštva • POVEĆANJE nejednakosti između polova

- Većina društava optužuje žrtve/preživele osobe. Ova vrsta odbacivanja od strane društva ima za posledicu dodatnu emocionalnu štetu, uključujući osećaj sramote, mržnje same sebe i depresije.
- Kao ishod straha od društvenog žigosanja, većina žrtava/preživelih nikada ne prijavljuje slučaj nasilja. U stvari, većina slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti se nikada ne prijavljuju.

Pravni/Pravosudni sektor

- U slučajevima kada državni zakoni ne pružaju adekvatnu zaštitu od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, ili kada je sudska i praksa organa unutrašnjih poslova diskriminatorna, ova vrsta nasilja se može vršiti bez straha od posledica.
- Stavovi zajednice koja krivi žrtvu/preživelu osobu se često odražavaju na sudu. Mnoga krivična dela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti se ne prihvataju, ili se počinocima izriču blage kazne. U nekim zemljama, kazna koja se izriče počinocu je dodatna povreda prava i sloboda žrtve/preživele osobe, kao u slučajevima prisilnog stupanja u brak sa počinocem. Emocionalna šteta nad žrtvama/preživelim se pogoršava implikacijom da počinilac nije kriv.

Sigurnosni/Bezbednosni sektor

- Žrtva/preživela osoba se oseća nebezbednom, ugroženom, u strahu, nezaštićenom i podložna riziku dodatnog nasilja.
- U slučajevima trgovine ljudima, policija i radnici službe bezbednosti se izlažu riziku osвете.
- Ako su policija i radnici službe bezbednosti neosetljivi na potrebe žrtve/preživele osobe da joj se smesta pruži pomoć i da se prema njoj ophodi sa poštovanjem, posledica može bit dodatan bol i patnja usled odlaganja pružanja pomoći ili neosetljivosti.

KLJUČNE TAČKE

- Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je povreda ljudskih prava. UNHCR i države dele odgovornost za pružanje zaštite izbeglicama i drugim raseljenim licima. Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koje se vrši nad izbeglicama je stoga deo sveobuhvatne strategije zaštite izbeglica.
- Žene i devojčice čine najveći broj žrtava/osoba koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, mada dečaci i muškarci mogu takođe biti žrtve/preživeli.
- *Polna određenost* se odnosi na to šta znači biti dečak ili devojčica, žena ili muškarac, u datom društvu ili kulturi.
- Sveobuhvatan plan sprečavanja i reagovanja treba usmeriti ka ulogama i potrebama i žena i muškaraca, i kako oba pola mogu postati sredstva promene.
- Većina dela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti su počinjene od strane nekoga koga preživela osoba poznaje.
- Počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti su ponekad isti oni ljudi od kojih preživeli zavise da im pomognu i da ih zaštite.
- Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti se vrši u svim slojevima društva, u svim kulturama, religijama, rasama, polovima i uzrastima. Intervencije radi sprečavanja ili reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti treba da su usmerene na pojedince, bliske odnose, zajednicu i društvo uopšte.
- Shvatanje uzroka seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti će vam pomoći pri razvijanju efikasnih delatnosti za njegovo sprečavanje; shvatanje posledica seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti vam omogućava da razvijete prikladne pakete mera za reagovanje na ovu vrstu nasilja kako biste pomogli žrtvama/preživelim osobama.
- Nejednakost među polovima i diskriminacija su osnovni uzroci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Jednak pristup i kontrola nad materijalnim resursima i socijalnoj pomoći i jednako učestvovanje žena u procesu donošenja odluka treba da se nalazi kao deo svih programa, bilo onih koji izričito ciljaju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, ili onih koji se bave reagovanjem na potrebe stanovništva u kriznim situacijama, kao i situacijama oporavka ili razvoja.
- Nikada ne treba potceniti mogućnost ispoljavanja **RAZORNIH** dugoročnih posledica prouzrokovanih emocionalnom i fizičkom traumom.

POGLAVLJE 2 SMERNICE

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je problem koji se tiče pojedinaca, zajednica i institucija. Uzevši u obzir njegovu složenost, seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti se najbolje prilazi saradnjom između više sektora, organizacija i disciplina, koji na taj način prepoznaju i planiraju zajedničke strategije protiv ove vrste povrede ljudskih prava. Svi akteri uključeni u razvoj ovih strategija treba da se složno pridržavaju Smernica i shvate da je seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti povreda ljudskih prava. Smernice koje treba da podupiru programske delatnosti su: angažovanje izbegličke zajednice u potpunosti; obezbeđivanje jednakog učestvovanja žena i muškaraca, devojčica i dečaka u procesu planiranja, realizacije, nadzora i procene programa; obezbeđivanje usaglašene, multisektorske delatnosti svih aktera; težnja ka integraciji i opštem prihvatanju datih delatnosti; i obezbeđivanje odgovornosti na svim nivoima. Smernice koje treba da podupiru sve delatnosti vezane za pojedince su: obezbeđivanje fizičke sigurnosti žrtve/preživeli osobe; obezbeđivanje poverljivosti; i poštovanje želja, prava i dostojanstva žrtava/preživelih, kao i uzimanje u obzir interesa deteta prilikom odlučivanja o najprikladnijem načinu sprečavanja ili reagovanja na neki slučaj seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Da bi se prišlo rešavanju složenog problema seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, potrebna je saradnja i zajednički napor raznih sektora, organizacija i disciplina. Potrebno je da se svi akteri uključeni u razvoj strategija sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti složno pridržavaju Smernica koje treba da podupiru njihov celokupan rad. Ove smernice se mogu podeliti na one koje su usmerene na razvoj, realizaciju i nadzor programa, i one koje se bave pružanjem zaštite i pomoći žrtvama/osobama koje su preživele nasilje, bilo da su te osobe muškarci, žene ili deca. (Vidi Poglavlje 5 radi detaljnijih informacija o Smernicama vezanim za decu).

Smernice
Programske <ul style="list-style-type: none"> • Angažovanje izbegličke zajednice u potpunosti. • Obezbeđivanje jednakog učestvovanja žena i muškaraca, devojčica i dečaka u procesu planiranja realizacije, nadzora i procene programa. • Obezbeđivanje usaglašene, multisektorske delatnosti svih aktera. • Težnja ka integraciji i opštem prihvatanju datih delatnosti. • Obezbeđivanje odgovornosti na svim nivoima.
Individualne <ul style="list-style-type: none"> • Obezbeđivanje fizičke sigurnosti žrtve/preživele osobe. • Obezbeđivanje privatnosti. • Poštovanje želja, prava i dostojanstva žrtava/preživelih, kao i uzimanje u obzir interesa deteta prilikom odlučivanja o najprikladnijem načinu sprečavanja ili reagovanja na neki slučaj seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. • Sprečavanje diskriminacije.

Smernice zajamčene drugim dokumentima, kao što su kodeksi ponašanja, takođe treba da primenjuju svi učesnici u programu.

PROGRAMSKE SMERNICE

Angažovanje izbegličke zajednice u potpunosti. Izbeglička zajednica treba da bude u centru svih programskih delatnosti koje se odnose na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Angažovanost zajednice u odlučivanju je od presudnog značaja. Ona zahteva istraživački rad kako bi se razumeli odnosi moći među polovima i druge vrste dinamike moći unutar zajednice.

Obezbeđivanje jednakog učestvovanja žena i muškaraca, devojčica i dečaka u procesu planiranja realizacije, nadzora i procene programa. Potrebno je da veliki raspon grupa i pojedinaca u zajednici učestvuje u svim etapama programa sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Težnja ka integraciji i opštem prihvatanju datih delatnosti. Potrebno je da delatnosti sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti bude uključeno u glavne tokove društva i integrisano u postojeće programe i sektore. Te programe ili projekte ne treba posebno zasnivati, pošto se na taj način potkopava njihova dugoročna održivost.

Obezbeđivanje usaglašene, multisektorske delatnosti svih aktera. Angažovanost ključnih sektora (socijalna služba, zdravstvo, zaštita, bezbednost) je od presudnog značaja za uspeh programa koji su namenjeni rešavanju problema seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Akteri (vlade, nevladine organizacije i UNHCR) moraju biti spremni da usklade svoje delatnosti, kao i da saraduju i da se međusobno pomažu.

Obezbeđivanje odgovornosti na svim nivoima. Svi oni koji su angažovani u radu programa koji su namenjeni rešavanju problema seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti treba da odgovaraju za svoja dela i za postignuti uspeh u dogovorenim zadacima i dužnostima.

INDIVIDUALNE SMERNICE

Obezbeđivanje sigurnosti žrtve/preživele osobe i njene porodice u svako doba. Zapamtite da žrtva/preživela osoba može biti prestrašena i da je potrebno uveriti je u njenu ličnu bezbednost. U svim slučajevima, potrebno je ubediti je da više ne postoji rizik od daljeg zlostavljanja od strane napadača ili drugih članova zajednice. Ukoliko je to potrebno, tražiti pomoć od bezbednosne službe logora, polivije ili drugih nadležnih organa, terenskih oficira, i dr. Uzmite u obzir sigurnost i bezbednost ljudi koji pomažu žrtvama/preživelim, kao što su članovi porodice, prijatelji, radnici socijalne službe, ili radnici u službama vezanim za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, kao i zdravstveni radnici.

Uvek poštujućte privatnost povređene osobe i njene porodice. Ovo znači: odavati samo neophodne informacije, sa kojima je žrtva/preživela osoba saglasna da budu obelodanjene, onim akterima koji su uključeni u proces pružanja pomoći. Privatnost počinioca takođe treba poštovati. Informacije o žrtvama/preživelim nikada ne treba otkrivati ako uključuje i ime pojedinca. Informacije o žrtvi/preživeloj osobi se mogu otkriti trećoj osobi samo nakon traženja i dobijanja žrtvinog izričitog, pisanog pristanka (ili njenih roditelja, u slučaju da je u pitanju dete).

Sva pisana dokumentacija mora biti čuvana u bezbednim, zaključanim kartotekama. U slučaju da je potrebno javno objaviti bilo kakav izveštaj ili podatke, samo jedan službenik unutar organizacije treba da je ovlašćen da takve informacije obelodani. Ta osoba ima pravo da otkrije samo opšte podatke o žrtvi/preživeloj osobi. Bilo kakve lične podatke (ime, adresa, itd.) treba odstraniti.

Potrebno je da osoblje koje se neposredno bavi seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti potpiše zakletvu o poverljivosti.

Ponekad, tokom intervjua sa žrtvom/preživelom osobom su potrebni prevodioci. U ovim slučajevima, savetuje se angažovanje prevodioca izvan zajednice i uspostavljanje nadležnosti za njihov rad. Pošto obučeni, nezavisni prevodioci nisu uvek na raspolaganju, potrebno je da organizacije predvide adekvatne finansijske i ljudske resurse kako bi obezbedile pristup kvalitetnim prevodilačkim uslugama.

Svi postupci će imati u vidu želje, prava i dostojanstvo žrtve/preživele osobe.

- Intervjuisanje u privatnom okruženju u prisustvu prevodioca istog pola, kad god je to moguće.
- Uvek nastojati da se intervjui i ispitivanja žrtava/preživelih vrše od strane osoblja istog pola (npr. žrtva/preživela osoba ženskog pola sa ispitivačem ženskog pola).
- Pažljivo slušati.
- Ponašati se bez predrasuda.
- Biti strpljiv; ne prisiljavati žrtvu/preživelu osobu da pruža dodatne informacije ako ona sama nije spremna da govori o svom iskustvu.

- Žrtvama/preživelim osobama postavljati samo relevantna pitanja.
- Čednost žrtve/preživele osobe nije sporna i o tome ne treba razgovarati.
- Izbegavati situacije gde žrtva/preživela osoba mora da ponavlja svoju priču tokom nekoliko različitih intervjua
- Ne smeјati se i ne pokazivati bilo kakvo nepoštovanje prema osobi ili njenoј kulturi, porodici ili situaciji.
- Žrtva/preživela osoba treba da se preporučі odgovarajućim/relevantnim akterima kada kvalifikovana osoba nije dostupna da održi intervju.
- Pitati žrtvu/preživelu osobu u privatnom okruženju da li želi da njen venčani/nevenčani partner bude prisutan tokom intervjua.

Ako je žrtva/preživela osoba dete, načelo koje uzima u obzir **interese deteta** treba da pomogne pri odlučivanju o vrsti nege i podrške koja se pruža. Vidi Poglavlje 5 radi detaljnijih informacija.

Sprečavanje diskriminacije. Svakoј odrasloј osobi ili detetu, bez obzira na pol, treba pružiti jednaku negu i podršku. Prema žrtvama/osobama koje su preživele nasilje treba da se postupa jednako i pravedno, bez obzira na njihovu rasu, veroispovest, nacionalnost ili seksualnu orijentaciju.

UNHCR-ovih pet obavezujućih načela prema ženama izbeglicama

UNHCR se angažovao da sprovede u delo pet ključnih obavezujućih načela vezanih za unapređivanje prava žena izbeglica, uključivanje jednakosti polova u glavne tokove društva, kao i pomaganje u sprečavanju i obezbeđivanju reakcija punih saosećanja u situacijama gde se radi o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti. Dok ovih pet obavezujućih načela ne čine kompletan spisak prioriteta vezanih za žene izbeglice, ona su ipak značajni elementi u procesu eliminacije izloženosti izbeglica seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti. Ta načela jesu:

1. Razvijanje integrisane strategije na nivou zemlje radi bavljenja problemom seksualnog nasilja, uključujući nasilje u domaćinstvu, protiv žena izbeglica.
2. Zvanično prijavljivanje žena izbeglica pojedinačno i obezbeđivanje potrebne dokumentacije radi njihove bezbednosti, slobode kretanja i pristupa osnovnim službama. Od žena i muškaraca izbeglica se očekuje da jednako učestvuju u procesu prijavljivanja.
3. Pobriniti se da 50% predstavnika u svim nadzornim odborima i drugim telima koja predstavljaju izbeglice pri UNHCR-u u gradskim, seoskim i logorskim sredinama budu žene.
4. Pobriniti se da žene neposredno i posredno učestvuju u dodeli hrane i drugih artikala kako bi ova roba bila pod neposrednom kontrolom odraslih ženskih članova domaćinstva.
5. Snabdevanje svih žena i devojčica značajnih UNHCR-u sanitarnim materijalima treba da postane standardna praksa UNHCR-ovih programa pomoći.

MULTISEKTORSKI PRISTUP

Multisektorski pristup je okvir uz pomoć kojeg se izgrađuju delatnosti sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Sledeća shema prikazuje način na koji različiti akteri saraduju kako bi odgovorili na potrebe žrtava/preživelih osoba.

Međuagencijski i multisektorski okvir za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti

ZAŠTITA

Saradnja
Smernice
Mreža preporuka

Zdravstveni sektor

Psiho-socijalni sektor

Zajednica izbeglica/
interno raseljenih lice
(pojedinci, vođe, grupe)

Pravni/Pravosudni sektor
sektor

Sigurnosni i bezbednosni

- Organizacije UN
- Nevladine organizacije (lokalne, međunarodne)
- Organi vlasti
- Lokalne zajednice/zajednice-domaćini

Zaštita	Međunarodna zaštita podrazumeva preduzimanje svih potrebnih mera kako bi izbeglice bile adekvatno zaštićene i mogle da primenjuju i uživaju svoja prava. UNHCR treba da stoji na čelu napora sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti izbeglica.
Delatnost zajednice izbeglica	Izbeglice treba da su aktivno uključene u proces projektovanja, planiranja i realizovanja svih delatnosti, uključujući i one kojima je cilj sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Naročito je važno uključiti muškarce i adolescente, kao i žene, u delatnosti vezane za sprečavanje i reagovanje na nasilje. Muškarci dominiraju većinom struktura vođstva u izbegličkim situacijama. Vođe muškog pola vrše jak uticaj na opštu mušku populaciju, te na taj način mogu da pomognu pri širenju poruke o suzbijanju ove vrste nasilja. Takođe mogu da se pobrinu o tome da se u lokalnim ili običajnim sudovima pokrenu pitanja vezana za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Angažovanjem adolescenata, možete početi da menjate stavove i pretpostavke koje su

	<p>možda u osnovi seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Kada su svi članovi zajednice angažovani u sprečavanju i reagovanju na nasilje, zajednica poprima jači osećaj odgovornosti prema onima koji su podložni riziku od nasilja i prema žrtvama/osobama koje su preživele tu vrstu nasilja.</p>
<p>Funkcija saradnje</p>	<p>Kućište na vrhu sheme predstavlja načela i operacione norme o kojima su se usaglasili svi akteri koji vode sve delatnosti. To su metodi za saradnju, smernice, i sistemi preporučivanja među različitim akterima.</p>
<p>Angažovanje svih ključnih aktera</p>	<p>Kućište na dnu ukazuje na to da postoje mnogi drugi akteri čiji je doprinos neophodan, ali koji nisu specifično angažovani bilo pri izbegličkoj grupi, bilo pri sektorskim grupama. Njihove uloge i dužnosti treba jasno odrediti.</p>

Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti podrazumeva delatnosti raznih aktera, od kojih mnogi predstavljaju jedan od četiri ključna sektora: zdravstveni, psiho-socijalni, bezbednosni i pravni/pravosudni.

Aktere u **zdravstvu** sačinjavaju: osoblje zdravstvenih objekata, doktori, medicinske sestre, babice, tradicionalni pomoćnici pri porođaju, radnici u zdravstvenoj službi zajednice, tradicionalni isceljitelji, zdravstveni upravnici, direktori i koordinatori, kao i službenici i osoblje ministarstva zdravlja zemlje domaćina.

Aktere u **psiho-socijalnom** sektoru sačinjavaju: osoblje i dobrovoljci unutar zajednice, članovi zajednice, nevladine organizacije koje sprovode programske delatnosti vezane za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, prosvetno osoblje, izbegličke grupe, osoblje za stručno obrazovanje, kadar koji se bavi pitanjem stvaranja dohotka i pružanjem mikro-kredita, kao i službenici i osoblje socijalnih službi/ministarstva socijalne pomoći zemlje domaćina.

Aktere **sigurnosti i bezbednosti** sačinjavaju: policija, službe bezbednosti, oficiri bezbednosti i oficiri na terenu pri UNHCR-u i nevladinim organizacijama; radnici u obezbeđenju izbeglica i izbegličke vođe/članovi zajednice.

Aktere u **pravno/pravosudnom** sektoru sačinjavaju: bezbednosno osoblje UNHCR-a i organizacija koje se bave ljudskim pravima, sudije i drugi sudski činovnici zemlje domaćina, zakonodavci, vođe zajednice uključujući podkomitete odbora za izbeglice odgovornih za funkcionisanje nadzora i sankcija pokrenutih od strane zajednice, kriminalističke službe, kao i nevladine organizacije i grupe koje zastupaju državne zakone i politiku vezanu za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

KLJUČNE TAČKE

Svi akteri treba da se drže sledećih smernica:

Programskih

- Angažovati izbegličku zajednicu u potpunosti.
- Obezbediti jednako učestvovanje žena i muškaraca, devojčica i dečaka u procesu planiranja realizacije, nadzora i procene programa.
- Obezbediti usaglašene, multisektorske delatnosti svih aktera.
- Težiti ka integraciji i opštem prihvatanju delatnosti.
- Obezbediti odgovornost na svim nivoima.

Individualnih

- Obezbediti fizičku sigurnost žrtava/preživelih osoba.
- Obezbediti privatnost.
- Poštovati želje, prava i dostojanstvo žrtava/preživelih, kao i uzeti u obzir interese deteta prilikom odlučivanja o najprikladnijem načinu sprečavanja ili reagovanja na neki slučaj seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Sprečiti diskriminaciju.

Upotrebiti multisektorski pristup u svim nastojanjima sprečavanja ili reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti podrazumeva delatnosti raznih aktera, od kojih mnogi predstavljaju jedan od četiri ključna sektora: zdravstveni, psiho-socijalni, bezbednosni i pravni/pravosudni.

Aktere u **zdravstvu** sačinjavaju: osoblje zdravstvenih objekata, doktore, medicinske sestre, babice, tradicionalni pomoćnici pri porođaju, radnici u zdravstvenoj službi zajednice, praktičari tradicionalne medicine, zdravstveni upravници, direktori i koordinatori, kao i službenici i osoblje ministarstva zdravlja zemlje domaćina.

Aktere u **psiho-socijalnom** sektoru sačinjavaju: osoblje i dobrovoljci unutar zajednice, članovi zajednice, nevladine organizacije koje sprovode programske delatnosti vezane za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, prosvetno osoblje, izbegličke grupe, osoblje za stručno obrazovanje, kadar koji se bavi pitanjem stvaranja dohotka i pružanjem mikro-kredita, kao i službenici i osoblje socijalnih službi/ministarstva socijalne pomoći zemlje domaćina.

Aktere **sigurnosti i bezbednosti** sačinjavaju: policija, službe bezbednosti, oficiri bezbednosti i oficiri na terenu pri UNHCR-u i nevladinim organizacijama; radnici u obezbeđenju izbeglica i izbegličke vođe/članovi zajednice.

Aktere u **pravno/pravosudnom** sektoru sačinjavaju: bezbednosno osoblje UNHCR-a i organizacija koje se bave ljudskim pravima, sudije i drugi sudski činovnici zemlje domaćina, zakonodavci, vođe zajednice uključujući podkomitete odbora za izbeglice odgovornih za funkcionisanje nadzora i sankcija pokrenutih od strane zajednice, kriminalističke službe, kao i nevladine organizacije i grupe koje zastupaju državne zakone i politiku vezanu za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

KLJUČNE TAČKE

Svi akteri treba da se drže sledećih smernica:

Programskih

- Angažovati izbegličku zajednicu u potpunosti.
- Obezbediti jednako učestvovanje žena i muškaraca, devojčica i dečaka u procesu planiranja realizacije, nadzora i procene programa.
- Obezbediti usaglašene, multisektorske delatnosti svih aktera.
- Težiti ka integraciji i opštem prihvatanju delatnosti.
- Obezbediti odgovornost na svim nivoima.

Individualnih

- Obezbediti fizičku sigurnost žrtava/preživelih osoba.
- Obezbediti privatnost.
- Poštovati želje, prava i dostojanstvo žrtava/preživelih, i uzeti u obzir interese deteta prilikom odlučivanja o najprikladnijem načinu sprečavanja ili reagovanja na neki slučaj seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Sprečiti diskriminaciju.

Upotrebiti multisektorski pristup u svim nastojanjima sprečavanja ili reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

GLAVA 3: SPREČAVANJE SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Razvijanje prikladnih i efikasnih preventivnih strategija je moguće samo ako se identifikuju činioci koji doprinose i vrše uticaj na vrstu i ozbiljnost seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Preventivne delatnosti imaju za cilj potencijalne počinioce, potencijalne žrtve, i one koji bi im mogli biti od pomoći. Stoga je delatnosti potrebno usmeriti ka izbegličkim populacijama, humanitarnim radnicima, državljanima zemlje-domaćina i zvaničnicima vlade. Kao što je slučaj sa svim programima za suzbijanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, preventivne strategije su najefikasnije kada su u proces planiranja, realizovanja i procene uključeni svi sektori, kao i same izbeglice.

Efikasne preventivne strategije obuhvataju delatnosti vezane za pet ključnih ciljeva: transformaciju socio-kulturnih normi, sa naglaskom na osposobljavanju žena i devojčica; obnovu struktura porodice i zajednice, kao i sistema podrške; planiranje efikasnih službi i smeštajnih kapaciteta; rad sa formalnim i tradicionalnim pravnim sistemima radi njihovog prilagođavanja standardima međunarodnih ljudskih prava; i nadzor i dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti podrazumeva pronalaženje i uklanjanje onih činioca koji određene članove izbegličke zajednice čine podložnim ovoj vrsti nasilja, i planiranje niza strategija koje poboljšavaju kvalitet zaštite svih izbeglica. Ove strategije su najdelotvornije kada ih planiraju, realizuju i nadziru svi sektori uključeni u proces zaštite i pružanja pomoći izbegličkim zajednicama, kao i same izbeglice.

Radi SPREČAVANJA seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, moraju se identifikovati, razumeti i obraditi UZROCI i ČINIOCI KOJI DOPRINOSE toj vrsti nasilja.

Prvo, identifikujte činioce i pitanja vezana za vaše okruženje sprovođenjem procene potreba/analize situacije (vidi Poglavlje 6 radi detaljnijih informacija). Procena potreba/analiza situacije će vam omogućiti da:

- Se informišete o kulturi, tradicionalnim oblicima zaštite, običajima i odnosima moći, odnosno odnosima među polovima u izbegličkoj zajednici i zemlji ili zajednici-domaćinu.
- Prepoznate situacije u kojima postoji mogućnost izlaganja određenih osoba seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, kao na primer na distribucionim punktovima, u ustanovama za pritvor, na graničnim prelazima, u kafanama koje služe alkohol, itd.

- Saradujete sa organizacijama koje se bave zdravstvenim, psiho-socijalnim, bezbednim i pravnim uslugama u zemlji-domaćinu, sa nevladinim organizacijama i agencijama Ujedinjenih nacija radi zajedničkog razvijanja preventivnih mera.

Razvijanje prikladnih i efikasnih preventivnih strategija je moguće samo ako se identifikuju činioci koji doprinose i vrše uticaj na vrstu i ozbiljnost seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Činioci koji mogu da vrše uticaj na pojedince, grupe i institucije su:

- Demografski sastav stanovništva (korisni su statistički podaci razvrstani po uzrastu i polu).
- Društvene i kulturne norme unutar izbegličke zajednice.
- Struktura sistema podrške porodice i zajednice pre i posle raseljavanja.
- Znanje, stavovi, ponašanje ljudi na položajima izvršne vlasti.
- Službe i smeštajni kapaciteti, uključujući i fizičko okruženje, konfiguraciju terena, pristup službama.
- Pravni okvir, sudska praksa i običaji, kako formalni, tako i neformalni.

Kao što je slučaj sa svim programima za suzbijanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, potrebna je aktivna angažovanost izbegličke zajednice radi uočavanja ovih činilaca i radi planiranja strategija koje bi se njima bavile.

Preventivne delatnosti imaju za cilj potencijalne počiniocce, potencijalne žrtve, i one koji bi im mogli biti od pomoći. Stoga je delatnosti potrebno usmeriti ka izbegličkim populacijama, humanitarnim radnicima, državljanima zemlje-domaćina i zvaničnicima vlade.

Sprečavanje takođe podrazumeva neprekidan nadzor i procenu programa, kao i analizu podataka sakupljenih zahvaljujući izveštajima o slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Efikasne preventivne strategije obuhvataju delatnosti vezane za pet ključnih ciljeva:

- Transformaciju socio-kulturnih normi, sa naglaskom na osposobljavanju žena i devojčica.
- Obnovu struktura porodice i zajednice, kao i sistema podrške.
- Planiranje efikasnih službi i smeštajnih kapaciteta.
- Rad sa formalnim i tradicionalnim pravnim sistemima radi njihovog prilagođavanja standardima međunarodnih ljudskih prava.
- Nadzor i dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

TRANSFORMACIJA SOCIO-KULTURNIH NORMI

Kao što je pomenuto u Poglavlju 1, koreni uzroka seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti se nalaze u socio-kulturnim normama diskriminacije i nejednakosti među polovima. Sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti zahteva dakle promene odnosa među polovima unutar zajednice – odnosno društveno određenih uloga, dužnosti, očekivanja, ograničenja, mogućnosti i privilegija koji se dodeljuju osobama u zajednici.

Preventivne delatnosti namenjene socio-kulturnim normama imaju za cilj vršenje uticaja, promena u znanju, stavovima i ponašanju. Ciljevi za svaku od ovih oblasti su:

Znanje:	Shvatanje ljudskih prava; poštovanje reproduktivnih dužnosti i domaćih poslova; prihvatanje alternativnih uloga polova; upotreba nenasilnih metoda za izražavanje besa i razočaranosti; informisanost o tome da postoje službe i podrška za žrtve/preživele, kao i za počinioce.
Stavovi zajednice:	Verovanje u jednakost ljudskih prava za sve, kako na nivou zajednice, tako i na nivou pojedinca; vrednovanje doprinosa svakog pojedinca zajednici; uključivanje svih u procese donošenja odluka; podržavanje žrtava/osoba koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti; netolerisanje osoba koje zloupotrebljavaju moć.
Ponašanje:	Nenasilno rešavanje problema; poštovanje svih pojedinaca, bez obzira na njihov pol ili polnu opredeljenost; prijavljivanje svih slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, osuđivanje kako počinioca, tako i samog čina, i podržavanje žrtve/preživele osobe.

Pošto su raseljeni i pošto su im svakodnevne navike poremećene, većina izbeglica je već iskusila promene u tradicionalnim ulogama polova. Programi za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti mogu da podrže dugotrajne pozitivne transformacije odnosa među polovima unutar zajednica. Preventivne delatnosti takođe mogu da doprinesu okončavanju škodljivih tradicionalnih običaja, kao što je sakaćenje ženskih polnih organa.

STRATEGIJA

Osmisliti kampanje informacija, obrazovanja, komunikacije (IEC)¹

Osmisliti i sprovesti kampanje radi promovisanja promena u stavovima, informisanosti i ponašanju zajednice. Moguće teme:

- Polna određenost;
- Ljudska prava, naročito prava žena i dece;
- Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti;
- Uloge i očekivanja unutar zajednice koja su zasnovana na polnoj određenosti;
- Službe podrške na raspolaganju preživelima i kako do njih doći; i
- Rešavanje sukoba i stvaranje mira.

¹ Information, Education, Communication = IEC (*prim. prev.*)

Poruke usmerene ka specifičnim zajednicama, uključujući žene, muškarce, omladinu, decu, verske grupacije, škole, poslovne ljude, vođe/starešine, praktičare tradicionalne medicine, i druge.

Metode IEC-a treba planirati i sprovoditi uz aktivno angažovanje izbegličke zajednice. Potrebna je primena raznih metoda kako bi se zajednica podstakla na angažovanost. Te metode treba da omoguće stvaranje samopouzdanja, poverenja i opšte saglasnosti među članovima zajednice u korist prihvatanja promovisanih tema. Članove izbegličke zajednice treba osposobiti kako bi efikasno vodili ove kampanje. Novu informacionu tehnologiju kao što je Internet, treba primeniti kao deo IEC kampanja gdegod je to moguće. Kadgod je to moguće, uključiti u planiranje i širenje poruka IEC-a osobe sa znanjem iz oblasti javnog informisanja i masovnog informisanja.

Efikasni načini prenošenja ciljne poruke su:

- Štampani posteri i brošure;
- Nagradni konkurs za postere;
- Pozorišne predstave, pesma i igra;
- Diskusije na radiju;
- Oglasi javne službe;
- Video prezentacije;
- Parole odštampane na majicama;
- Edukacioni seminari; i
- Neformalne diskusije.

Pri planiranju IEC strategije, uzmite u obzir moguće jezičke prepreke na svim nivoima pismenosti stanovništva.

STRATEGIJA:

Jačanje struktura zajednice

Izbeglička zajednica treba da igra značajnu ulogu u planiranju, realizaciji i procenjivanju strategija za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Humanitarni akteri treba da saraduju sa raznim sektorima izbegličke zajednice – sa ženskim udruženjima, udruženjima mladih, zdravstvenim radnicima, prosvetnim radnicima, vođama unutar izbegličke zajednice, itd. – kako bi se u zajednici pronašli dobrovoljci koji će pomoći pri sprovođenju ovih delatnosti. Potrebno je obratiti pažnju na jednak broj predstavnika oba pola pri angažovanju dobrovoljaca iz zajednice. Ovi pojedinci mogu da edukuju članove zajednice i svoje vršnjake, da pružaju usluge savetovanja i, u grupi, da pruže pomoć u kriznim situacijama.

Nevladine organizacije, UNHCR, i vlasti države-domaćina treba dobrovoljcima da omoguće redovnu obuku i tehničku podršku.

Vidi takođe:

- **Kako se vodi: Program vezan za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u Gvineji (UNHCR 2001. godine)**
- **Kako se vodi: Program vezan za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u Liberiji (UNHCR 2001. godine)**
- **Kako se vodi: Izgradnja timskog pristupa radi sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje, Kigoma, Tanzania (UNHCR 1998)**

STRATEGIJA:

Obezbeđivanje jednakog broja učesnika oba pola u rukovodećim strukturama i u procesu donošenja odluka

Važno je omogućiti ženama izbeglicama da učestvuju u procesu donošenja odluka i u rukovodstvu. Istinska brojčana ravnoteža polova u rukovodećem kadru zajednice će omogućiti svesnost o potrebama žena, muškaraca, devojčica i dečaka, kao i jednak pristup i kontrolu nad resursima i povlasticama kako muškarcima, tako i ženama.

U nekim slučajevima je neophodno obezbediti zasebne prostorije za razgovor, na osnovu pola i starosti osobe. Na ovaj način se omogućava veća sloboda izražavanja iz koje mogu proizaći važni podaci o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti unutar zajednice. Zasebni sastanci su prihvatljivi u određenim situacijama, ali je aktivna angažovanost žena u procesu raspravljavanja i donošenja odluka o zajednici veoma važna. Kada kultura ili izbeglička zajednica ne dozvoljava pristup žena i dece skupovima muškaraca, mišljenja žena i dece treba da su sastavni deo odluka koje donose muškarci. Istovremeno pokušajte da oformite grupacije muškaraca koji podržavaju učestvovanje žena, kako bi se podstakla postepena promena mišljenja među muškim članovima zajednice.

STRATEGIJA:

Osposobljavanje žena

Mada muškarci i dečaci mogu biti žrtve seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, žrtve ove vrste povrede osnovnih ljudskih prava su najčešće žene i devojčice. U mnogim kulturama, žene su podređene i zavisne od muškaraca. Usled ovako nejednakog odnosa snaga, žene su duplo hendikepirane: podložne su većem riziku od fizičkog i psihološkog zlostavljanja; i, u slučaju zlostavljanja, one uglavnom nemaju mnogo mogućnosti da isprave nepravdu, odnosno da budu ekonomski nezavisne.

- Lokalni pravni sistem možda ne gleda na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti kao na krivično delo.
- Prijava žene o nasilju se možda ignoriše ili ismeva.
- Žena možda ne prijavi slučaj nasilja iz straha od odmazde ili daljeg seksualnog nasilja nad njom ili nad članovima njene porodice.
- Ako je počinitelj ujedno i njen muž, ona se može osećati prisiljenom na dalji život sa njim, kao i na mogućnost dodatne patnje i nasilja pošto nije u mogućnosti da sebi i svojoj deci obezbedi nezavisnu egzistenciju.

Kako bi promenili ulogu žena u datom društvu i njihovo viđenje samih sebe, ponudite im delatnosti koje promovišu njihovu ličnu i ekonomsku nezavisnost, kao i njihove sposobnosti rukovođenja i donošenja odluka. Te delatnosti mogu biti:

- Programi pismenosti;
- Stručna obuka;
- Planovi i programi stvaranja dohotka i pružanja mikro-kredita;
- Obezbeđivanje jednakog broja žena i muškaraca u izvršnim odborima za rukovođenje i pomoć izbeglicama;
- Primena ravnopravnosti među polovima pri pružanju zaposlenja izbeglicama;
- Ravnopravan pristup školovanju za devojčice;
- Pružanje podrške ženskim organizacijama i asocijacijama;
- Obuka o metodima rukovođenja.

Pored promovisanja uloge žena u rukovodstvu zajednice i u procesu donošenja odluka, žene izbeglice takođe treba podstaći da se međusobno povežu radi zajedničkog zalaganja za jednaka prava unutar zajednice.

Vidi takođe:

- **Smernice vezane za zaštitu žena izbeglica (UNHCR 1991)**

STRATEGIJA:

Angažovati muškarce

- Usmeravanje strategija sprečavanja i reagovanja samo na žene ignoriše činjenicu da su muškarci najčešći počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Stoga muškarci moraju učestvovati u rešavanju ovog problema. Na muškarcima je da se odlučno izjasne protiv seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti kako bi se ostvario istinski napredak u ovoj oblasti.
- Muškarci na položajima vlasti imaju moć i autoritet da otpočnu proces promena, te mogu služiti kao uzor drugima.
- Muškarcima se mora dati do znanja da se počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti kažnjavaju, i da će to nepovoljno uticati na njihove porodice i zajednice.

Pomozite pri osnivanju i podržavanju muškaraca koji su angažovani u okončavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti unutar njihovih zajednica. Ovakve grupacije mogu da aktivno podržavaju ideju o tome kako seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti nije samo "ženska stvar". Može se mnogo toga naučiti od onih koji rade sa muškarcima u programima planiranja porodice. Kada zajednica vidi da se muškarci angažuju u sprečavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, oni tom problemu pridaju kredibilitet koji možda ubedi druge muškarce da im se pridruže.

Uzmite u obzir činjenicu da muškarci i dečaci mogu biti žrtve/osobe koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Stvorite prostor i uslove koji omogućavaju muškarcima da razgovaraju o ovom problemu i da učestvuju u okončanju ove vrste nasilja. Budite svesni činjenice da žrtve muškog pola nerado otvoreno govore o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, za razliku od žena.

Počnite rano; obučite roditelje o polnoj određenosti, jednakosti i riziku od nasilja kako bi oni preneli te poruke na svoju mlađu decu. Predavanja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, ljudskim pravima i polnoj svesnosti treba ponuditi adolescentima u školama ili putem drugih programa u zajednici.

Vidi takođe:

- **Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkom okruženju: zapisnik Međuagencijske konferencije o naučenim lekcijama**
- **Izveštaji o stanovništvu: Kraj nasilju nad ženama (Univerzitet Johns Hopkins, Škola zdravstva 1999)**

STRATEGIJA:

Angažovati decu i mlade

Saznanja, shvatanja i ponašanje je lakše menjati u mlađem uzrastu.

- Podstaci roditelje upoznate sa ljudskim pravima, polnom svesnosti i nenasilnim rešavanjem sukoba da ove poruke prenesu svojoj deci.
- Osposobiti prosvetne radnike da uključe ove teme u svoje planove i programe.
- Osnovati i podržati dečija i omladinska udruženja koja se bave edukacijom vršnjaka i uzdizanjem svesnosti o problemu seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Podstaci stvaranje udruženja devojčica u školama radi pružanja uzajamne podrške i savetovanja mlađim devojčicama.
- Uvesti diskusiju o polnoj određenosti, odnosima, kao i seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti u delatnosti koje su već u toku u zajednici, i koje podrazumevaju obrazovne i stručne programe i kampanje protiv HIV/side namenjene mladima.
- Maštovito osmisliti načine za preoblikovanje dečijih shvatanja o tome šta znači biti dečak ili devojčica putem medija kao što su pozorišne predstave, poezija i umetnost.
- Pružiti deci i mladima priliku da izraze svoje potrebe i interesovanja.

Vidi takođe:

- **Delatnosti vezane za dečija prava (ARC)² – Pitanja od presudne važnosti: Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 2002)**
- **Deca izbeglice: Smernice vezane za zaštitu i staranje (UNHCR 1994)**

---

² Action for the Rights of Children = ARC (*prim. prev.*)

OBNAVLJANJE SISTEMA PODRŠKE U PORODICAMA I ZAJEDNICAMA

Kada populacije beže od sukoba, često se raspadaju sistemi podrške njihovih porodica i zajednica. Porodice se često rasturaju tokom sukoba i za vreme bekstva. Većina izbeglica su deca i žene koje žive bez svojih muževa i šire porodice. Mnoge žene izbeglice su iz preke potrebe verovatno preuzele neke tradicionalno muške uloge kako bi sebi i svojoj porodici obezbedile osnovnu egzistenciju. Muškarci izbeglice mogu da se osećaju bespomoćno, zbunjeno i kivno: u njihovim očima, humanitarne organizacije koje pružaju hranu i smeštaj su privremeno uzurpirale njihovu tradicionalnu ulogu hranitelja i zaštitnika porodice.

Strukture zajednice koje određuju moralne i društvene standarde i ponašanja su takođe oslabljene ili uništene tokom bekstva. U ovom okruženju cveta seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Stoga je od velike važnosti što brža obnova onih struktura i sistema koji podržavaju poštovanje jednakih prava za sve članove zajednice.

STRATEGIJA:

Razvoj društvenih i rekreacionih programa

Pri projektovanju izbegličkog smeštaja, izdvojite dovoljno prostora za sport, rekreaciju i društvene delatnosti, kao i za objekte u kojima će ove aktivnosti biti smeštene. Saradujte sa izbeglicama, a naročito sa ženama i devojčicama kako biste razvili rekreacione i društvene delatnosti. Škole ne pružaju samo obrazovanje: one takođe mogu da zaštite decu od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Dakle, potrebno je obezbediti jednak pristup školovanju kako dečacima, tako i devojčicama.

STRATEGIJA:

Podstaci nastavljane verskih i spiritualnih delatnosti

Tokom projektovanja, odredite zemljište za crkve, džamije i druge verske ustanove. Podstaknite članove zajednice da obnove verske i spiritualne delatnosti. Verske vođe treba angažovati kao partnere radi širenja poruke o pravima žena i dece, kao i o sprečavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti unutar zajednice.

Vidi takođe:

- **Priručnik za hitne slučajeve – drugo izdanje (UNHCR 2000)**

STVARANJE USLOVA ZA POBOLJŠANJE SISTEMA ODGOVORNOSTI

Prilikom analize situacije, identifikujte odnose moći unutar izbegličke zajednice i među onima koji pružaju pomoć izbeglicama. Osobe na vlasti mogu biti potencijalni počinioci, oni koji su u poziciji da vrše uticaj na društvene i kulturne norme, odnosno oni koji pružaju pomoć osobama koje su preživjele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Važna pitanja su:

- Ko odlučuje u zajednici?
- Sa kim se humanitarne organizacije savetuju i sa kim sarađuju u planiranju, realizovanju, nadzoru i proceni intervencija?
- Ko prima pomoć?
- Ko kontroliše resurse unutar zajednice i porodice?

STRATEGIJA:

Uzdizanje svesnosti

Osoblje svih organizacija treba redovno edukovati o ljudskim pravima, polnoj određenosti, relevantnim državnim i međunarodnim zakonima i politici, kao i o smernicama za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Potrebno je takođe redovno planirati kurseve usavršavanja. U ove kurseve uključite osoblje Ujedinjenih nacija, nevladinih organizacija, vlasti zemlje domaćina i druge partnere.

Obrazovanje o ljudskim pravima i polnoj svesnosti pružite zajednici, policiji, sudstvu i državnim i međunarodnim humanitarnim akterima.

STRATEGIJA:

Obezbediti nivo standarda odgovornosti i kodeksa ponašanja

Nijedom humanitarnom radniku ne sme biti dozvoljeno da zloupotrebljava svoj položaj. Odgovornosti, očekivanja, norme i standardi namenjeni osoblju treba da su deo kodeksa ponašanja i opisa radnog mesta, a u slučaju da humanitarni radnici ne postupaju prema ovim standardima i obavezama, treba sprovesti kaznene mere.

Kodeksi ponašanja su preventivna sredstva. Ona pokazuju odlučnost u samonadgledanju, osnivanju i podržavanju ispravnih standarda, kao i u suzbijanju ponašanja koje ponovo stvara žrtve od ranjivih članova relevantnih populacija, koje krši ljudska prava, potkopava mandat i omalovažava ovu organizaciju.

Ruud Lubbers, visoki komesar UN za izbeglice, 2002

Putem informativnih i obrazovnih delatnosti, obavestiti izbegličku zajednicu o standardima za humanitarne intervencije i o svim primenjivim kodeksima ponašanja. Stvoriti sistem putem kojeg slučajevi zloupotrebe od strane humanitarnog osoblja mogu biti poverljivo prijavljeni i ispitani.

Poverljivost mora biti zagarantovana osobama koje prijave takve slučajeve, kao i osobama koje su takvo nasilje preživele. Budite sigurni da članovi izbegličke zajednice znaju gde da idu da prijave takve slučajeve. Istrage u slučajevima zlostavljanja od strane humanitarnih radnika moraju početi odmah i treba da su profesionalno sprovedene. (Vidi Prilog 1 za UNHCR-ov Kodeks ponašanja i Prilog 1.1 za IASC-ove Osnovne principe Kodeksa ponašanja).

PLANIRANJE EFIKASNIH SLUŽBI I SMEŠTAJNIH KAPACITETA

Pažljivo projektovan plan logora i pristup osnovnim potrebama može pomoći u sprečavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Pri projektovanju logorskog smeštaja i pri planiranju izbegličkih službi:

- Izbegavati prenaseljenost i boravišta sa nekoliko domaćinstava.
- Pružiti privremen i odvojen smeštaj deci bez roditeljskog staranja dok im se ne pronađe smeštaj u hraniteljskoj porodici.
- Pružiti smeštaj domaćinstvima koja vode žene i u kojima ne postoji odrasli muški član porodice.
- Potruditi se da porodice koje nisu u srodstvu ne dele zajedničke spavaće i prostorije za život.
- Omogućiti da se neophodni artikli, kao što su hrana, voda i gorivo za kuvanje, direkto dele ženama, ili da se dostavljaju uz pomoć žena. Obezbedite praktičan pristup ovoj robi, tako da žene nisu prisiljene da idu po njih u izolovane oblasti.
- Postaviti klozete na bezbednom rastojanju od životnog prostora i jasno razgraničiti muške i ženske objekte.
- Omogućiti kvalitetnu osvetljenost, naročito na stazama korišćenim od strane žena radi pristupa službama i objektima.
- Obezbediti brave na vratima klozeta i privatnost za žene i devojčice u zajedničkim kupatilima.
- Podstaci žene da ravnopravno učestvuju u vođstvu logora i u strukturama odlučivanja.
- Organizovati policijsku zaštitu i bezbednosne patrole unutar logora i obezbediti redovnu obuku policajaca kako bi oni bili efikasni partneri u sprečavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Obezbediti redovno prisustvo UNHCR-a, odnosno nevladinih organizacija u logoru.
- Obezbediti dokumentovanost svih izbeglica.
- Zalagati se za dodeljivanje ličnih dokumenata izbeglicama od strane vlade.
- Obratiti pažnju na ponašanje lokalnog stanovništva prema izbeglicama. Postoji mogućnost da neki članovi zajednice-domaćina gledaju na izbeglice kao na materijalno povlašćena lica, budući da primaju pomoć, i stoga im mogu zameriti.

STRATEGIJA:

Dokumentovati sve izbeglice

U slučajevima kada su prijavljene samo muške glave porodice i kada se njima dele bonovi za hranu, žene mogu biti prisiljene da ostanu u odnosu zloupotrebe iz straha da će izgubiti pristup hrani i drugim vrstama pomoći. Stoga je od presudne važnosti pojedinačno dokumentovati izbeglice i obezbediti lična dokumenta za svakog pojedinca. U slučajevima gde nije moguće obezbediti posebna dokumenta za svakog člana porodice, punoletnim ženama treba dati veću prednost u dobijanju potrebnih dokumenata kako bi ispunile uslove za dobijanje pomoći.

Vidi takođe:

- **Zaljučak UNHCR EXCOM-a o Dokumentovanju izbeglica i osoba koje traže azil br. 91 (LII) (UNHCR 2001)**
- **Priručnik za hitne slučajeve – drugo izdanje (UNHCR 2000)**
- **Smernice vezane za zaštitu žena izbeglica (UNHCR 1991)**

STRATEGIJA:

Informisati izbeglice o njihovim pravima, ovlašćenjima i beneficijama

Izbeglice treba da su svesne svojih prava, beneficija i dužnosti. Putem sastanaka članova zajednice, odnosno kroz štampani materijal, kao i upotrebom reči odnosno slika, izbeglice treba obavestiti o:

- Službama, beneficijama i pravima na koja sva izbegla lica polažu pravo.
- Načinu pristupanja, odnosno učestvovanja u pružanju pomoći i usluga, i o propisima vezanim za pristup i učestvovanje.
- Mehanizmima prijavljivanja, savetovanja i savetovalištima u kojima je pristup omogućen pojedincima koji su preživeli seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.
- Državnim zakonima koji štite prava zajamčena međunarodnim ljudskim pravima i ustavom države u kojoj žive.
- Pravnoj proceduri i administrativnim mehanizmima prijavljivanja tužbi po pitanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Akterima koji pružaju pomoć i usluge, njihovoj ulozi i dužnostima prema zajednici, i budućim planovima i programima.
- Predstavnicima vlade, humanitarnim agencijama, ženskim i udruženjima za ljudska prava, kao i udruženjima građana koji rade u toj oblasti.
- Postojećoj politici i smernicama UNHCR-a koje podržavaju zaštitu žena i dece od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Uverite se u informisanost svih izbeglica u zajednici, uključujući: muškarce, žene, omladinu i decu, kako pismene, tako i nepismene osobe, na način koji im je razumljiv. Poruku treba širiti utvrđenim kanalima koji su najpristupačniji i najpraktičniji različitim grupacijama unutar zajednice, kao što su sastanci odbora žena, sastanci odbora omladine, itd.

STRATEGIJA:

Angažovati zajednicu u delatnostima planiranja, projektovanja i realizovanja

Programi sprečavanja seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti mogu biti uspešni samo ako se zajednica aktivno angažuje u svim etapama njihovog razvijanja, počev od identifikovanja i rasprave o problemu, do nadzora i procene delatnosti namenjenih sprečavanju te vrste nasilja. Zajednica je najsposobnija da otkrije uzroke seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, da savetuje kako najbolje raširiti informacije o tom problemu, kao i da zna koje preventivne mere da primeni.

- Tražiti učešće muških i ženskih izbegličkih vođa, uticajnih članova zajednice, kao što su starešine ili verske vođe, i druge zainteresovane izbeglice tokom prvih sastanaka nakon nekog hitnog slučaja.
- Obratiti pažnju na ono što kažu izbeglice. Dozvolite im da slobodno pričaju o svojim potrebama i brigama, čak i kad to znači održavati zasebne razgovore za različite grupacije izbeglica. Žene ponekad nisu slobodne da govore u prisustvu muškaraca; adolescenti ponekad nisu slobodni da razgovaraju u prisustvu odraslih.
- Uzeti u obzir i primeniti preporuke date od strane izbeglica:
  - Projektovanje plana logora.
  - Dodeljivanje smeštaja.
  - Deljenje prehrambenih i drugih artikala.
  - Oblikovanje specifičnih mera za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
  - Uređivanje sistema izveštavanja i upućivanja.

Život u logorima često stvara ogromnu frustraciju i dosadu među izbeglicama. Saradnjom sa izbeglicama, razvijte bezbedne aktivnosti koje im omogućavaju da usmere svoju energiju, kao na primer na sport i rekreaciju. Pravila vezana za točenje alkohola, gostionice i druge društvene aktivnosti u logoru treba da umanje rizik zaštite. U saradnji sa lokalnim vlastima, razmotrite mere sprečavanja zloupotrebe alkohola. Organizujte obrazovne kampanje o tome kako zloupotreba alkohola može da uzrokuje seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Preventivne strategije je moguće donekle prilagoditi radi veće efikasnosti u radu sa povratnicima i slučajevima iz gradske sredine. Za razliku od logorskih populacija, kojima je ograničen prostor, povratnici su često rastureni unutar zajednice. Radi zaštite ovih populacija od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti potrebno je:

- Angažovati žene iz povratnih i gradskih populacija radi formiranja udruženja i mreža podrške koje će imati vodeću ulogu u preventivnim delatnostima.
- Programe sprečavanja ne usmeravati samo na izbeglice povratnike, nego i na vođe i predstavnike zajednice nastanjene u oblastima u koje se izbeglice vraćaju.
- Organizovati edukaciju koja se tiče spoznaje i prava vezanih za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti radi izgradnje kapaciteta utemeljenih lokalnih organizacija i udruženja u oblastima u koje se vraćaju izbeglice.

STRATEGIJA:

Osmisliti distribucione sisteme zasnovane na polnoj određenosti

Sisteme distribucije prehrambenih i drugih proizvoda treba pažljivo planirati i nadgledati radi sprečavanja korupcije, zloupotrebe i eksploatacije. Upotrebite sva raspoloživa sredstva kako biste informisali izbeglice, naročito žene i decu, o njihovim pravima. Jednak pristup i kontrola nad resursima od strane oba pola u domaćinstvu omogućava korist svim članovima porodice, umanjuje nejednakosti među polovima tako što osposobljava žene, i može da umanja rizik od nasilja u kući. Uzmite u obzir mogućnost snabdevanja žena odvojenim bonovima za hranu, ako to može praktično da se izvede. Žene treba podstaći da se prihvate centralne uloge u rukovođenju, distribuciji i nadziranju isporuka hrane. Na ovaj način se omogućava pristup hrani svim članovima porodice, i sprečavanje eksploatacije žena kroz nezakonitu praksu pružanja seksualnih usluga u zamenu za hranu. Obezbedite proporcionalno jednak broj radnika ženskog pola tokom procesa raspodele hrane. Odbori žena izbeglica treba da su uključeni u nadzor, raspodelu i aktivnosti nakon raspodele hrane. Humanitarni radnici koji nisu članovi izbegličke zajednice treba da budu prisutni na distribucionim mestima kako bi kontrolisali ceo proces.

STRATEGIJA:

Implementacija programa vezanih za reproduktivno zdravlje

Većina delatnosti vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koje ostvaruje sektor zdravlja, namenjene su reagovanju na ovu vrstu nasilja i pružanju pomoći žrtvama/preživelima. Međutim, sektor zdravlja takođe može da doprinese sprečavanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti tako što vrši:

Pažljivu proveru pacijenata u zdravstvu radi prepoznavanja onih koji su najpodložniji riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti i radi sprečavanja dodatne traume i bola za žrtve/preživele.

Implementaciju delatnosti vezanih za reproduktivno zdravlje, uključujući diskusije o polnoj određenosti, odnosima, i seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti. Ove delatnosti su namenjene ne samo ženama, već i muškarcima i adolescentima (informisanje o sprečavanju HIV/side takođe treba da bude deo ovih delatnosti).

Angažovanje tradicionalnih pomoćnika pri porođaju kao partnera u delatnostima vezanim za reproduktivno zdravlje. Tradicionalni pomoćnici pri porođaju mogu pružiti dragocene informacije i pomoći pri širenju poruka vezanih za sprečavanje i zaštitu od seksualnog nasilja.

Vidi takode:

- **Međuagencijski terenski priručnik o reproduktivnom zdravlju u izbegličkim situacijama (Međuagencijski 1999)**

STRATEGIJA:

Sprovesti programe sigurnosti i bezbednosti

Osećanje bezbednosti utiče na nekoliko nivoa društva: na dom, izbegličko/raseljeničko okruženje, lokalnu zajednicu, i državno okruženje. U principu, glavnu odgovornost za bezbednost izbeglica snosi vlada-domaćin. Međutim, u situacijama gde je država nemoćna, marginalizovana, ili propala, humanitarni akteri često preuzimaju ulogu zaštitnika izbeglica i raseljenih lica. Kako bi bezbednost izbeglica bila osigurana, potrebno je:

- Ovlastiti i muške i ženske vođe zajednice, kao i mrežu izbegličkih stražara u logorskim okruženjima.
- Razviti osetljivost i povećati kapacitete lokalne policije za efikasno ispunjavanje svojih dužnosti.
- Projektovati plan logora koji smanjuje izloženost žena napadima.
- Angažovati određeni broj žena za rad u službi bezbednosti i za saradnju sa policijom ili drugim relevantnim organima unutrašnjih poslova lociranim unutar ili u blizini logora.
- Obezbediti sigurnost kretanja ženama izbeglicama dok sakupljaju drva za ogrev ili vodu ili dok trguju ili vrše druge delatnosti koje stvaraju dohodak.
- Upostaviti jedinice čuvara zajednice, koji osoblje angažuju iz izbegličke zajednice i obezbediti prisustvo adekvatnog broja žena u tim jedinicama.
- Analizirati podatke o slučajevima nasilja i diskutovati o riziku i ostalim pitanjima vezanim za bezbednost sa svim akterima u zajednici.
- Rešiti ustanovljene probleme na primer izgradnjom ograde, poboljšavanjem rasvete, korišćenjem radija.
- Sarađivati sa izbeglicama radi sprečavanja dodatnog rizika i opasnosti po žrtve/preživjele osobe projektovanjem planova za zaštitu preživelih odmah nakon nemilog događaja (npr. preseljavanjem, uspostavljanjem "zaštićene" zone unutar logora, osnivanjem sigurnih prebivališta, itd.)
- Često policijsko patroliranje visoko rizičnih oblasti.
- Odlučivanjem o tome da li počinioци treba da se premeste iz zajednice kako bi se osigurala bezbednost žrtve/preživjele osobe i kako bi se sprečilo ponavljanje nasilja.

Vidi takođe:

- **Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkom okruženju: zapisnik Međuagencijske konferencije o naučenim lekcijama**
- **Smernice vezane za zaštitu žena izbeglica (UNHCR 1991)**

STRATEGIJA:

Imajte osećaja prema populaciji-domaćinu

Mnoge populacije-domaćini žive u relativno siromašnim uslovima i stoga možda zameraju što se izbeglicama koje žive među njima ili blizu njih pružaju usluge i pomoć. Organizujte rasprave sa lokalnim stanovništvom po pitanju izbeglica – zašto su tu, koliko dugo će možda ostati, zašto im je potrebna pomoć – radi sprečavanja tenzija između te dve grupe. Kad je to moguće, programske delatnosti primenite i u lokalnom stanovništvu. Zdravstvene usluge su uglavnom najprikladnije i najcenjenije.

STRATEGIJA:

Uklopiti pitanja vezana za polnu određenost u sve etape planiranja i realizacije programa

Svi humanitarni akteri, uključujući agencije UN, nevladine organizacije, vlade-domaćine i druge izvršne partnere, treba da primene analizu polne određenosti pri planiranju programa. Ti programi moraju biti osetljivi na polnu određenost, uzimajući u obzir specifične potrebe kako muškaraca, tako i žena. Uz pomoć osoblja UNHCR-a, operativni planovi zemaljat treba da odražavaju prioritete date kancelarije koji su osetljivi na polnu određenost/uzrast.

Međunarodne i nevladine organizacije treba da brže uspostave jednakost među polovima (tako što svaki pol čini 50% kompletnog osoblja) na nivou rukovodstva, kao i tokom operacija na terenu. Na taj način će pitanje polne određenosti biti aktuelno tokom ukupnog delovanja programa.

Vidi takođe:

- **Rezolucija UN GA o uklapanju polne određenosti u šire tokove društva (A/52/3 1997)**

VRŠENJE UTICAJA NA FORMALNE I NEFORMALNE ZAKONSKE OKVIRE

Na rasprostranjenost seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti u zajednici ponekad utiču zakoni koji zabranjuju takvu vrstu nasilja, ili primena tih zakona u zemlji-domaćinu i zemlji porekla. Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti se može počiniti bez straha od kažnjavanja u slučajevima kada:

- Zakoni i politika podržavaju polnu diskriminaciju i prećutno prihvataju seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.
- Postoji ograničena zakonska zaštita prava žena.
- Ne postoje zakoni protiv seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Loša primena zakona rezultira nedostatkom poverenja u zakonodavstvo.
- Sprovođenje zakona i sudska praksa doprinose negativnom ponašanju zasnovanom na polnoj određenosti.

Isprva, **pobliže se upoznajte sa formalnim i tradicionalnim ili običajnim pravnim sistemima u zemlji-domaćinu i zemlji porekla.** Ustanovite da li postoje zakoni i politika koji štite od diskriminacije zasnovane na polnoj određenosti, kao i od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, uključujući i slučajeve nasilja u domaćinstvu. Ustanovite kako se ti zakoni mogu poboljšati. Ostvarite kontakt sa organizacijama koje se bave ljudskim pravima i pravima žena u toj zemlji.

STRATEGIJA:

Rad sa tradicionalnim pravnim sistemima

Tradicionalni ili običajni pravni sistemi, kojima uglavnom rukovode starešine, aktivni su u mnogim izbegličkim zajednicama. Pravila, procedure i odluke takvih grupacija odražavaju norme, ubeđenja i stavove date zajednice. Takve grupacije imaju pravo da presude u slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, uključujući i slučajeve nasilja u domaćinstvu. U situacijama kada presude takvih sudova ili odbora vredaju standarde međunarodnih ljudskih prava vezanih za prava žrtava, potrebno je da preduzmete mere radi edukovanja članova tih tela o postojećim standardima međunarodnih ljudskih prava.

Usmerite kampanje i programe obuke o ljudskim pravima i polnoj određenosti ka ovim grupama. Izrazite mišljenje da će poštovanje ljudskih prava svih osoba i netolerancija seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koristiti celoj zajednici. Pošto starešine koje dele pravdu raspolažu značajnim autoritetom unutar zajednice, njihovi stavovi takođe utiču na stavove drugih. Podržite učešće žena i mladih u ovim tradicionalnim strukturama. Takve odbore treba podstaći da prijave slučajeve seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti formalnom pravnom sistemu, u situacijama gde se takvo nasilje smatra krivičnim ponašanjem.

STRATEGIJA:

Rad sa državnim sistemima pravosuđa

Uspostaviti odnose sa lokalnim sudijama za prekršaje, sudijama i sudovima. Ponuditi edukativne programe vezane za zakon o međunarodnim ljudskim pravima. Pozvati državne sudske vlasti i zastupnike društvenih građanskih prava da razmotre pitanje zaštite ljudskih prava u državnim zakonima, kao i krivičnih i građanskih procedura vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. U zemljama gde su sudske vlasti ograničene nedostatkom resursa, izgraditi mrežu koja uključuje sudije, tužioce i policiju, kako bi se obezbedila podrška državnih zakona.

U situacijama kada sudovi nisu dostupni, kao na primer u zabačenim lokacijama, uzmite u obzir mogućnost pokretnih sudova finansiranih od strane UNHCR-a i drugih agencija. U nekim oblastima, postojanje takvih sudova je uzrokovalo porast u prijavljivanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, povećanje broja prijava, i bolju informisanost zajednice o pravnom sistemu.

STRATEGIJA:

Jačati državne zakone i politiku koji štite ljudska prava

Raditi sa državnim humanitarnim organizacijama, kao što su udruženja žena pravnika i organizacije građanskog društva, radi lobiranja u korist usavršavanja zakona i politike zemlje-domaćina koji se tiču seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Pravni državni okvir koji zabranjuje seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je neophodan za stvaranje uspešne preventivne strategije bazirane na pravnom sistemu.

Sarađivati sa organizacijama koje se zalažu za zakonodavne reforme koje će se baviti problemom seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i drugim povredama prava izbeglica. Potruditi se da zakoni, procedure i politika zemlje-domaćina ne pokazuju diskriminaciju protiv izbeglica.

U saradnji sa drugim agencijama UN i udruženjima građanskog društva, podstaći državu-domaćina da pristane na ratifikovanje instrumenata međunarodnih ljudskih prava. Na taj način će biti uključen pravni status izbegličkih žrtava/osoba koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Takođe vidi:

- **Zaštita izbeglica: Vodič za rad na terenu namenjen nevladinim organizacijama (UNHCR 1999)**

STRATEGIJA:

Osmisliti prikladne kaznene mere za počinioce

Ozbiljne kaznene mere protiv osuđenih počinioca seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti mogu da deluju destimulativno. Prema izbeglicama koje su počinile ova nedela mora se postupati kao i prema državljanima koji su počinili slična nedela: uz sigurnost redovnog zakonskog postupka i propratne kaznene mere. U suštini, kazne za osuđene počinioce seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti treba da poštuju osnovni princip neprisiljavanja na povratak u zemlju porekla.

Gdegod je to moguće, kazne treba povezati sa naporima koji podržavaju rehabilitaciju počinioca putem, na primer, obuke/informisanja o ljudskim pravima i polnoj određenosti, kao i o obeštećenju žrtava nasilja.

NADZOR I DOKUMENTOVANJE SLUČAJEVA SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Da bi se razvile efikasne preventivne mere, neophodno je imati jasnu sliku problema u vašem specifičnom okruženju. Nadzor slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti treba da je odgovornost svih aktera: zdravstva, zaštite, psiho-socijalnih, kao i osoblja službe bezbednosti i članova izbegličke zajednice. (Vidi Poglavlje 7 radi dodatnih informacija o nadzoru i proceni). Tokom početnih faza planiranja programa, ne zaboravite da obezbedite finansijske i ljudske resurse delatnostima nadzora i procene.

Podaci o učestalosti slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti treba da sakupi i analizira jedna centralna agencija, jednom mesečno. Službenici obezbeđenja treba prvi da se zalažu za održavanje podataka o kršenju ove vrste ljudskih prava na način na koji se sakupljaju i skladište podaci o kršenju drugih prava.

Zbog doslednosti i korisnosti sakupljenih informacija, ugovorite sastanak sa svim akterima radi definisanja pojmova (kako bi svi akteri dali istoj vrsti nasilja isti naziv) i radi određivanja načina prebrojavanja slučajeva nasilja. Sakupljene informacije treba da uključuju relevantne činjenice kao što su vrsta slučaja, mesto gde se slučaj dogodio, demografiju o počiniocu i žrtvi/preživeloj osobi, kao i potencijalne faktore rizika. Ovi mesečni izveštaji treba da odgovore na sledeća pitanja:

- Šta se dogodilo ovog meseca?
- Koja je preventivna strategija je bila uspešna? Šta nije bilo od koristi? Zašto?
- Šta treba dalje da se uradi, u svetlu ovomesečnog izveštaja?

Dogovorite sa svim partnerima o upotrebi, načinu izveštavanja i formatu izveštaja, kao i o tome na koji način i kome će biti podeljeni ovi izveštaji (vidi Prilog 2 za primerak Obrasca za prijavljivanje slučajeva nasilja).

Sazovite multisektorske sastanke, koji treba da uključuju izbeglice, radi pregledanja podataka. Tokom ovih sastanaka, odredite činioce koji mogu da doprinesu seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti i osmislite planove za odstranjivanje tih činioca (vidi Poglavlje 6 radi dodatnih informacija).

Pažljivim nadgledanjem slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, bićete u mogućnosti da procenite uspeh vaših preventivnih strategija, konsolidujete saznanja, i sakupite pouzdane i dosledne statističke podatke koji će vam pomoći pri praćenju tendencija i stvaranju uporednih analiza.

Vidi takođe:

- **Kako treba voditi: Nadzor i procena programa seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, Tanzanija (UNHCR 2000)**

KLJUČNE TAČKE

Pri pokušaju uticanja na promene u socio-kulturnim saznanjima, stavovima i ponašanju:

- Razviti kampanje informisanosti, edukacije i komunikacija.
- Rekrutovati dobrovoljce iz zajednice.
- Održavati ravnoteže u rukovodećim strukturama i u procesu donošenja odluka.
- Opunomoćiti žene.
- Uključiti muškarce.
- Angažovati decu i omladinu.

Kada sistemi porodice, odnosno zajednice kolabiraju:

- Razviti društvene i rekreacione programe.
- Sarađivati sa verskim i drugim vođama zajednice radi promovisanja obnove društvenih vrednosti koje podržavaju ravnopravnost i poštovanje svih članova zajednice.

Prilikom planiranja službi i smeštajnih kapaciteta za izbeglice:

- Angažovati sve ključne davaoce usluga, tj. službu zaštite, socijalnu službu, zdravstvo, službu bezbednosti, policiju i relevantne vlasti, kao i same izbeglice.
- Omogućiti izbegličke legitimacije svim izbeglicama (muškarcima i ženama).
- Informisati izbeglice o njihovim pravima, ovlašćenjima i beneficijama.
- Angažovati zajednicu u procesu projektovanja, planiranja i realizovanja delatnosti.
- Oformiti polno ravnopravne sisteme distribucije.
- Sprovesti programe reproduktivnog zdravlja.
- Sprovesti programe sigurnosti i bezbednosti.
- Imati razumevanja prema stanovništvu zemlje-domaćina.
- Uklopiti pitanja vezana za polnu određenost u sve etape planiranja i sprovođenja programa.

Prilikom pokušaja uticanja na formalne i tradicionalne pravne sisteme:

- Upoznati se sa formalnim i tradicionalnim pravnim sistemima zemlje-domaćina i zemlje porekla.
- Sarađivati sa upraviteljima tradicionalnog pravnog sistema radi podržavanja promena.
- Sarađivati sa osobljem državnog sistema pravosuđa kako bi izbeglice povratile veru u pravni sistem.
- Jačati državne zakone i politiku koja štiti ljudska prava.

Prilikom nadziranja slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti:

- Mesečno sakupiti i analizirati podatke o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti.
- Ujednačiti definicije pojmova i načine prebrojavanja slučajeva među svim akterima.
- Usaglasiti se sa svim partnerima oko načina izveštavanja i formata samog izveštaja koji će se upotrebljavati u radu.
- Sazvati multisektorske sastanke, koji bi trebalo da uključuju i izbeglice, radi revidiranja.

GLAVA 4

REAGOVANJE NA SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Neophodno je razumeti posledice seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti radi planiranja efikasnih programa podrške u korist žrtava/osoba koje su preživele ovu vrstu nasilja. Ove posledice se razlikuju, u zavisnosti od vrste nasilja.

Svi članovi izbegličke zajednice treba da znaju kako i gde mogu prijaviti slučajeve seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Ako žrtva/preživela osoba ne prijavi slučaj nasilja, nije joj moguće pružiti adekvatnu podršku. Na zajednici je da osmisli kako pružiti podršku žrtvama/preživelima. Delatnosti reagovanja uključuju: edukaciju i informisanje zajednice; obučavanje aktera u reagovanju na potrebe žrtava/preživelih; uspostavljanje mehanizama preporuke, izveštavanja, nadzora i procene; osposobljavanje izbegličkih zajednica da reaguju na ovu vrstu nasilja; reagovanje na zdravstvene/medicinske potrebe žrtava/preživelih; planiranje radi zadovoljavanja psiho-socijalnih potreba žrtava/preživelih; preduzimanje sigurnosnih i bezbednosnih mera; uspostavljanje pravnog/pravosudnog mehanizma; određivanje uloga drugih potencijalnih aktera; i planiranje rada sa počiniocima. Smernice vezane za poverljivost informacija, fizičku bezbednost, kao i poštovanje želja, prava i dostojanstva preživelih osoba, treba podržavati kroz sve delatnosti.

Neophodno je prepoznati i razumeti posledice različitih vrsta seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti radi razvijanja prikladnih mera reagovanja. (Vidi Glavu 1 za spisak posledica seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.) Ove posledice se mogu razvrstati u četiri glavne oblasti: zdravstvene, psiho-socijalne, sigurnosno-bezbednosne i pravne, odnosno pravosudne. Reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti stoga treba usredsrediti na ove četiri ključne oblasti.

Da biste REAGOVALI na potrebe žrtava/osoba koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, morate da razumete POSLEDICE takvog nasilja.

KRATAK PREGLED NAJZNAČAJNIJIH POSLEDICA SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

ZDRAVSTVENE	EMOCIONALNO-PSIHOLOŠKO-DRUŠTVENE
<ul style="list-style-type: none"> • Povreda, invalidnost, smrt • Seksualno prenosive bolesti i sida • Oboljenja reproduktivnih organa • Problematična trudnoća, težak porođaj • Spontani pobačaj • Neželjena trudnoća • Neprofesionalno obavljen abortus • Depresija i hronična oboljenja • Šok • Infekcije, hronične infekcije • Obilno krvarenje 	<ul style="list-style-type: none"> • Bes, strah, ozlojedenost, mržnja samog sebe • Osećaj sramote, nesigurnosti, gubitak sposobnosti funkcionisanja unutar porodice i društva • Depresija • Poremećaji sna, odnosno ishrane • Duševna bolest • Izolacija od društva • Samoubistvo • Bacanje krivice na žrtvu • Izolovanje/odbacivanje žrtve • Vršenje pritiska na resurse i podršku zajednice

PRAVNE/VEZANE ZA ZAŠTITU	BEZBEDNOSNE/VEZANE ZA OKRUŽENJE ZAJEDNICE
<ul style="list-style-type: none"> • Vršenje pritiska na već preopterećene sisteme policije i sudstva • Neadekvatni zakoni vezani za različite oblike seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti mogu da se pretvore u nedostatak sudskih rešenja u korist žrtve/preživjele osobe; bez kaznenih mera za počinioca • Neprikladne sudske odluke koje nanose dodatnu traumu žrtvi/preživeloj osobi, kao npr. rano i prisilno stupanje u brak sa počiniocem • Slabo prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja usled manjka samopouzdanja u disfunkcionalnom sistemu sudstva • Povećan broj slučajeva ponovnog nasilja nad istom žrtvom/preživjom osobom, ili nad drugim ženama ili devojčicama u zajednici 	<ul style="list-style-type: none"> • Žrtva/preživela osoba se oseća nesigurnom, ugroženom, uplašenom • Atomsfera straha i nesigurnosti bilo u celoj zajednici ili samo među ženama • Zajednica može da se oseća neadekvatna ili nemoćna što nije sprečila nasilje putem stražara/sluzbe bezbednosti • Zajednica uzima pravdu u svoje ruke kako bi se odbranila od osumnjičenih počinioca • Socijalni radnici i žrtve/preživeli se izbegavaju

Delatnosti potrebne radi reagovanja na potrebe žrtava/osoba koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti su ukratko izložene na sledećoj strani. Kao i u slučaju preventivnih strategija, ove delatnosti su najefikasnije ako se planiraju putem multisektorskog pristupa, uključujući angažovanost izbegličke zajednice. Kada su izbeglice/povratnici rastureni po gradskim sredinama, može biti potreban veći broj aktera radi prikladnog reagovanja na slučajeve seksualnog nasilja.

Kratak pregled delatnosti reagovanja na seksualno nasilje

- edukacija i informisanje zajednice
- obučavanje aktera u reagovanju na potrebe žrtava/preživelih
- uspostavljanje mehanizama preporuke, izveštavanja, nadzora i procene
- osposobljavanje izbegličkih zajednica da reaguju na ovu vrstu nasilja
- reagovanje na zdravstvene/medicinske potrebe žrtava/preživelih
- planiranje radi zadovoljavanja psiho-socijalnih potreba žrtava/preživelih
- preduzimanje sigurnosnih i bezbednosnih mera
- uspostavljanje pravnog/pravosudnog mehanizma
- određivanje uloga drugih potencijalnih aktera
- planiranje rada sa počiniocima

EDUKACIJA I INFORMISANJE ZAJEDNICE

Lansiranje kampanja javnog informisanja o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, koje odražavaju kulturnu osetljivost, etiku i specifične okolnosti koje prevladavaju u vašem okruženju.

Teme koje bi ove kampanje mogle da pokrenu su: kako i gde tražiti pomoć u slučaju seksualnog nasilja; važnost prijavljivanja slučaja i neposrednog traženja pomoći; državni i međunarodni zakoni koji zabranjuju seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti; kao i kažnjavanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Ove poruke se mogu širiti putem brošura, biltena i postera; putem zabave, kao na primer pesama i pozorišnih predstava; putem prezentacija tokom sastanaka zajednice, verskih službi, ili drugih vrsta druženja; putem radija i drugih masovnih medija; kao i putem videa.

OBUČAVANJE AKTERA U REAGOVANJU NA POTREBE ŽRTAVA/PREŽIVELIH OSOBA

Tokom angažovanja zajednice u diskusijama o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, i podsticanjem članova zajednice da prijave slučajeve seksualnog nasilja, akteri uključeni u reagovanje na potrebe žrtava/preživelih osoba treba da se pripreme da pruže svoje usluge.

Osoblje odgovorno za brigu o žrtvama/preživelim osobama treba da ima osećaja prema polnoj određenosti i pohađa obuku o pitanjima vezanim za polnu određenost. Takva obuka o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti treba da naglasi sledeće:

- **Zdravstveno osoblje** treba da izvrši prve lekarske preglede i sprovede lečenje i usluge daljeg praćenja zdravstvenog stanja.
- **Savetnici koji se bave psiho-socijalnim problemima i problemima zajednice** treba da pruže psiho-socijalnu pomoć i odgovarajuće preporuke.

- **Služba bezbednosti** treba da omogući sigurnost žrtvi/preživeloj osobi koja se oseća ugroženo ili uplašeno.
- **Osoblje pravne zaštite** treba da žrtvama/preživelim pruži podršku pri pokretanju sudskog postupka protiv počinioca, ako ona to želi.

Ako nakon prijavljivanja slučaja seksualnog nasilja, žrtvi/preživeloj osobi nisu pružene usluge, ili nisu omogućene pravovremeno i na samilostan i poverljiv način, ona gubi poverenje u te službe, a druge osobe takođe neće hteti da podnesu slične prijave.

Ako žrtva/preživela osoba ne informiše nekog o slučaju seksualnog nasilja, adekvatna podrška joj se neće pružiti.

USPOSTAVLJANJE MEHANIZAMA PREPORUKE, IZVEŠTAVANJA, NADZORA I PROCENE

Treba uspostaviti jasan sistem upućivanja u svakom okruženju, kako bi žrtva/preživela osoba znala kome da se obrati da bi joj bila pružena pravovremena pomoć.

Ovaj sistem, za koji su odgovorni kako humanitarni radnici, tako i članovi zajednice, treba da je poznat svim članovima zajednice i svim akterima uključenim u pružanje usluga žrtvama/preživelim osobama. Međuagencijsko izveštavanje i procedure upućivanja treba napisati i prevesti na lokalne jezike.

Kao što to prikazuje sledeći dijagram, većina slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti se ne prijavljuje:

Ilustracija 6.1

Ozbiljnost problema seksualnog nasilja

	Fatalan ishod seksualnog nasilja	
Silovanje koje je prijavljeno policiji	Prisilan seks u braku i tokom udvaranja Silovanje od strane nepoznate osobe	Neželjen seks na koji žrtva pristaje usled moljakanja, ucenjivanja, pretnji, ili prevare
<hr/>		
Silovanje koje je prijavljeno putem anketiranja	Prisilan seks u braku i tokom udvaranja Silovanje od strane nepoznate osobe	Neželjen seks na koji žrtva pristaje usled moljakanja, ucenjivanja, pretnji, ili prevare
<hr/>		
Silovanje koje nije žrtva prijavljeno zbog osećaja moljakanja,	Prisilan seks u braku i tokom udvaranja Silovanje od strane nepoznate osobe	Neželjen seks na koji pristaje usled

sramote, krivice, ili drugih

ucenjivanja, pretnji, ili
prevarčinioca

Seksualna eksploatacija uzrokovana ekonomskom
ranjivošću

Izvor: Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju: WHO 2002

Svi akteri treba da su saglasni u vezi sa jedinstvenim sistemom izveštavanja.

Jedan važan element efikasnog sistema izveštavanja jeste upotreba jedinstvenog i zajedničkog obrasca za Prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Po potrebi, ovaj obrazac treba prevesti, a svi akteri treba da su obučeni u načinu njegove upotrebe. Vidi Glavu 7 o tome kako razviti jedinstven i zajednički sistem izveštavanja, i o tome koje informacije treba uneti u obrasce za Prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. U Prilogu 2 se nalazi primer obrasca za Prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja.

Akteri treba da razviju mehanizme za nadzor i procenu delatnosti reagovanja i efikasnost sistema izveštavanja i upućivanja.

Svrha sistema izveštavanja jeste da obezbedi razvijanje intervencija reagovanja onako kako je planirano. Procenjivanje pomaže akterima u identifikovanju ispravnog načina rada, efikasnosti delatnosti reagovanja, i u tome da li postoje ili ne postoje potrebe žrtava/preživelih osoba koje nisu zadovoljene. Svi akteri treba da su uključeni u razvijanje ovih mehanizama nadzora i procene. Vidi Glavu 7 po pitanju načina razvijanja efikasnih mehanizama nadzora, izveštavanja i procene.

PRIMER SISTEMA IZVEŠTAVANJA/UPUĆIVANJA

Preživela osoba nekome kaže o slučaju nasilja

Uputiti i otpratiti žrtvu/preživelu osobu do relevantne zdravstvene ustanove
ILI se žrtva/preživela osoba sama uputi

Centar za žene

Zdravstvena ustanova

(Centar koji pruža zdravstvenu negu bez zakazivanja, pružiti žrtvi informacije o "vrućoj liniji" koja pomaže žrtvama seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, ili o tome kako kontaktirati nevladine organizacije koje rade sa žrtvama u gradskom okruženju, ili o postojanju centra koji se bavi slučajevima silovanja)

Ako žrtva/preživela osoba želi da slučaj prijavi policiji

ILI

Ako je žrtva/preživela osoba dete

ILI

Ako postoji neposredna opasnost po sigurnost i bezbednost

- Član porodice, prijatelj ili osoblje uputi i otprati žrtvu/preživelu osobu do policijske stanice. Policija napravi zapisnik i ispostavi službeni obrazac
- Žrtva/preživela osoba odnese obrazac u zdravstvenu ustanovu radi popunjavanja
- Žrtva/preživela osoba vrati popunjen obrazac policiji
- Policija izvrši istragu, hapsi navodne napadače i pokreće sudski postupak

DALJE PRAĆENJE I PRUŽANJE POMOĆI MOŽE DA UKLJUČUJE:

(u zavisnosti od izbora žrtve/preživele osobe)

Zdravstvenu negu

Psiho-socijalnu pomoć

Delatnosti vezane za
sigurnost i bezbednost

Pravnu/Pravosudnu
podršku

Ne zaboravite da uvek podržavate smernice vezane za poverljivost

OSPOSOBLJAVANJE IZBEGLIČKIH ZAJEDNICA DA REAGUJU

Rad sa zajednicom je neophodan u razvijanju održivih programa i delatnosti

Ovi programi, razvijeni u saradnji humanitarnih aktera i izbegličkih zajednica, pokazali su se kao najefikasniji. Radi angažovanja zajednice:

- Izgraditi znanje i razumevanje odnosa između polova, kao i seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti unutar izbegličke zajednice putem kampanja informisanja.

Ove kampanje treba da ciljaju sve članove date populacije: muškarce, žene i decu svih etničkih i verskih grupacija. Muškarci koji su angažovani u savetovanju sebi sličnih osoba i u delatnostima informisanja, mogu biti od pomoći pri uticanju na stavove tradicionalnih sudova prema žrtvama/preživelim, pri razvijanju sistema zaštite baziranih u zajednici koji sprečavaju i reaguju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, i pri uveravanju drugih muškaraca u činjenicu da takvo nasilje škodi celoj zajednici.

- Održavati i jačati postojeće mreže društvene podrške.
- Podržati ulogu žena kao jednakih u procesu donošenja odluka i kao vođa zajednice.

Žene-vođe zajednice su imale odlučujuću ulogu u ohrabrivanju žrtava/preživelih osoba da istupe i traže pomoć. Kada su obučene kao organizatori kampanja informisanosti ili kao savetnici sebi sličnih osoba, žene vođe zajednice se staraju o tome da se pitanja vezana za polnu određenost i nasilje zasnovano na polnoj određenosti pokrenu i razmotre.

- Pružiti bezbedno sklonište i momentalnu nužnu pomoć žrtvama/preživelim osobama.
- Otpratiti žrtve/preživele osobe radi njihovog dobijanja socijalne, medicinske i pravne pomoći.
- Osigurati bezbednost žrtve/preživele osobe, počinioca, njihovih porodica i zajednice.

Delatnosti reagovanja treba takođe da imaju za cilj počinioce. Žrtve/osobe koje su preživele nasilje u kući će najčešće izabrati da ostanu sa počiniocem iz ekonomskih razloga. Ako se počiniocu ne pomogne, verovatno će nastaviti da zlostavlja.

- Usaglasiti svoje delatnosti sa izbegličkom zajednicom i drugim akterima radi promovisanja efikasnoih delatnosti sprečavanja i reagovanja.
- Zalagati se za angažovanje izbeglica u odlučivanju o vrsti usluga koje će biti u ponudi, na kojim lokacijama, ko će ih pružati i na kom/kojim jeziku/jezicima.

U izbegličkim logorima, usluge se mogu pružati u centrima ambulantnog tipa, centrima za žensko zdravlje, domovima kulture i omladine, ili drugim lokacijama gde se žrtve/preživele osobe osećaju dovoljno ugodno da prijave slučaj nasilja. Usluge treba pružati na lokaciji gde se može zagarantovati poverljivost i dostojanstvo žrtve/preživele osobe.

- Zalagati se za usluge koje su osetljive na kulturološka pitanja.

- Zalagati se za prava žrtava/preživelih i za prava žena uopšte.

Većina vlada-domaćina ne dozvoljava izbeglicama da učestvuju u političkim delatnostima, kao na primer u zalaganju za menjanje zakona. Ovo ograničava sposobnost izbeglica da osnuju pokrete ženskih prava kako bi se zalagali u svoju korist. Uspostavljanjem veza sa nevladinim organizacijama unutar države-domaćina koje su angažovane u delatnostima zalaganja omogućava izbegličkom stanovništvu da ima koristi od javnog pravobranilaštva bez kršenja zakona zemlje domaćina.

RAZVIJANJE REAGOVANJA NA ZDRAVSTVENE/MEDICINSKE POTREBE ŽRTAVA/PREŽIVELIH OSOBA

Vrsta nasilja i vremenski period od momenta kada se slučaj dogodio do momenta kada žrtva/preživela osoba stigne u zdravstvenu ustanovu određuje vrstu nege koja može da joj se pruži.

Od suštinske je važnosti da preživela osoba poseti zdravstvenu ustanovu što je pre moguće nakon što se slučaj nasilja dogodio, kako bi primila najbolju moguću negu.

Pružiti sveobuhvatnu zdravstvenu negu koja je lako dostupna.

- Lekarske preglede i lečenje treba da vrši obučeno osoblje, po mogućstvu istog pola kao osoba kojoj su potrebne zdravstvene usluge. Odgovarajući protokoli i adekvatna oprema, zalihe i lekovi treba da se koriste radi:
  - sprečavanja zaraze (seksualno prenosivih infekcija i drugih);
  - sprečavanja neželjene trudnoće;
  - lečenja povreda;
  - prikupljanja fizičkih dokaza nasilja;
  - pružanja usluga savetovanja i lečenja u slučajevima psiholoških trauma;
  - vršiti selekciju pacijenata u zdravstvu u vezi sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti;
- Uputiti i obezbediti prevoz na prikladnom nivou nege kada je to potrebno.
- Pružiti usluge daljeg praćenja zdravstvenog stanja.
- Obezbediti medicinske dokaze (svedočenje, gde je to potrebno) tokom sudskog postupka, pokrenutog zbog odluke žrtve/preživеле osobe da traži odštetu pravnim putem.
- Sarađivati sa lekarima tradicionalne medicine radi identifikovanja, prijavljivanja, upućivanja i pružanja adekvatne osnovne podrške žrtvama/preživelim osobama.
- Dokumentovati, sakupiti i analizirati podatke.

- Nadgledati zdravstvene službe, uključujući ravnopravan pristup ženama, muškarcima i adolescentima, kao i kvalitet pruženih usluga.
- Nadgledati zdravstvene potrebe žrtava/preživelih.
- Identifikovati i planirati strategije koje se bave doprinosnim činiocima kao što je alkoholizam.
- Zastupati žrtve/preživele osobe.
  - radi zaštite, sigurnosti i bezbednosti;
  - radi promene u zakonima i politici zemlje domaćina koji mogu biti u konfliktu sa pravima i/ili potrebama žrtava/preživelih osoba.
- Sarađivati sa osobljem zdravstvenih ustanova, lekarima tradicionalne medicine i zajednicom radi obučavanja i razvijanja osećajnosti.

Vidi takođe:

- **Klinički nadzor osoba koje su preživele silovanje (UNHCR/WHO 2002)**
- **Međuagencijska konferencija o naučenim lekcijama vezanim za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkom okruženju (UNHCR 2001)**
- **Praktičan pristup nasilju zasnovanom na polnoj određenosti: Programski vodič za zaposlene i direktore u zdravstvenim službama (UNFPA 2001)**
- **Međuagencijski terenski priručnik o reproduktivnom zdravlju u izbegličkim situacijama (Međuagencijski 1999)**

PLANIRANJE VEZANO ZA ZADOVOLJAVANJE PSIHO-SOCIJALNIH POTREBA ŽRTAVA/PREŽIVELIH OSOBA

Nakon počinjenog dela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, žrtva/preživela osoba može doživeti mnogo različitih emocionalnih i psiholoških reakcija, uključujući strah, sramotu, krivicu, depresiju i bes. Može stvoriti jake mehanizme odbrane, kao što su zaborav, negiranje i duboko potiskivanje traumatičnog događaja koji je pretrpela. Članovi porodice takođe mogu da dožive razna emotivna stanja, te da im je potrebna podrška tokom ovog traumatičnog perioda.

Prema žrtvama/preživelim osobama se treba ponašati brižno i saosećajno.

Delatnosti bazirane unutar zajednice su najefikasnije pri olakšavanju traume. Ove delatnosti mogu da uključuju:

- Identifikaciju i obuku tradicionalnih radnika koji pružaju podršku i koji su bazirani unutar zajednice.
- Razvijanje grupa za pružanje podrške ženama ili grupa koje su specifično dizajnirane za pružanje podrške žrtvama/osobama koje su preživele seksualno nasilje i njihovim porodicama.
- Uspostavljanje "svratišta" gde žrtve/preživele osobe mogu da dobiju poverljivu i saosećajnu negu, informacije i savetovanje.

- Uz to, psiho-socijalni radnici treba da:
  - Pruže savetovanje u kriznim situacijama (slušanje, emocionalnu podršku, ohrabrivanje) žrtvama/preživelim i njihovim porodicama, uz upućivanje na dugoročnije usluge emocionalne podrške;
  - Podrže nastavak prakse pozitivnog tradicionalnog oporavljanja ili čišćenja koja se uspešno koristi u zemlji porekla, kao odgovor na traumatične i bolne događaje;
  - Zastupaju žrtvu/preživelu osobu pred zdravstvenim službama, službama policije/bezbednosti, pravnim/pravosudnim vlastima i drugim davaocima usluga;
  - Razviju grupne delatnosti za žrtve/preživele kao i za druge žene, koje su vezane za izgradnju mreže podrške, reintegraciju u zajednicu, sticanje veština i samopouzdanja i za promovisanje ekonomskog osposobljavanja. Otpočeti programe stvaranja dohotka i pružanja mikro-kredita radi omogućavanja (ponovnog) osećanja samodovoljnosti.

Vidi takođe:

- **Kako se vodi: Odgovor zajednice na seksualno nasilje nad ženama, Ngara, Tanzanija (UNHCR 1997)**
- **Duševno zdravlje izbeglica (UNHCR/WHO 1996)**

RAZVIJANJE REAGOVANJA ZASNOVANOG NA SIGURNOSTI I BEZBEDNOSTI

U nekim slučajevima, žrtvi/preživeloj osobi može da bude potrebno bezbedno mesto gde može da se skloni posle događaja nasilja. Ona možda neće biti u mogućnosti da se vrati kući ako je, na primer, počiniac ujedno i član porodice, sused, ili član njene zajednice. ***Porodica i zajednica treba prve da pruže usluge sigurnih skloništa i bezbednosti žrtvama/preživelim osobama.***

- Planirati strategije i opcije za momentalnu zaštitu žrtava/preživelih, kao što je relokacija, osnivanje bezbednih zona unutar logora i obezbeđivanje sigurnih prostora. Bezbedna skloništa treba organizovati samo u slučaju krajnje nužde jer, ako su locirana dalje od zajednice i rukovođena od strane operacionih partnera, mogu dodatno da izoluju žrtvu/preživelu osobu.
- Uključiti starije osobe u izbegličkoj zajednici pri pružanju pomoći žrtvama/preživelim.
- Analizirati podatke o slučajevima seksualnog nasilja i komunicirati sa svim akterima, kao i sa zajednicom o bezbednosnim rizicima i problemima.
- Postarati se za poštovanje zakona održavanjem efikasnog prisustva službe bezbednosti, kao i za pravičan i brz sudski postupak za počinioce.
- Angažovati zajednicu u svim aspektima obezbeđenja zajednice. Postarati se da su izbeglice ženskog pola deo policijskih snaga i /ili straže zajednice.
- Uzeti u obzir alternativna rešenja kao oblike zaštite žrtve/preživele osobe, uključujući premeštanje u drugi logor ili preseljavanje, gdegod je to prikladno.

- Obezbediti obučene policajce ženskog pola za sve bezbednosne grupacije unutar izbegličke zajednice.
- Edukovati policiju i radnike u službi bezbednosti o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti.

Vidi takođe:

- **Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkom okruženju: Zapisnik Međuagencijske konferencije o naučenim lekcijama (UNHCR 2001)**

USPOSTAVLJANJE PRAVNOG/PRAVOSUDNOG SISTEMA REAGOVANJA

Zajedno sa mesnim vlastima uspostaviti sistem pomoću kojeg bi žrtve/preživjele osobe koje žele pravno obeštećenje za krivična dela počinjena nad njima mogla taj proces pravovremeno da otpočnu.

Ovo podrazumeva stvaranje i održavanje čvrste saradnje sa lokalnim pravosuđem, policijom, i tužilaštvom. Štaviše, potrebna je saradnja sa tradicionalnim sudovima unutar zajednice da bi žrtve/preživjele osobe dobile prikladnu odštetu.

Poznavanje relevantnog pravnog režima.

- Oficir zaštite treba da je upoznat sa relevantnim državnim zakonom vezanim za sledeća pitanja:
  - Koji zakon i koje procedure su relevantni? Koje su pravne definicije raznih oblika seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti? Da li nasilje u domaćinstvu uzrokuje krivično kažnjavanje, različito od opštih prekršaja vezanih za fizičko napadanje?
  - Ako ustav države sadrži amandmane vezane za ljudska prava, da li je moguće pozvati se na odredbe tih amandmana kako bi se pokrenulo pitanje određenih oblika seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti?
  - Koji zakoni se bave pitanjem pobačaja? Ako je pobačaj uglavnom nezakonit, postoje li specijalne okolnosti (izuzeci) – kao na primer kada žena zatrudni usled silovanja, kada je život žene u opasnosti, ili kada postoje razlozi vezani za psihološku dobrobit žene – pod kojima je pobačaj dozvoljen? Koja vrsta dokaza je potrebna da bi se ispunili uslovi za specijalne okolnosti?

Šta raditi u slučaju žalbe vezane za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

- Osoblje koje komunicira sa žrtvom/preživjelom osobom koja je odlučila da traži odštetu pravosudnim putem treba da je saosećajno. U isto vreme, mora da pruži kompletne informacije o pravnoj proceduri države koja pruža azil.
- Žrtva/preživjela osoba treba da je informisana o tome šta može da očekuje od pravne procedure. Osoblje službi bezbednosti i društva treba da sarađuju kako bi obezbedili adekvatnu informisanost podnosioca tužbe o njenim pravima, zakonskoj proceduri i vremenskom periodu

vezanom za proceduru. Treba da su spremni da odgovore na bilo kakva pitanja podnosioca tužbe. Podnosioca tužbe treba savetovati o prirodi krivičnog dela u očima zakona, o tome koliko će istraga i krivično gonjenje trajati, o mogućim ishodima pravosudnog procesa, kao i o ulozi UNHCR-a i agencija koje s njim saraduju.

- Osoblje zaštite takođe treba da žrtvu/preživelu osobu savetuje o raspoloživosti zdravstvenih službi, uključujući pristup uslugama savetovanja i procedurama vezanim za tretiranje povreda, sprečavanje bolesti i okončavanje neželjene trudnoće, kao što to državni zakoni nalažu.
- Oficiri zaštite takođe treba da:
  - se postaraju da preživela osoba i počinitelj poseduju registracione dokumente i legitimacije;
  - tesno saraduju sa lokalnim advokatima upoznatim sa državnim zakonima i procedurama vezanim za seksualno nasilje;
  - se pobrinu da je izveštaj o tužbi zaveden kod lokalne policije;
  - se postaraju da su lekarski izveštaj i izveštaj žrtve/preživеле odobe zavedeni i sprovedeni relevantnim državnim vlastima (policiji ili javnom tužiocu);
  - se pobrinu da se glavni svedoci iz izbegličke zajednice pridržavaju zakonske procedure putem davanja izjava i prisustva na sudu kada se to od njih traži;
  - su u tesnoj saradnji sa oficijom zaštite i policijom, kao i da se postaraju da su stranke u sudskom postupku vezanom za seksualno nasilje zaštićene od zastrašivanja i drugih pretnji njihovoj fizičkoj bezbednosti;
  - se postaraju da UNHCR ili osoblje njegovih izvršnih partnera/agencija prati sve izbegličke žrtve/preživеле osobe na sudska saslušanja.

Potrebno je biti upoznat sa ulogom UNHCR-a i državnih pravnih službi.

- Oficiri zaštite treba da identifikuju lokalne organizacije ženskih prava i udruženja pravnika koja se bave pitanjima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i razviju partnerstva radi rešavanja ovog problema. U oblastima gde UNHCR pruža pravnu pomoć, treba da se postara da žrtve/preživеле osobe zastupaju iskusni pravници. Predstavnici nevladinih organizacija koje saraduju sa UNHCR-ovim osobljem zaštite radi pružanja pravnih usluga treba da:
  - pruže podnosiocu tužbe sve neophodne informacije o zakonskoj i krivičnoj proceduri sa ciljem pripremanja podnosioca tužbe i njegove/njene porodice za sudski proces;
  - pruže pomoć podnosiocu tužbe pri prijavljivanju za finansiranje pravnog postupka, ako je ova vrsta pomoći omogućena državnim zakonom (ako takva pomoć ne postoji, UNHCR treba da se postara da se u budžetima nađe stavka vezana za sudske troškove žrtava seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti);

- prate podnosioca tužbe do policijske stanice i suda i da budu prisutni tokom svih intervjuua i pojavljivanja pred sudom;
- se prijave sudu u funkciji posmatrača u svim slučajevima kako bi mogli da se obrate sudu (ovo je od naročite važnosti u slučajevima koji imaju veze sa decom);
- razmotre mogućnost održavanja sudskog saslušanja iza zatvorenih vrata kako bi se žrtve/preživele osobe i njihove porodice zaštitile od dodatne traume;
- čuvaju poverljive zapise svih slučajeva i s tim u vezi redovno obaveštavaju osoblje zaštite UNHCR-a.

Potrebno je znati prava optuženog.

- Optuženi ima pravo da se prema njemu postupa uz poštovanje prava koja ima osoba čija krivica nije dokazana. Dužnost UNHCR-a prema optuženom jeste da toj osobi obezbedi pravedno suđenje i da se tokom ispitivanja i perioda provedenom u zatvoru prema njoj/njemu postupa na čovečan način. UNHCR-ovo osoblje zaštite će se postarati za poštovanje prava optuženog tokom istrage i suđenja. UNHCR će se naročito pobrinuti za to da:
  - zakašnjenja tokom suđenja budu minimalna;
  - optuženi nije mučen dok je u pritvoru;
  - optuženi nije tretiran na nečovečan način dok je u pritvoru;
  - u slučaju da je optuženi tretiran nečovečno, UNHCR će zastupati njegova prava pred relevantnim vlastima kako bi osigurao tretman u saglasnosti sa zakonom.

Potrebno je poznavati primenljive presude i kazne.

Osoblje UNHCR-a odgovorno za pružanje zaštite treba da se pobrine da one izbeglice koje su osuđene zbog seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti budu kažnjene na isti način kao i što bi bili kažnjeni državljani date zemlje, tj. u saglasnosti sa relevantnim državnim smernicama vezanim za kažnjavanje. UNHCR i njegov nevladin partner koji pruža pravne usluge u datoj državi, treba da se pobrine kako bi počinioci bili kažnjeni na način koji ne dikriminiše protiv njih zbog njihovog izbegličkog statusa. Kažnjavanje optuženih koji su deca treba da uzme u obzir potrebu za njihovom rehabilitacijom. Gdegod je to moguće, maloletni optuženici ne treba da su pritvoreni u istim objektima kao i odrasli optuženici.

Potrebno je biti informisan o odšteti.

Ako žrtva/preživela osoba traži odštetu od počinioca putem građanske parnice, treba joj osigurati pravnu podršku za tu proceduru. U slučaju kada UNHCR nije u mogućnosti da pruži takvu pomoć, treba žrtvi/preživeloj osobi da olakša pristup besplatnom pravnom savetovanju koje pružaju savetovališta za pravnu pomoć, ili organizacije za ženska prava unutar građanskog društva.

Potrebno je biti informisan o načinima rešavanja sporova.

U nekim zajednicama, žrtvama/preživelim osobama je možda lakše da traže pravo na regres od tradicionalnih ili običajnih mehanizama za rešavanje problema. U nekim slučajevima, žrtve i

njihove porodice su pod pritiskom da koriste te mehanizme iz straha da će ih zajednica izbegavati ako to ne učine. Osoblje UNHCR-a odgovorno za pružanje zaštite treba da nadgleda ove mehanizme kako bi se uverili da su oni u skladu sa državnim zakonima i međunarodnim standardima vezanim za ljudska prava. U slučajevima kada ove alternativne strukture krše državne zakone, osoblje zaštite treba da omogući obuku i bolju informisanost unutar zajednice, ohrabrujući članove zajednice da svoju praksu rešavanja sporova prilagode međunarodnim standardima za ljudska prava. Ova vrsta promene može da potraje, tako da su strpljenje i stav bez predrasuda od presudnog značaja.

Vidi takođe:

- **Vodič za oficire zaštite: Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti (UNHCR 1998)**
- **Deca izbeglice: Smernice vezane za pužanje zaštite i nege (UNHCR 1994)**
- **Smernice vezane za zaštitu žena izbeglica (UNHCR 1991)**

IDENTIFIKOVANJE ULOGA DRUGIH POTENCIJALNIH AKTERA

Pored aktera iz sektora zdravlja, društvenih službi, kao i sigurnosti i obezbeđenja, postoje i drugi ljudi čije su uloge važne pri reagovanju na potrebe žrtava/preživelih osoba. *Svi koji rade sa izbeglicama treba da su upoznati sa svojim dužnostima i sa dužnostima drugih koji su uključeni u pružanje podrške žrtvama/osobama koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.*

Terenska služba

- Prima i razmatra izveštaje o slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Obezbeđuje sigurnost žrtve/preživele osobe i preporučuje svim akterima koji tim osobama pružaju pomoć da se prema njima ponašaju uz saosećanje i brigu.
- Zalaže se kako bi žrtva/preživela osoba i njena porodica dobile pomoć od svih aktera, po potrebi.
- Razvija administrativne mehanizme vezane za bezbednosne potrebe žrtava/preživelih osoba, kao što je raspodela bonova za hranu unutar domaćinstva i dodeljivanje zasebnog smeštaja i neprehrambenih proizvoda žrtvi/preživeloj osobi.
- Održava evidenciju radi kontrole trendova u seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, analizira probleme, i razvija strategije za sprečavanje i reagovanje.
- Usklađuje svoje delatnosti sa svim drugim sektorima i akterima.

Programska služba

- Pomaže i podržava sve sektore pri uspostavljanju multisektorskog plana sprečavanja i reagovanja.
- Dodeljuje resurse radi podržavanja prikladnih delatnosti.

- Prima i razmatra kratke izveštaje koji se sastoje od podataka, kao i delatnosti i potreba vezanih za trendove, analize sprečavanja i reagovanja.
- Podržava partnere koji su ujedno i međunarodne nevladine organizacije pri dodeljivanju resursa za programe sprečavanja i reagovanja.
- Usklađuje svoje delatnosti sa svim sektorima i akterima.

Šef kancelarije

- Prima i razmatra izveštaje i analize podataka vezane za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, kao i programske delatnosti i ishode.
- Podržava osoblje UNHCR-a u planiranju, realizaciji, nadzoru i proceni strategija sprečavanja i reagovanja.
- Učestvuje u međusektorskoj i međuagencijskoj koordinaciji.
- Anagažuje svo osoblje UNHCR-a, izbeglice, partnere, i vladu-domaćina u razvijanju programa.
- Omogućuje visok stepen zastupanja i podrške delatnostima sprečavanja i reagovanja; pomaže pri rešavanju problema i zalaže se za adekvatne resurse.
- Saraduje sa kolegama iz drugih kancelarija UNHCR-a i drugim agencijama UN-a radi izvlačenja maksimalne koristi iz raspoloživih resursa i podele informacija.

Policija

- Prima žalbe i vodi istragu nakon pravne i krivične procedure navedene u zakonu.
- U skladu sa standardnom policijskom procedurom, hapsi okrivljenu osobu/osobe, vodi istragu, priprema optužbe, uručuje sudske pozive i stara se da svi potencijalni svedoci budu na suđenju.
- Zalaže se, kada je to potrebno, za ekspeditivno vršenje istrage i krivičnog gonjenja u slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Objašnjava žrtvi/preživeloj osobi krivični i pravni proces.
- Ispoljava razumevanje za potrebe privatnosti, poverenja i poštovanja žrtve/preživele osobe.
- Učestvuje u kampanjama edukacije i informisanosti o zakonima i pravima koje organizuju službe zaštite u korist izbegličke zajednice.

Sudstvo

- Priprema nedeljni spisak slučajeva, uz napomenu o tome u kojem od tih slučajeva su stranke izbegle osobe (podnosilac tužbe ili optuženi).
- U skladu sa standardnim procedurama, vodi pravni postupak u slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koji uključuju uvažavanje slučajeva, predsedavanje na saslušanju i suđenju, pozivanje svedoka, presuđivanje i kažnjavanje.
- Učestvuje na seminarima i u delatnostima informisanja javnosti koje organizuje služba zaštite.

RAZVIJANJE PLANA ZA RAD SA POČINIOCIMA

Rad sa počiniocima nasilja je težak, ali neophodan. Ljudska prava počinioca, kao i njihova bezbednost, se moraju poštovati. Ako je počinilac ujedno i izbeglica, ima pravo na međunarodnu zaštitu.

Multisektorski tim treba da razvije planove za rad sa počiniocima.

- Konsultuje se sa državnim vlastima o delatnostima koje su lokalno preduzete za rad sa počiniocima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Angažuje službu bezbednosti i policiju, uključujući i stražarsku službu zajednice, za saradnju i nadgledanje delatnosti poznatih počinioca.
- Gdegod je to moguće, udaljava počinioce od ostalih članova zajednice.

KLJUČNE TAČKE

Zajednica treba da preuzme vođstvo u planiranju načina za pružanje podrške žrtvama/preživelim osobama.

Razvija delatnosti edukovanja i informisanja zajednice

- Lansirati kampanje javnog informisanja o seksualnom nasilju namenjene svim članovima zajednice.

Uspostavlja mehanizme upućivanja i izveštavanja

- Uspostaviti jasan sistem upućivanja u svakom okruženju tako da žrtve/preživele osobe znaju gde da pravovremeno dobiju relevantnu pomoć.

Osposobiti zajednicu za reagovanje

- Sarađivati sa zajednicom je neophodno radi razvijanja održivih i efikasnih strategija reagovanja.

Reagovati na zdravstvene/medicinske potrebe žrtava/preživelih osoba

- Obezbediti žrtvi/preživevoj osobi lak pristup zdravstvenoj nezi, uslugama upućivanja i daljeg praćenja zdravstvenog stanja.

Reagovati na psiho-socijalne probleme žrtava/preživelih osoba

- Ponašati se prema žrtvama/preživelim osobama sa pažnjom i saosećanjem.

Razviti bezbednosni i sigurnosni sistem reagovanja

- Žrtvi/preživevoj osobi se mora pružiti bezbednost nakon slučaja nasilja, i zajednica mora da se angažuje u pružanju bezbednog smeštaja.

Uspostaviti pravno/pravosudno reagovanje

- Zajedno sa lokalnim vlastima, uspostaviti sistem pomoću kojeg žrtve/preživele osobe koje žele pravnu odštetu za krivična dela počinjena nad njima, mogu to pravovremeno da ostvare.

Identifikovati uloge i zaduženja drugih potencijalnih aktera

- Terensko, programsko i rukovodeće osoblje može imati presudnu ulogu u reagovanju na potrebe žrtava/preživelih osoba.

Razviti plan za rad sa počiniocima

- Ljudska prava počinioca, uključujući njihovu ličnu bezbednost, moraju biti poštovana.

GLAVA 5

SPECIJALNA RAZMATRANJA VEZANA ZA DECU IZBEGLICE

Dok principi i smernice o kojima je bilo reči u drugim poglavljima takođe mogu da se primene i na decu izbeglice, postoje druga specifična pitanja koja treba uzeti u obzir pri radu sa izbegličkom decom. Deca izbeglice se suočavaju sa specifičnim oblicima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti: škodljivim tradicionalnim običajima, trgovinom, dečjom protitucijom, seksualnim nasiljem unutar porodice i seksualnom eksploatacijom, kao i zlostavljanjem i nasiljem od strane osoba koje imaju neometan pristup deci.

Odredene grupe izbegličke dece su naročito podložne riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Te grupe su: deca bez staratelja ili razdvojena deca, deca u pritvoru, deca vojnici, adolescenti, duševno i fizički onesposobljena deca, deca radnici, maloletne majke, deca čije su majke žrtve silovanja, dečaci kao žrtve/preživjele osobe, i deca počinioci nasilja.

U radu sa decom izbeglicama, važno je poznavati Konvenciju o pravima deteta (1989), koja utvrđuje sveobuhvatne standarde za zaštitu prava sve dece. Kao dodatak Smernicama opisanim u Glavi 2, još četiri principa treba da podupiru vaš rad sa izbegličkom decom: pravo na život, opstanak i razvoj; najbolji interes deteta; nediskriminiranje; i učestvovanje.

*Konvencija o pravima deteta (CRC)*³ definiše dete kao osobu mlađu od 18 godina, osim kada relevantni državni zakoni utvrđuju mlađi uzrast kao jednak punoletstvu. Ovo znači da je CRC primenljiv na sve osobe do 18 godina starosti, osim ako je pokazano da je on(a) punoletan/na jer tako nalaže državni zakon.

Deca izbeglice mogu biti naročito podložna riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti kad se uzme u obzir njihov nivo zavisnosti, njihova ograničena sposobnost da sami sebe zaštite, i njihova ograničena moć i učestvovanje u procesu donošenja odluka. Usled činjenice da imaju relativno malo životnog iskustva, decu je takođe lakše iskorišćavati i prisiljavati nego odrasle osobe. U zavisnosti od njihovog stepena razvoja, oni možda u potpunosti ne shvataju seksualnu prirodu određenih vrsta ponašanja, te stoga nisu sposobni da se informisano saglase. Dodatni etnički, polno određeni, kulturni, ekonomski i društveni činioci takođe mogu da pojačaju rizik izbegličke dece da postanu žrtve/osobe koje su preživjele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti ima razoran uticaj na razvoj fizičkog i duševnog zdravlja dece.

Convention on the Rights of the Child = CRC (*prim. prev.*)

Kao što je razmotreno u Glavi 1, seksualno zlostavljanje može da poprimi različite oblike, od kojih mnogi mogu imati decu kao cilj. Specifična (ne)dela seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti – kao na primer škodljivi tradicionalni običaji – su često počinjeni tokom detinjstva date osobe. Počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti nad izbegličkom decom mogu biti osobe koje dete poznaje i kojima ono veruje, osobe koje imaju ulogu staratelja, ili druga deca. Budite svesni činjenice da, iz tih razloga, detetovo viđenje događaja može biti izobličeno.

U radu s izbegličkom decom, upoznajte se sa CRC-om. Ova Konvencija sveobuhvatno opisuje osnovna ljudska prava dece svuda u svetu, uključujući i decu izbeglice. Ova prava podrazumevaju pravo na zaštitu od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije. CRC stoga pruža zaštitu izbegličkoj deci, čak i u državama koje ne pripadaju bilo kakvom izbegličkom instrumentu. *Opcionalni Protokol CRC-a o prodavanju dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (2000)* se bavi pitanjima trgovine, prodavanja i otimanja dece.

SMERNICE

Slede univerzalno prihvaćeni principi koji su detaljno objašnjeni u CRC-u, i koji su naročito relevantni u radu sa izbegličkom decom:

- **Pravo na život, opstanak i razvoj:** Ovo pravo mora biti zagarantovano usvajanjem mera koje štite život. Princip "opstanka i razvoja" se primenjuje ne samo na detetov fizički opstanak i razvoj, već i na njegov duševni i emocionalni razvoj. Rano stupanje u brak, na primer, ugrožava prava maloletne majke i njenog deteta na život i potpun opstanak i razvoj (član 6, CRC).
- **Nediskriminiranje:** Svako dete unutar date državne jurisdikcije, bez obzira na njenu/njegovu polnu određenost i imigracioni status, polaže pravo na sva prava CRC-a. Ovaj princip stoga uključuje i decu izbeglice (član 2, CRC).
- **Najbolji interes deteta:** Ovaj važan princip treba primenjivati kako na odluke vezane za pojedinu decu, tako i na šira politička pitanja i odluke vezane za grupe dece. Sva moguća rešenja treba uzeti u obzir pri svakom odlučivanju koje se tiče dece, a dužnu pažnju treba takođe posvetiti najboljim interesima deteta (član 3, CRC).
- Pri određivanju politike – kao na primer dodele budžeta – potrebno je kompletno analizirati vrstu uticaja koju određeni postupak može imati na decu. Politika ne mora obavezno da se zasniva na onome što je najbolje za decu, ali ako su identifikovani bilo kakvi konflikti, donosioci odluka moraju uzeti u obzir "najbolje interese" deteta kao "razmatranje od primarnog značaja".
- Pri određivanju najboljih interesa pojedinačnog deteta, donosioci odluka treba da uzmu u obzir ne samo objektivne standarde za koje se smatra da su u najboljem interesu deteta, već i subjektivna mišljenja, koja uzimaju u obzir i stavove deteta. Odluka o tome kako ustanoviti najbolje interese deteta je uglavnom teška, i često ne postoji samo jedno očigledno i nesporno rešenje. Treba uzeti u obzir mnoge činioce, kao što su uzrast, genetski pol, kulturna pozadina, opšta okolina i iskustva iz prošlosti deteta. Sva tumačenja principa moraju se sprovoditi u duhu CRC-a i moraju imati dužan obzir prema savetima stručnjaka kako sa pravnog stanovišta, tako i sa stanovišta oblasti koja se bavi dečjim razvojem.

- **Učestvovanje:** Važnost ovog člana jeste u tome što deca imaju pravo da utiču na odluke koje od važnosti za njihove živote, i da se njihovim mišljenjima pristupi sa "dužnom ozbiljnošću". Ovaj princip treba primeniti u svim postupcima traženja azila, u planiranju vezanom za pojedinačnu decu, i u opštem programskom planiranju (član 12, CRC). Što je dete starije, to se njegovom/njenom mišljenju treba pristupiti sa više ozbiljnosti pri donošenju odluka koje će uticati na njega/nju.

Sve ove smernice su relevantne pri odlučivanju o tome šta je najbolji interes deteta u određenoj situaciji. U nekim situacijama, najbolji interesi deteta možda nisu istovetni sa detetovim izrečenim željama i gledištima, pa ih možda treba nadglasiti.

Vidi takođe:

- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Međunarodni pravni standardi (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 2002)**
- **Priručnik UNHCR-a o ponovnom naseljavanju (UNHCR 2002)**
- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Razvoj dece i adolescenata (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 2001)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Ponovno naseljavanje (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 1999)**
- **Deca izbeglice: Smernice vezane za zaštitu i staranje (UNHCR 1994)**
- **Konvencija o pravima deteta (1989)**

GRUPE IZBEGLIČKE DECE KOJA SU PODLOŽNA NAROČITOM RIZIKU OD SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI

- Deca bez staratelja ili razdvojena deca.
- Deca u pritvoru.
- Deca vojnici.
- Adolescenti.
- Duševno i fizički onesposobljena deca.
- Deca radnici.
- Maloletne majke.
- Deca čije su majke žrtve/osobe koje su preživele silovanje.
- Dečaci kao žrtve/preživele osobe.
- Deca počinioci nasilja.

Deca bez staratelja ili razdvojena deca

Termine "dete bez staratelja" ili "razdvojeno dete" treba upotrebljavati umesto izraza "siročće". Za UNHCR, dete je siročće samo kada su oba roditelja potvrđeno mrtva. Označavanje dece kao siročćadi zahteva pažljivu verifikaciju i ima tendenciju da podstakne usvajanje umesto da se usredsredi na delatnost pronalaženja porodice deteta i na podršku zajednice.

- Deca bez staratelja i razdvojena deca izbeglice su podložna većem riziku od seksualne eksploatacije, zlostavljanja, vojne regrutacije, otmice, trgovine i pritvora jer možda nemaju odraslu osobu u koju imaju poverenja i koja bi mogla da ih zaštiti i da im pomogne. U slučajevima nužde, izbeglička deca možda žive sa članom šire porodice, dakle "sa starateljem", ali ipak mogu biti podložna rizicima sličnim onima kojima su podložna izbeglička deca bez staratelja.
- Uzmite u obzir činjenicu da grupa dece bez staratelja i razdvojene dece može takođe da uključuje i domaćinstva koja vode deca, u kojima starija braća ili sestre vode brigu o mlađoj deci.
- ***Uzmite u obzir činjenicu da deca koja su postala siročćad usled side takođe spadaju u kategoriju dece bez staratelja i razdvojene dece.*** Pre nego što postanu siročćad, deca indirektno pogođena sidom možda moraju da se staraju o umirućem roditelju. Ovo podrazumeva preuzimanje odgovornosti odrasle osobe, napuštanje škole i brigu o braći i/ili sestrama. Deca koja su nakon toga postala siročćad usled side, a naročito devojčice, su često marginalizovana i žigosana i često su lišena ravnopravnog pristupa uslugama koje se nude drugim izbeglicama. Stoga su ona naročito podložna riziku od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije. Kako se broj dece koja postaju siročćad usled side povećava, tako postaje sve verovatnije da će se povećati i broj dece koja su prisiljena na prostituciju ili prinudni rad "na ulici" ili na rad unutar domaćinstava.

Deca u pritvoru

Deca u pritvoru ili deca koja su na drugi način lišena slobode mogu biti veoma podložna seksualnom nasilju i zlostavljanju, te se prema njima treba ophoditi na način koji uzima u obzir potrebe vezane za njihov uzrast.

Seksualno zlostavljanje se navodno dešava u mnogim zatvorima i ustanovama za pritvor, naročito tamo gde zatvorenici žive u zajedničkim ćelijama. U takvim situacijama, deca mogu biti cilj zlostavljanja usled svojih specifičnih dečijih osobina, kao na primer zbog verovanja da nisu zaražena HIV/sidom ili usled vrednovanja devičanstva u mnogim kulturama. Stoga je od presudne važnosti odvojiti decu pritvorenike od odraslih pritvorenika, osim ako se smatra da je u najboljem interesu datog deteta da se ovo ne učini.

Deca vojnici

Dete vojnik je bilo koja osoba mlađa od 18 godina koja obrazuje deo neke oružane sile u bilo kom svojstvu, kao i oni koji prate takve grupe, osim samo kao članovi porodice, kao i devojčice regrutovane u seksualne svrhe i svrhu prisilnog braka.

*Generalni sekretar Ujedinjenih nacija
Izveštaj Saveta bezbednosti, 2000*

Deca izbeglice postaju deca vojnici na mnoge načine: neki su regrutovani, neki su nasilno regrutovani, neki se priključe da bi preživeli ili da zaštite svoje porodice, dok su drugi prisilno oteti,

uključujući devojčice, koje su uzete u seksualne svrhe.

Regrutovanje često poprima različite oblike za dečake i za devojčice: dečaci se koriste u borbi i drugim vojnim delatnostima, dok su devojčice češće korišćene kao seksualno roblje i za prisilan rad.

Deca u ili blizu zona sukoba, kao i deca bez staratelja i razdvojena deca su podložna još većem riziku od vojne regrutacije bilo od strane državnih ili nedržavnih entiteta. UNHCR se zalaže protiv prakse vojne regrutacije. Seksualno zlostavljanje dečaka, a naročito devojčica, tokom vojne regrutacije može da ima značajne društveno-kulturološke implikacije koje mogu negativno da utiču na mogućnost ponovnog sjedinjavanja sa porodicom ili mogućnost društvene reintegracije nakon demobilizacije. Deca, a naročito devojčice, su često previđena u formalnim procedurama demobilizacije. Neophodno je, međutim, zalagati se za uključenje devojčica u bilo kakve delatnosti demobilizacije.

Adolescenti

Definicija "adolescenta" može da se razlikuje od jedne do druge kulture i treba da se prilagodi specifičnoj izbegličkoj situaciji. Pitanje da li je adolescent preuzeo ulogu i odgovornost odrasle osobe ili ne, je takođe odraz date kulture i izbegličke situacije.

Potrebe adolescenata za zaštitom i pomoći možda nisu onoliko očigledne koliko i potrebe dece, ali su od presudne važnosti, pošto su adolescenti naročito podložni riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, dok se na njihove potrebe često ne obraća dovoljna pažnja.

Adolescenti, a naročito devojke, su podložnije riziku od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije zato što ih počinoci smatraju kao nezaražene seksualno prenosivim bolestima. Iz toga proizilazi da su devojke i mladići podložni dodatnom riziku od zaraze HIV/sidom i drugim seksualno prenosivim bolestima. Devojke mogu da iskuse potencijalno opasne trudnoće koje su ishod silovanja. Adolescenti često imaju nedovoljan pristup informacijama o reproduktivnom zdravlju u odnosu na odrasle osobe, pošto ih takve informacije često nemaju u vidu.

Duševno i fizički onesposobljena deca

Deca sa duševnim i/ili fizičkim invaliditetima su često "skrivena" od strane porodice i postaju "nevidljiva", u nemogućnosti da iskoriste postojeće strukture podrške. Isključeni, i često u nemogućnosti da pobegnu počinocima, oni su podložni većem riziku od seksualnog zlostavljanja. Na ovu decu treba obratiti posebnu pažnju pri planiranju programa sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i eksploataciju.

Deca radnici

Deca koja rade kao posluga u domaćinstvima, uglavnom devojčice ili deca koja rade i/ili žive na ulici ("ulična deca"), mogu biti naročito podložna riziku seksualnog zlostavljanja i eksploatacije. Deca bez staratelja i rastavljena deca, kao i deca članovi domaćinstava koja vode deca mogu biti prisiljena da traže plaćen posao. Poslodavci koji kupuju decu za rad (obavezan rad) često imaju ogromnu moć nad decom, čineći tu decu naročito podložnom zlostavljanju i eksploataciji.

Maloletne majke

U radu s maloletnim majkama, važno je uvek održavati stav bez predrasuda.

Maloletne majke su često podložne riziku od seksualne eksploatacije ako nisu u mogućnosti da podmire svoje najosnovnije potrebe, kao i potrebe svog deteta, usled siromaštva. Maloletne majke i devojčice koje su zatrudnele usled seksualnog zlostavljanja i/ili eksploatacije mogu se suočiti sa izolovanošću, diskriminacijom i žigosanjem i možda nemaju pristup osnovnim uslugama. Svi ovi činioci mogu da ih dovedu u situaciju gde su podložnije seksualnom zlostavljanju i eksploataciji.

Važno je pobrinuti se da maloletne majke nastave svoje školovanje ili druge društveno-ekonomske delatnosti koje sprečavaju njihovo dalje izlaganje drugim oblicima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Deca čije su majke žrtve silovanja

Deca čije su majke žrtve silovanja mogu biti maltretirana ili čak napuštena od strane njihovih majki i porodica. Ova deca su naročito podložna riziku od zlostavljanja i eksploatacije i moraju se pažljivo nadgledati. Važno je pobrinuti se da porodica i zajednica ne žigošu bilo dete, bilo majku. Privremeno hraniteljsko staranje i, kasnije, usvajanje treba uzeti u obzir ako je dete odbačeno, zanemareno ili maltretirano na bilo kakav drugi način.

Dečaci kao žrtve/preživele osobe

Seksualno zlostavljanje dečaka je nedovoljno priznato, nedovoljno prijavljeno i nedovoljno tretirano. Uzevši u obzir određena kulturološka ograničenja, mitove ili tabue vezane za homoseksualnost i/ili ekstremnu sramotu, još je manje verovatno da će dečaci prijaviti da su bili seksualno zlostavljani nego devojčice. Zajednice možda odbiju ili nerado prihvate činjenicu da dečaci mogu biti žrtve; dečaci možda veruju da sve to treba da "muški podnesu", ćutke.

Deca počinioci nasilja

Deca mogu biti počinioci seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti pošto, baš kao odrasli, i oni mogu da iskoriste nejednake odnose moći među sobom. Prinuditi devojčicu ili dečaka na neželjen seksualni akt je oblik seksualnog zlostavljanja. Bez obzira na njegovu/njenu spremnost, mlađe dete možda ne shvata šta se događa i nije u mogućnosti da pruži informisanu saglasnost. Ove je takođe oblik seksualnog zlostavljanja.

Potrebno je pozabaviti se kako žrtvinom traumom, tako i potrebom počinioca za rehabilitacijom. Počinilac je možda i sam žrtva seksualnog zlostavljanja i eksploatacije i ima pravo na pomoć i podršku. Dok jeste istina da većina počinitelaca ima istoriju seksualnog zlostavljanja, nije istina da većina žrtava kasnije i sama počinje da zlostavlja decu. Većina onih koji seksualno zlostavljaju tokom adolescencije uglavnom ne zlostavljaju kao odrasle osobe ako im je u mladosti pružena pomoć.

Važno je zaštititi maloletne prestupnike od zlostavljanja dok su u zatvoru. Ovo se može postići putem brzo-poteznih sudskih saslušanja i nadzora. Takvoj deci takođe treba pružiti psiho-socijalnu pomoć tokom rehabilitacije. Zakoni i procedure koji omogućavaju pravnu zaštitu za maloletne prestupnike treba promovisati tamo gde ne postoje i ispravno primeniti na mestima gde postoje.

Vidi takode:

- **Međuagencijske smernice o deci bez staratelja i razdvojenoj deci (Međuagencijski 2003)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Razdvojena deca (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Invaliditet (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 2001)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Deca vojnici (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu 2000)**
- **Opcionalni protokol CRC-a o učešću dece u oružanim sukobima (2000)**
- **Prerađene smernice o primenljivim kriterijumima i standardima vezanim za pritvor osoba koje traže azil (UNHCR 1999)**
- **Međuagencijski terenski priručnik o reproduktivnom zdravlju u izbegličkim situacijama (Međuagencijski 1999)**
- **Rimska Uredba Međunarodnog krivičnog suda (1998)**
- **Deca izbeglice: Smernice vezane za zaštitu i staranje (UNHCR 1994)**
- **Dodatni Protokol ženevskoj Konvenciji iz 1949. godine, vezanoj za zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba (1977)**

SPECIFIČNI OBLICI SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI KOJI SE VRŠE NAD DECOM

Deca mogu biti žrtve/osobe koje su preživjele većinu oblika seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, o kojima je bilo reči u Glavi 1. Međutim, deca su često žrtve sledećih oblika nasilja:

- Škodljivih tradicionalnih običaja.
- Trgovine.
- Dečje prostitucije.
- Seksualnog nasilja unutar porodice.
- Seksualne eksploatacije, zlostavljanja i nasilja od strane osoba koje imaju neometan pristup deci.

Škodljivi tradicionalni običaji

U slučajevima gde su tradicionalni običaji blagotvorni, izbegličke zajednice treba da podrže njihovo održavanje kao način očuvanja njihovog identiteta i kulture. Međutim, neki tradicionalni običaji su štetni po zdravlje, dobrobit i razvoj dece. Ovi običaji su osuđeni od strane međunarodnih struktura usled ozbiljnog zdravstvenog rizika koji mogu da povlače sa sobom i zato što krše razna ljudska prava. Škodljivi tradicionalni običaji se često dešavaju tokom detinjstva, kada dete nema moć da im se suprotstavi. Škodljivi tradicionalni običaji koji utiču na decu, ponajviše devojčice, uključuju sakaćenje ženskih polnih organa, dečji brak, davanje prednosti sinovima, nasilje vezano za miraz, prinudni brakovi (npr. nakon čina silovanja) i verovanje u čarobnjaštvo (npr. verovanje da će seks sa detetom pružiti korist porodici).

Trgovina

Deca izbeglice, a naročito deca bez staratelja i razdvojena deca, su podložna riziku prisilne ili obmanljive trgovine u svrhe komercijalne seksualne eksploatacije. Trgovina decom znači regrutovanje, prevoz, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje deteta u svrhu eksploatacije. Nije neophodno pokazati da je tokom trgovine upotrebljavana sila, obmana ili prinuda.

Protokol _____ *za* _____ *sprečavanje,*
suzbijanje _____

_____, trgovina može da podrazumeva isplaćivanje ili pružanje beneficija zarad dobijanja saglasnosti osobe/osoba koje imaju kontrolu nad detetom. Deca kojom se trgovalo mogu se suočiti sa ozbiljnim posledicama nakon bekstva i/ili nakon povratka, uključujući odmazdu ili osvetu od strane organizacija ili pojedinaca koji se bave trgovinom dece, mogućnost ponovne trgovine, fizičko kažnjavanje ili dodatno uskraćenje slobode, progonstvo iz zajednice ili porodice, ili ozbiljnu diskriminaciju.

Dečja prostitucija

Dečja prostitucija znači korišćenje deteta u seksualnim aktivnostima radi zarade. Nuđenje, dobijanje, nabavljanje ili snabdevanje decom u svrhu prostitucije treba da je u potpunosti obuhvaćeno krivičnim ili kaznenim zakonom države. Po svojoj definiciji, dečja prostitucija je jednaka seksualnoj eksploataciji. Kada su deca izbeglice jednom angažovana u aktivnostima prostitucije, takođe su podložna riziku dodatnog seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Siromaštvo i socijalne razlike čine da su deca izbeglice više podložna riziku od seksualne eksploatacije, a naročito prostitucije. Deca, a naročito devojčice, su naročito podložni tom riziku uzevši u obzir činjenicu da su njihova čednost, navodna nevinost i fizička nezrelost ponekad vrlo cenjeni od strane počinioca.

Seksualno nasilje unutar porodice

Zlostavljanje i eksploatacija dece unutar porodice predstavlja složen izazov za pružanje zaštite iz razloga što osoba odgovorna za zaštitu deteta i brigu o njemu – u mnogim slučajevima rođak muškog pola – ne čini ni jedno ni drugo. Seksualno nasilje unutar porodice se najčešće smatra kao privatna stvar koja se ne tiče drugih; iz ovoga ishodi da se zlostavljeno dete krivi za slučaj nasilja i stoga trpi dodatno nasilje. Iako je nemoguće pružiti opšte savete koji bi bili primenljivi u svim slučajevima, neophodna je identifikacija, poverljivo prijavljivanje optužbi – koje podrazumeva zdravstvene radnike, prosvetne radnike i vođe zajednice – kao i istraga slučaja/slučajeva radi organizovanja plana zaštite deteta. Saradnja sa roditeljem koji ne zlostavlja dete može biti od pomoći ili čak neophodna, kao i odstranjivanje zlostavljača iz domaćinstva dok je istraga u toku.

Čak i kada oni sami nisu meta, deca iz porodica u kojima su jedan ili više članova preživeli ili preživljavaju seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, se suočavaju sa drugim

poteškoćama. Pošto detetova psihološka i emocionalna dobrobit može biti u opasnosti ako prisustvuje takvim nasilnim događajima, treba mu pružiti usluge savetovanja. Štaviše, traumatski događaji ponekad mogu da ugroze sposobnost odraslih da se brinu o svojoj deci, te je stoga potrebno pažljivo nadgledati roditelje i decu u takvim porodicama.

Seksualna eksploatacija, zlostavljanje i nasilje od strane osoba koje imaju neometan pristup deci

Kada je osobama izvan najužeg kruga porodice omogućen neometan pristup deci u izolovanim sredinama, može doći do seksualne eksploatacije, zlostavljanja i nasilja. Takve osobe mogu biti prosvetni radnici, verski učitelji, staratelji, humanitarni radnici i drugi koji imaju pristup deci u školama, tokom vanškolskih i verskih delatnosti, tokom sportskih aktivnosti, u dnevnom boravku, itd. Kao prvo, potrebno je identifikovati ove potencijalne izvore rizika. Strategije koje bi se bavile ovim rizikom mogu poprimiti oblik pažljivog proveravanja zaposlenih i dobrovoljaca, umanjivanje mogućnosti za provođenje vremena nasamo sa decom bez prisutnosti drugih odraslih osoba, pažljivog nadgledanja i kontrole, upotrebe objekata u kojima je sav prostor pregledan, kao i većeg angažovanja roditelja u aktivnostima deteta.

Vidi takođe:

- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Pažljivo birajte (ECPAT Australija 2001)**
- **Opcionalni Protokol CRC-a o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (2000)**
- **Konvencija vezana za Zabranu i trenutnu akciju radi eliminacije najgorih oblika rada dece, C 182 (1999)**
- **Deklaracija UN o eliminaciji nasilja nad ženama (1994)**

SPECIJALNA RAZMATRANJA VEZANA ZA SPREČAVANJE SEKSUALNOG NASILJA I NASILJA ZASNOVANOG NA POLNOJ ODREĐENOSTI KOJE SE VRŠI NAD DECOM

Zajedno sa strategijama za sprečavanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti o kojima je bilo govora u Glavi 3, biće od pomoći i situaciona analiza usmerena na dete kako bi se identifikovali specifični faktori rizika i resursi, i kako bi se obezbedio multisektorski pristup problemu. Uloga izbegličke zajednice u zaštiti izbegličke dece treba da se istraži i podrži.

Transformacija društveno-kulturnih normi

STRATEGIJA:

Razviti kampanje informisanosti, edukacije i komunikacije (IEC)

- Kampanje poboljšanja informisanosti po pitanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti gde su žrtve deca treba da se zasnivaju na principima CRC-a i njegovim Opcionalnim protokolima, i treba da imaju za cilj sve partnere, uključujući izbegličku zajednicu, vojne i mirotvorne snage.
- Zastupanje treba bazirati na tradicionalnim normama i vrednostima vezanim za zaštitu dece ukoliko one postoje, i treba se istovremeno suprotstaviti pretpostavkama koje se zasnivaju na stereotipima o polnoj određenosti (npr. pitanje dečaka kao žrtava/preživelih osoba). Sve inicijative za reagovanje na ovaj problem treba da su zasnovane na temeljnom razumevanju lokalnih normi, običaja i tabua vezanih za seksualno ponašanje.
- Kampanje zdravstvene zaštite vezane za "sigurniji seks" i prenošenje HIV/AIDS-a mogu srušiti mitove koji kruže izbegličkom populacijom, kao na primer da seks sa devojčicom koja je devica može izležiti HIV/sidu. Ove kampanje treba da su usmerene na muškarce i dečake.
- Strategije za sprečavanje škodljivih tradicionalnih običaja se neizbežno suočavaju sa otporom jakih kulturnih normi, te je potrebno da takve strategije sadrže visok stepen senzitivnosti prema njima. Neophodno je temeljno razumevanje prirode i učestalosti određenog običaja, njegovih korena i društvenih posledica. Edukacija i informisanje koji imaju za cilj štetne posledice po zdravlje i razvoj dece, pre nego li posledice vezane za pravni aspekt i aspekt ljudskih prava datog običaja, imaju veću verovatnoću za uspeh i treba da su namenjene kako muškim, tako i ženskim verskim vođama, tradicionalnim vođama, starešinama zajednice, političkim liderima, tradicionalnim pomoćnicima pri porođaju, drugim zdravstvenim radnicima, kao i izbegličkoj deci, ženama i muškarcima. Lokalne grupacije koje se suprotstavljaju takvim škodljivim tradicionalnim običajima treba podržati zato što su one u mogućnosti da pokrenu i vode delatnosti zasnovane u zajednici, a koje imaju za cilj eliminaciju ovih običaja. Alternativne delatnosti stvaranja dohotka je možda potrebno identifikovati za one osobe koje se bave takvim škodljivim običajima, a poštovanje koje zajednica ima prema njima mora da se održi. Važnost obrazovanja devojčica i žena se ne sme potcenjivati, pošto je učestalost škodljivih tradicionalnih običaja vezana za nepismenost.

STRATEGIJA:

Angažovati decu i omladinu

Treba ohrabriti decu izbeglice da učestvuju u razvijanju i realizaciji programa vezanih za eksploataciju, zlostavljanje i nasilje. U situacijama gde je to podesno i nakon pažljivog razmatranja njihovih najboljih interesa, deca žrtve/preživele osobe se mogu konsultovati ili pozvati da učestvuju u ovim delatnostima.

STRATEGIJA:

Sarađivati sa dečacima

Saradnja sa dečacima je neophodna kako bi oni postali svesni i kako bi razumeli pojam jednakih prava za devojčice. Ovo bi moglo da podrazumeva, na primer, podržavanje pristupa obrazovanju za

njihove sestre, i promovisanje pozitivnih shvatanja i poštovanja devojčica u učionicama i na igralištima.

Ponovna izgradnja sistema podrške porodice i zajednice

STRATEGIJA:

Obezbediti pristup školovanju

Kada se izbegličkoj deci obezbedi pristup osnovnom i – gde je to moguće – srednjem nivou opšteg i stručnog obrazovanja, podložnost takve dece riziku od eksploatacije se umanjuje. Specijalni programi prilagođeni potrebama devojčica koje su napustile školu takođe umanjuju podložnost ovoj vrsti rizika. Informisanjem dece o njihovim pravima, putem različitih oblika društvene obuke i nastave vezane za životne veštine, mladim ljudima se pomaže da prave bolje izbore u životu i da sami sebe zaštite od eksploatacije. Ravnopravno učestvovanje devojčica u školi treba aktivno promovisati.

Zajednica treba da je angažovana pri regrutovanju i nadzoru nastavnog osoblja i pedagoga kojima ona veruje, pošto nastavnici takođe mogu biti počinioci seksualnog nasilja. Potrebno je podržati specifične mere koje promovišu zapošljavanje nastavnog osoblja ženskog pola. Pažljivo odabrani pedagozi treba da su uključeni u nadzor dece radi uočavanja znakova seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Devojčicama treba obezbediti prikladnu odeću i sanitarni materijal. Štaviše, osnivanje vanškolskih klubova može da omogući devojčicama podršku i savetovanje vršnjaka.

Kreiranje uslova za poboljšanje sistema odgovornosti

STRATEGIJA:

Izvršiti procenu osoba koje imaju pristup deci izbeglicama

Procenjivanje znanja, shvatanja i ponašanja svih osoba koje imaju pristup izbegličkoj deci može da obelodani prisustvo eksploatacije u neočekivanim situacijama, kao na primer u školama i dnevnim boravcima. Jedan od važnih elemenata u bilo kojoj strategiji sprečavanja jeste edukacija takvog osoblja i nadgledanje njihovog rada.

Planiranje efikasnih službi i smeštajnih kapaciteta

STRATEGIJA:

Registrovati svako dete

Registrovanje i dokumentacija, uključujući i prijavljivanje novorođene dece, od suštinske je važnosti za svaku pojedinačnu izbeglu osobu, a naročito za decu bez staratelja i razdvojenu decu, pošto je takva dokumentacija preduslov za dobijanje prava i pristupanju uslugama. Registrovanje takođe pomaže u identifikaciji i nadgledanju grupa koje su naročito podložne riziku od seksualnog nasilja, u održavanju pristupa pravosudnom sistemu za maloletnike, u sprečavanju vojne regrutacije i u odvratanju osoba/grupa koje trguju decom.

STRATEGIJA:

Obezbediti pristup uslugama

Pobrinite se da deca imaju pristup istim količinama hrane i uslugama kao i ostalo stanovništvo, i razmotrite mogućnost dodatne podrške kada je to potrebno, kao na primer putem izgradnje specijalnih objekata u koje mogu da se smeste domaćinstva koja vode deca.

STRATEGIJA:

Pronaći porodice

Važno je pobrinuti se za decu bez staratelja i razdvojenu decu putem pronalaženja porodice, obezbeđivanja prikladnih i kontrolisanih oblika privremenog staranja, kao i ponovne integracije u porodicu, ako je to u najboljem interesu deteta.

STRATEGIJA:

Angažovati decu pri planiranju, projektovanju i implementaciji aktivnosti

Deca izbeglice, a naročito adolescenti, treba da su konsultovani pri planiranju kampa/naselja, uključujući lokaciju škola i objekata za rekreaciju, kao i pri planiranju rasporeda smeštaja i drugih relevantnih programa i delatnosti.

Vidi takode:

- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Mobilizacija zajednice (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu 2001)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Razdvojena deca (UNHCR, OHCHR, UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Situaciona analiza (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu 1999)**
- **Zaljučak UNHCR EXCOM-a o Dokumentovanju izbeglica i osoba koje traže azil br. 91 (LII) (UNHCR 2001)**

SPECIJALNA RAZMATRANJA PRI REAGOVANJU NA SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI KOJE SE VRŠI NAD DECOM

Reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti treba da obuhvata delatnosti i usluge koje su opisane u Glavi 4. Dodatna pitanja koja treba uzeti u obzir tokom rada sa decom su takođe razmotrena u tekstu pod nazivom Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu, 2001).

Uzmite u obzir najbolje interese deteta.

Deci koja su žrtve/osobe koje su preživele seksualno zlostavljanje je potreban hitan pristup lekarskoj nezi i psihološkoj podršci. Moguće je da je toj deci takođe potreban pristup pravnim uslugama.

Sve delatnosti treba razmatrati iz ugla koji je dosledan principu najboljih interesa deteta.

Detetov iskaz sopstvenih želja i osećanja će biti od presudnog značaja pri određivanju onoga što je u njenom/njegovom najboljem interesu.

Utvrđiti mehanizme upućivanja, izveštavanja, nadzora i procene koji su naklonjeni deci

Važno je postojanje vidljivih i opšte poznatih mehanizama izveštavanja koji su naklonjeni deci, i kojima rukovodi iskusno i obučeno osoblje i/ili izbeglice. Potrebno je uskladiti izveštavanje o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti sa procesima izveštavanja koji se bave drugim vrstama kršenja prava dece, pre nego li kreirati zaseban proces koji bi se bavio isključivo izveštajima vezanim za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koje se vrši nad decom.

Nadgledanje dece podložne riziku – kao što su to deca bez staratelja i razdvojena deca u privremenom starateljskom smeštaju, deca u starateljskim porodicama, deca sa ulice, deca u pritvoru, maloletne majke, kao i deca sa invaliditetom – je neophodno radi pružanja zaštite od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.

Vodjenje informativnog razgovora (intervjua) sa detetom

Osoba koja intervjuiše dete treba da je veoma stručna i dobro obučena, sposobna da se nosi sa ekstremnim emocijama, i iskusna u stvaranju atmosfere u kojoj dete može da govori o veoma teškim stvarima. Neophodno je da ta osoba bude upoznata sa kulturom deteta; stoga se preporučuje da oni koji rade sa izbegličkom decom imaju kontaktnih tačaka sa njima u obliku istog jezika i kulturnog porekla.

U opštem smislu, preporučuje se upotreba intervjuista koji su istog pola kao i dete. Međutim, potrebno je takođe uzeti u obzir kulturne i društvene činioce pri odlučivanju o polu osobe koja će voditi informativni razgovor. U mnogim društvima, na primer, dečaci ne žele da govore o homoseksualnom zlostavljanju sa drugim muškarcima, ali se možda udobnije osećaju kada o tome razgovaraju sa ženom.

Stvaranje bezbednog okruženja

Odredite ko treba da bude prisutan tokom intervjua i pregleda. Moguće je da je roditelj ujedno i počinitelj, iako dete to poriče. Možda je bolje da roditelj ili staratelj bude van prostorije tokom intervjua i pregleda, a da u njoj bude prisutna osoba od poverenja čiji je stav nezavisan. Pitajte dete – kada niko drugi nije prisutan – o tome da li želi da roditelj ili staratelj bude prisutan tokom intervjua, i poštujujte njegove/njene želje. Za dodatna obaveštenja pogledajte odeljak o Veštini intervjuisanja i pripremanju i sprovođenju informativnog razgovora koji se nalazi u tekstu pod nazivom *Rad sa decom bez staratelja: Pristup zasnovan na zajednici*.

Budite svesni činjenice da postoje drugi načini prikupljanja informacija, putem igara, priča, glume i dečjih crteža. Ovi metodi zahtevaju iskusno zapažanje i analizu od strane stručnjaka ili osoblja koje je prošlo odgovarajuću obuku u toj oblasti.

Sedite u visini očiju deteta i održavajte

kontakt očima, ako je to kulturološki prikladno.

Sedite u visini očiju deteta i održavajte kontakt očima, ako je to kulturološki prikladno.

- **Sedite u visini očiju deteta i održavajte kontakt očima, ako je to kulturološki prikladno.**
- **Uverite dete da nije učinio/la ništa loše, učinite sve što je u vašoj moći da obezbedite fizički integritet deteta.**
- **Predstavite sebe (i osobu koja će voditi razgovor) i pažljivo objasnite o čemu se radi, kakva će pitanja biti postavljena, i zašto. Ovo se radi da bi se minimalizovalo moguće pogrešno shvatanje i strah deteta, koji mogu negativno da utiču na suštinu detetovih odgovora.**
- **Uverite dete da je prihvatljivo ako na bilo koje pitanje odgovori sa "ne znam", i da sme da postavlja pitanja.**
- **Postavite nekoliko pitanja o nekoj neutralnoj temi, kao što je škola, prijatelji, osobe sa kojima dete živi, omiljene aktivnosti, i dozvolite detetu da neko vreme govori o tome. Ovo vreme će omogućiti detetu da se više opusti i dozvolice vama da slušate i naučite nešto o načinu na koji dete komunicira.**
- **Ako dete nije sposobno da govori o nekom određenom događaju, ali može da odgovori na druga pitanja, neko vreme se uzdržite od postavljanja pitanja na tu temu.**
- **Budite strpljivi; pratite ritam koji vam samo dete nalaže.**
- **Postavljajte pitanja na koja odgovor nije samo "da" ili "ne", kako biste izmamili informacije o događaju koje su opisane detetovim sopstvenim rečima. Pitanja na koja se odgovara sa "da" ili "ne" postavljajte samo da biste razjasnili neke detalje.**
- **Budite spremni da uočite momenat kada je dete dostiglo granicu izdržljivosti.**
- **Intervju treba završiti diskusijom o normalnijim dnevnim događanjima kako bi se ponovo uspostavio osećaj bezbednosti.**

Razvijanje sistema reagovanja na zdravstvene/medicinske potrebe žrtava/preživelih osoba

NIKADA uplašeno dete koje pruža otpor nemojte ubeđivati, zadržavati ili prisiljavati da se podvrgne razgovoru ili pregledu. Zadržavanje, prisila, ubeđivanje i manipulacija su često sastavni deo seksualnog zlostavljanja, i u slučaju da se njima posluže oni koji pokušavaju da pomognu, samo će povećati strah i zebnju deteta i pogoršati psihološki uticaj tog zlostavljanja.

Pored stvaranja bezbednog i poverljivog okruženja, pripremite dete za pregled i ohrabrite ga da postavlja pitanja o bilo čemu što ga brine ili što ne razume bilo kad tokom intervjuja.

Uz adekvatnu pripremu, većina dece može da se opusti i da učestvuje u pregledu.

Moguće je da dete trpi bol, te da zbog toga ne može da se opusti. Objasnite šta će se dogoditi tokom pregleda upotrebom termina razumljivim detetu.

Često je od pomoći ako pri ruci imate lutku ili neku drugu igračku kako biste detetu pokazali procedure i položaje. Pokažite detetu opremu kao na primer rukavice, štapiće za uzimanje briseva, itd, i dozvolite detetu da ih koristi na lutki.

Devojčice koje su zlostavljane mogu se suočiti sa zdravstvenim komplikacijama vezanim sa samoizvršenim abortusima, neželjenom trudnoćom i prirodnim pobačajima. One možda imaju sopstvenu decu, te im je stoga potrebna specijalna nega. Demobilizovana deca-žrtve su možda takođe inficirana nekom seksualno prenosivom bolešću, uključujući i HIV/sidu.

Devojčicama koje su podvrgnute sakaćenju ženskih polnih organa potrebna je posebna nega, naročito tokom trudnoće, porođaja i perioda posle porođaja.

Odgovarajuća lekarska i psihološka podrška treba da se omogući maloletnim majkama pre i posle porođaja, uključujući savetovanje o gajenju deteta.

Planiranje radi zadovoljavanja psiho-socijalnih potreba žrtava/preživelih osoba

Stručnjak obučen za rad sa decom treba da pruži pomoć u slučaju kada je detetu potrebna psiho-socijalna podrška. Taj stručnjak bi idealno trebao da bude istog etničkog porekla kao i dete, ili bar neko ko ima međukulturalno iskustvo. Uloga tog stručnjaka može biti ili da direktno obezbedi lečenje deteta, ili da pruži usluge savetovanja članovima porodice ili zajednice koji će vršiti tu funkciju.

Rehabilitacija dece-žrtava/preživelih, uključujući decu koja su pretrpela vojnu regrutaciju, zahteva posebnu pažnju. Ubrzano učenje i programi ubrzanog školovanja su ključni elementi za osposobljavanje žrtava/preživelih da prevaziđu zlostavljanje koje su pretrpeli i da za sebe izgrade novu budućnost.

Razvijanje sigurnosnih i bezbednosnih sistema reagovanja

Dete ne treba odvajati od porodice i/ili zajednice u svrhu lečenja, osim kada se to radi da bi se dete zaštitilo od zlostavljanja i zanemarivanja.

Brzo reagovanje je od presudne važnosti kada su prijavljeni slučajevi vezani za škodljive tradicionalne običaje. U ovim situacijama, najosnovnija prava deteta – uključujući i pravo na život, slobodu i fizički integritet – mogu biti prekršena. U slučajevima kada je fizička bezbednost deteta u narušena, treba tražiti rešenja u lokalnom okruženju, uključujući omogućavanje smeštaja u nekom skloništu koje se nalazi odmah izvan zajednice. Ako lokalna rešenja nisu na raspolaganju, možda treba uzeti u obzir promenu mesta boravka kako bi bezbednost deteta bila zagarantovana.

Uspostavljanje pravno/pravosudnog sistema reagovanja

Neophodno je temeljno ispitati sve prijave seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti u kojima su žrtve deca. Radnici moraju biti strpljivi i naročito pažljivi u slučaju ovakvih prijava. Dete može da negira zlostavljanje iz različitih razloga, uključujući strah od počinioca. Neprikladana ili bezosećajna intervencija može da uzrokuje dodatnim bolom i patnjom deteta, i može da odvrati druge od traženja pomoći. Gdegod je to moguće, osoblje treba da je obučeno za rad sa decom. Traženje pomoći od kolega koji su iskusniji u radu sa izbegličkom decom može biti korisno. Prevodioci ili tumači takođe mogu biti potrebni. Uverite se da je osoblje lokalne policije obučeno za rad sa decom-žrtvama/osobama koje su preživele seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. U situacijama gde su slučajevi vezani za decu-žrtve izvedeni pred sud, uverite se da u sudskom postupku postoji razumevanje za naročite potrebe deteta.

Angažovanje porodice i zajednice

Usluge namenjene porodici: U slučajevima zlostavljanja dece, ponekad je savetovanje potrebno celoj porodici kako bi dete osećalo da mu se veruje, i da ima podršku i pomoć pri povratku u normalne životne tokove. Članovima porodice je takođe možda potrebna pomoć: moguće je da se roditelji osećaju krivim što nisu uspeali da zaštite svoje dete. Neophodna je krajnja opreznost u slučajevima gde naizgled izgubljena čast deteta može imati za ishod odbacivanje deteta od strane porodice. U nekim kulturama, sudsko ili opšte pravo možda zahteva od porodice da prisili devojčicu na brak sa počiniocem. U ovakvim slučajevima, potrebno je momentalno preuzeti mere sprečavanja dalje fizičke i psiho-socijalne štete po žrtvu/preživelu osobu. Ako je to neophodno, žrtvi/preživeloj osobi treba promeniti mesto boravka.

Usluge namenjene zajednici: Neophodna je krajnja opreznost kako se žrtva/preživela osoba ne bi osećala žigosanom i odbačenom. Postojeće strukture podrške u zajednici i sistem socijalnog staranja o deci treba da obezbede podršku i zaštitu gdegod je to moguće.

Neki oblici škodljivih tradicionalnih običaja, kao na primer prisilan brak i sakaćenje ženskih polnih organa, dešavaju se veoma rano u životu devojčice. Važno je pomoći pri izgradnji razumevanja kako među porodicama, tako i unutar zajednice, vezanog za škodljive posledice ovih običaja i po dete kao jedinku, i po zajednicu u celini.

Vidi takođe:

- **Kliničko lečenje osoba koje su preživele silovanje (WHO/UNHCR 2002)**
- **Priručnik o ponovnom naseljavanju (UNHCR 2002)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Zlostavljanje i eksploatacija (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu, prerađeno 2002)**
- **Kritična pitanja akcije za prava dece (ARC): Deca vojnici (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu 2000)**
- **Fondacije akcije za prava dece (ARC): Ponovno naseljavanje (UNHCR; OHCHR; UNICEF, Spasite decu 1999)**
- **Međuagencijski terenski priručnik o reproduktivnom zdravlju u izbegličkim situacijama (Međuagencijski 1999)**
- **Rad sa decom bez staratelja: Pristup zasnovan na zajednici (UNHCR 1996)**

KLJUČNE TAČKE

Sve intervencije sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti moraju imati za osnovu sledeća četiri principa:

- Pravo na život, opstanak i razvoj.
- Nediskriminiranje.
- Najbolje interese deteta.
- Učestvovanje.

Budite svesni činjenice da su dole navedene grupe dece naročito podložne riziku od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti:

- Deca bez staratelja i razdvojena deca.
- Deca u pritvoru.
- Adolescenti.
- Duševno i fizički onesposobljena deca. (Deca sa invaliditetom)
- Deca radnici.
- Maloletne majke.
- Deca čije su majke žrtve/osobe koje su preživele silovanje.
- Dečaci kao žrtve/preživele osobe.
- Deca počinioci nasilja.

Specifični oblici seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koji se vrše nad decom su:

- Škodljivi tradicionalni običaji.
- Trgovina.
- Dečja prostitucija.
- Seksualno nasilje unutar porodice.
- Seksualna eksploatacija, zlostavljanje i nasilje počinjeno od strane osoba koje imaju neometan pristup deci.

Pri razvijanju delatnosti sprečavanja seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koje se vrši nad decom, potrebno je:

- Razviti kampanje informisanja, edukacije i komunikacije.

- Angažovati decu i omladinu.
- Obezbediti pristup obrazovanju.
- Proceniti osobe koje imaju pristup deci.
- Utvrditi mehanizme nadzora.
- Registrovati svako dete.
- Obezbediti pristup službama.
- Pronaći porodice.
- Angažovati decu u delatnostima planiranja, projektovanja i implementacije.

Pri reagovanju na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koje se vrši nad decom, potrebno je:

- Utvrditi mehanizme upućivanja, izveštavanja, nadzora i procene koji imaju razumevanja za potrebe deteta.
- Omogućiti detetu bezbedno okruženje za obavljanje informativnog razgovora i lekarskog pregleda.
- Dobro pripremiti dete za lekarski pregled.
- Postarati se da su osobe koje intervjuišu, pregledaju i savetuju dete, stručnjaci obučeni za rad sa decom.
- Angažovati porodicu i zajednicu.
- Mobilizovati službe namenjene potrebama porodice.
- Podržati postojeće strukture unutar zajednice radi pružanja zaštite detetu.

GLAVA 6 OKVIR ZA AKCIJU

Programi sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koji imaju najviše uspeha jesu oni koji su planirani kroz konsultacije sa izbegličkom zajednicom, a zasnovani su na multisektorskoj i međuagencijskoj saradnji. Da bi planirao efikasne programe, tim mora da razradi zajednički plan akcije. Ovde se do tančina iznose komponente takvog jednog plana za akciju.

KAKO SE RAZRAĐUJE PLAN AKCIJE

Uspešni programi jesu oni koji su isplanirani kroz konsultacije sa izbegličkom zajednicom, naročito sa ženama i adolescentima, i oni koji su zasnovani na multisektorskoj i međuagencijskoj saradnji na datom terenu. Neke od koraka koji su potrebni za razvijanje akcijskog plana treba preduzeti istovremeno; neki mogu da se načine posle sagledavanja i ocenjivanja postojećih strategija za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Da bi se razvio jedan plan za akciju, potrebno je da se:

- Utvrde i angažuju akteri.
- Razvije jedno zajedničko shvatanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i postigne saglasnost o obuhvatu akcije.
- Sprovede situaciona analiza: da se prikupe informacije kako bi se došlo do shvatanja potreba, problema, raspoloživih službi, kao i prednosti i slabosti izbegličke zajednice.
- Postigne saglasnost po pitanju skupa smerničkih principa.
- Definišu uloge i zaduženja svih aktera.
- Razrade ciljevi i zadaci; definišu delatnosti, ciljevi koje treba dosegnuti, ishodi i pokazatelji; utvrde potrebni resursi.
- Postigne saglasnost o sistemima nadzora i procene, uključujući mehanizme izveštavanja, upućivanja i koordinacije.
- Projektuje plan za praćenje dobrobiti osoblja i dobrovoljaca.

Utvrđivanje i angažovanje aktera

Započnite čitav proces identifikovanjem relevantnih aktera i njihovim pozivanjem na sastanak na kom će se stvari raspravljati, ili na jedan niz sastanaka. U zavisnosti od broja ljudi, jezika i kultura koje treba okupiti, možete da se opredelite da održite seriju sastanaka ili diskusija sa ciljnim grupama organizovanim po merilima pola, uzrasta i etničke pripadnosti, umesto da imate samo jedan sastanak. Pri takvim diskusijama treba da se traži i pozove na aktivno učešće; stoga je bolje imati grupu umerene veličine – 15 do 20 odoba – nego neki veći skup. Tokom odvijanja procesa, verovatnoća je da će doprinos žena, muškaraca, mladih, predvodnika i pripadnika naročitih interesnih grupa unutar zajednice pružiti najbolje rezultate.

Verovatno će se među ključnim akterima naći predstavnici koji su ovako označeni:

- Izbegličke vođe, i muškog i ženskog pola.
- Grupe izbegličkih žena i omladine.
- Izbegličke grupe i pojedinci koji su od uticaja u zajednici (na primer pripadnici verskih ili tradicionalnih organizacija, prosvetni radnici, ili drugi stručnjaci).
- Predstavnici zajednica-domaćina.
- Vlasti zemlje-domaćina iz domena: veza sa izbeglicama i nadzora nad izbeglicama, policijskih i bezbednosnih snaga, sudskog i krivično-pravnog sistema, ministarstva zdravlja, socijalnih službi za pitanja žena, porodica i dece.
- Davaoci zdravstvenog staranja.
- Agencije javnih službi.
- Savetodavne grupe, osoblje kriznog centra.
- Nacionalne i međunarodne partnerske nevladine organizacije, uključujući i osoblje koje rukovodi logorima.
- Državni pravници čije je znanje specijalizovano u vezi sa zakonima koji se odnose na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u toj zemlji.
- Šef kancelarije UNHCR-a i terensko osoblje, službe za zaštitu, za sektor zajednice, za bezbednost i programski službenici/pomoćnici.
- Agencije Ujedinjenih nacija.

Bilo bi od koristi i pomoći da učesnici na sastancima imaju primerke ovih *Smernica* unapred, da ih blagovremeno pročitaju i prouče. Ako to nije moguće, razmislite o tome da održite jedan skup – pre pravog sastanka – za one koji nisu u mogućnosti da unapred pročitaju i prouče *Smernice*. Tako se obezbeđuje da svi učesnici dođu na sastanak podjednako pripremljeni.

Tokom tog prvog sastanka s akterima možete da sprovedete:

- Poludnevnu obuku i radionicu za informisanje o ljudskim pravima, polnoj određenosti, seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, i o pitanjima zaštite.
- Prezentacije u vezi sa specifičnim aspektima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, koje izlažu ključni pojedinci. To će poslužiti i informisanju i podsticanju saradnje i koordinacije. Primeri:
  - policijski čelnik opisuje policijske postupke reagovanja na prijave i izveštaje o silovanju, nasilju u domaćinstvu, i o drugim vidovima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti;

- predstavnik zdravstvenog centra okvirno izlaže reagovanje i postupanje u smislu zdravstvenog staranja koje je na raspolaganju, protokole koji se koriste, i/ili potrebe za postupcima u smislu zdravstvene zaštite i obuke ljudstva;
  - oficir za zaštitu pruža informacije o relevantnim standardima međunarodnih ljudskih prava i daje podatke o prijavama slučajeva primljenih tokom prethodne godine, meseca ili kvartala;
  - državni pravnik ukratko informiše grupu u vezi sa relevantnim nacionalnim zakonima i procedurama;
  - predstavnik izbeglica opisuje stavove zajednice po pitanju seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti i o tome kako su pojedini slučajevi mogli da budu tretirani u zemlji porekla.
- Diskusiju o ovim Smernicama, naročito o analizi situacije (vidi dalje), i o tome kako one mogu da se koriste.
  - Odlučivanje o "glavnoj agenciji" za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti (takva vodeća agencija je opisana i kasnije u ovom tekstu, u odeljku pod nazivom Koordinacija). Ta organizacija će biti zadužena za sazivanje sastanaka, distribuisanje izveštaja, i praćenje po pitanju međuagencijskih i multisektorskih akcionih planova.
  - Diskusiju i usaglašavanje po pitanju plana saradnje na prikupljanju informacija, analiziranju situacije i ponovnog sastajanja u svrhu rasprave o nalazima i započinjanja planiranja strategija sprečavanja i reagovanja.

Razvijanje zajedničkog shvatanja seksualnog i nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti i postizanje saglasnosti o obuhvatu akcije

Za sve aktere je važno da dođu do zajedničkog shvatanja pojmova seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti i do odgovarajuće terminologije, i da se saglase po pitanju standardnih mehanizama izveštavanja. Ovo će pomoći u razvijanju jednog korektnog pristupa, u razmeni informacija među akterima i u združenom praćenju i procenjivanju.

Jasna i dosledno korišćena terminologija će vam biti od pomoći da na pravilan način skupljate podatke, analizirate situaciju, pratite kretanje, poredite podatke tokom vremena i obezbedite efikasno praćenje. Primena jedne iste, dosledne, terminologije širom sveta može da omogući pravljenje poređenja među različitim izbegličkim okruženjima, a može da obezbedi i dragocene podatke za planiranje i razradu programa koji ranije nisu bili na raspolaganju.

Sprovođenje situacione analize

Analiza situacije je osnova za definisanje problema, potreba i raspoloživosti resursa, i za određivanje ciljeva, zadataka, delatnosti i željenih ishoda. Pošto nijedna pojedinačna organizacija nije isključivo zadužena za programe seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, u razradu situacione analize treba uključiti više organizacija i veći broj pojedinaca. Angažovanje svih aktera će takođe pomoći da se izgradi podrška programu na bazi zajednice i interesovanje za program od najranijih faza.

Vidi takode:

- **Sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti: Paket i informativne kartice Radionice za situaciono planiranje (UNHCR 2000)**
- **Brza procena ruralne sredine i procena učešća takve sredine: Priručnik za terensku službu i partnere CRS-a (Katoličke službe za pružanje pomoći 1999)**
- **Ljudima usmereno planiranje u radu na unapređivanju programa UNHCR-a (UNHCR 1994)**
- **Ljudima usmereno planiranje: Okvir za ljudima usmereno planiranje u izbegličkim situacijama s posebnim osvrtom na žene, muškarce i decu (UNHCR 1992)**

Prikupljanje informacija obuhvata pregled raspoloživih zapisa, razgovor s ljudima, postavljanje pitanja, i slušanje. Važno je saznati što više o problemima, nezadovoljenim potrebama, i prednostima zajednice, kao i o posebnim karakteristikama i drugim pitanjima kao što su kulturne, institucionalne i lične prepreke za pružanje pomoći koje su specifične za okruženje u kom radite. Razumevanje dinamike zajednice omogućiće vam da planirate na odgovarajući način.

Efikasni programi sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti počivaju na detaljnoj analizi odnosa moći između muškaraca i žena, žena i drugih žena, muškaraca i drugih muškaraca, kao i odraslih i dece, da bi se obezbedilo da intervencije postignu željeni rezultat i da nejednakosti ne ostanu večito na snazi i da ne budu još produbljene i pooštrene.

U zavisnosti od raspoloživih resursa i stručnosti, metodi za prikupljanje informacija mogli bi da obuhvataju:

- Pojedinačne intervju.
- Posete lokacijama i obilaske.
- Sastanke u svrhu diskusije.
- Ciljne grupe.
- Ankete.
- Reviziju i kompilaciju raspoloživih zapisa i podataka.

Informacije bi trebalo prikupljati iz niza izvora koji nude saznanja, među koje spadaju:

Izbeglička zajednica	<p>Pojedinačno: žene, muškarci, adolescenti Grupe i organizacije žena, muškaraca, adolescentnih dečaka i devojčica Verske vođe i grupe Starešine i predvodnici u zajednici Logorske rukovodstvene komisije, vođe i predvodnička tela pojedinih odeljenja Škole Grupe poslovnih ljudi i žena, sitni trgovci Radnici obezbeđenja Lekari tradicionalne medicine</p>
Agencije za humanitarnu pomoć	<p>Zdravstveno osoblje, uključujući osoblje zdravstvenih centara i lokalnih zdravstvenih službi Osoblje sanitarne zaštite i staranja o vodi Osoblje iz domena građevinarstva i smeštaja Osoblje za distribuciju hrane i neprehrambenih artikala Osoblje javnih službi Prosvetni radnici Osoblje za upravljanje logorom Osoblje za obučavanje i osoblje zaduženo za stvaranje dohotka</p>
UNHCR i druge agencije UN	<p>Šefovi kancelarija Službenici zaduženi za program i njihovi asistenti Službenici zaduženi za zaštitu i njihovi asistenti Službenici javnih službi i njihovi asistenti Terenski službenici i njihovi asistenti Službenici zaduženi za pitanja polne određenosti, za žene i decu, i njihovi asistenti Oficiri bezbednosti i obezbeđenja terenske službe i njihovi asistenti Državno osoblje u svim sektorima</p>
Institucije vlade-domaćina	<p>Policijski službenici Osoblje pravosudnog sistema Osoblje ministarstva zdravlja, socijalnog staranja, za pitanje žena, porodica i dece</p>
Državne nevladine organizacije i individualni praktičari	<p>Krizna služba za slučajeve silovanja i/ili seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i grupe za pravno zastupanje Grupe žena-advokata, tj. pravnika Grupe za pravno posredovanje i zastupanje po pitanjima ljudskih prava Pravnici</p>

Saglasnost po pitanju skupa smerničkih principa

Za više pojedinosti u vezi sa smerničnim principima, treba se obratiti Glavi 2. ove knjige. Za ekipu je važno da otvoreno raspravlja o principima koji bi trebalo da vode i usmeravaju njen rad. Svi akteri moraju da se saglase po pitanju ovih principa i da shvate na koji način oni utiču na njihov rad.

Smernični principi za sve aktere

U odnosu na program

- **Angažovati izbegličku zajednicu u potpunosti.**
- **Obezbediti ravnopravno učešće žena i muškaraca, devojaka i mladića u planiranju, realizaciji, programima praćenja i procene.**
- **Obezbediti usklađeno, multisektorsko delovanje svih aktera.**
- **Snažno nastojati da se integrišu i uklope delatnosti u programiranju UNHCR-a na svim nivoima**
- **Obezbediti odgovornost na svim nivoima**

U odnosu na pojedince

- **Obezbediti fizičku bezbednost žrtve/preživjele osobe.**
- **Garantovati poverljivost.**
- **Uvažavati želje, prava i dostojanstvo žrtava/preživelih i imati na umu najbolje interese deteta pri donošenju bilo kakve odluke o najpodesnijem pravcu akcije sprečavanja ili reagovanja na slučaj seksualnog nasilja nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.**
- **Postarati se da ne bude diskriminacije.**

Definisanje uloga i zaduženja svih aktera

Pošto u svakom okruženju postoji veći broj raznovrsnih aktera koji predstavljaju različite agencije i sektore, važno je da uloge i zaduženja svakog od njih budu jasni. U nekim slučajevima, neki određeni zadatak ili funkcija može da se preuzme od strane ne samo jedne osobe. Ipak, tim treba da jasno identifikuje osobu koja je u konačnom sagledavanju zadužena za sprovođenje datog zadatka, za izveštavanje o njemu, i koja će biti smatrana odgovornom ukoliko zadatak ne bude obavljen u potpunosti.

U izbegličkim situacijama UNHCR treba da preuzme vodstvo u koordinisanju multisektorskog pristupa sa uključivanjem svih relevantnih aktera.

Saglasnost po pitanju sistema praćenja i procene, uključujući koordinisane mehanizme izveštavanja i upućivanja

Potrebno je razviti mehanizme za praćenje i procenu intervencija, sprečavanja i reagovanja. Oni treba da su koordinisani od strane svih aktera i da se odvijaju uz uključenost zajednice, naročito izbeglica žena, muškaraca i omladine. Neprestano praćenje obezbeđuje da se intervencije sprečavanja i reagovanja razvijaju onako kako je planirano. Procene pomažu da se identifikuje zaštitni uticaj strategija sprečavanja i reagovanja na izbeglice žene, muškarce, dečake i devojčice. Za više pojedinosti o razradi mehanizama nadzora i procene treba pogledati Glavu 7. ove knjige. Važno je da se svi akteri slože po pitanju svrhe mehanizama nadzora i procene i da identifikuju zadate ciljeve, ishode i pokazatelje za svaku pojedinačnu intervenciju. Akcijski plan bi takođe trebalo da podrazumeva finansijske i ljudske resurse koji su potrebni za intervencije procenjivanja.

Stvaranje mehanizama za izveštavanje, upućivanje i koordinaciju

Za aktere je od presudnog značaja da usklade sistem izveštavanja i upućivanja. Zajednički sistemi moraju da se razviju za upućivanje u domenu zdravstvenog staranja, savetodavstva, bezbednosnih i pravnih potreba. Efikasan sistem izveštavanja treba da se razvije kao deo mehanizma nadzora. Ovde spadaju razrada jednog zajedničkog obrasca za izveštavanje o slučajevima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i mehanizme za razmenu informacija o incidentima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Ova strategija razmene i saopštavanja informacija treba da identifikuje način na koji će problemi u vezi s delatnostima sprečavanja i reagovanja biti raspravljani i razrešavani među akterima.

Jedan zajednički sistem izveštavanja će biti od pomoći kako bi se kreirali ili pojačali pouzdani statistički zapisi koji omogućavaju akterima, uključujući i vlasti zemlje-domaćina, da izmere obuhvat problema, sve promene u okruženju koje mogu da utiču na učestalost seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i na zaštitni uticaj intervencija. Zajednički obrazac izveštavanja će olakšati upućivanje i koordinaciju i, što je najvažnije, obezbediće da žrtva/preživela osoba ne bude intervjuisana više puta. Za primer sistema izveštavanja/upućivanja treba pogledati Glavu 4. ove knjige, dok se u Glavi 7. izlažu smernice o načinu za razvijanje jednog zajedničkog sistema izveštavanja.

Održavajte poverljivost u svim stadijumima razmene kroz saopštavanje i analize informacija.

Koordinacija obuhvata, između ostalih, ove delatnosti:

Uspostavljanje i stalno revidiranje metoda za izveštavanje i upućivanje među različitim akterima. Mreže upućivanja treba da se usredsrede na pružanje brzih i prikladnih usluga žrtvama/preživelim.

Razmenu pisanih informacija među akterima uz poštovanje principa poverljivosti.

Sazivanje redovnih sastanaka ključnih aktera:

- Mesečnih sastanaka na nivou logora da bi se raspravljalo o informacijama koje se odnose konkretno na taj logor, o podacima i aktivnostima.
- Mesečnih regionalnih (Npr. na nivou terenske kancelarije, podkancelarije na okružnom nivou) sastanaka da bi se vršila diskusija i revidiranje informacija, podataka i aktivnosti koje se odvijaju u regionu.
- Kvartalnih sastanaka na nivou zemlje, da bi se sprovela diskusija i izvršio pregled informacija, podataka i delatnosti na čitavoj teritoriji zemlje.

Učesnici koji prisustvuju koordinacijskim sastancima treba da:

- Razmenjuju informacije unutar i između sektora, organizacija i izbegličke zajednice.
- Identifikuju praznine u službama i strategijama za unapređivanje i pojačavanje tekućih delatnosti; izvrše pregled primenjivanja identifikovanih strategija.
- Traže savete i pomoć od kolega; nude konstruktivne povratne informacije, ideje za rešavanje problema, kao i diskusiju i proširenje uputstava posle naročito složenih ili teških slučajeva.

- Postignu saglasnost oko uloga i zaduženja svih onih koji su uključeni u planiranje, implementaciju i nadzor delatnosti sprečavanja i reagovanja.
- Planiraju i raspoređuju obuku osoblja, delatnosti edukacije i informisanja unutar zajednice.
- Grade zajedničko posedovanje programa u vezi sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti i efikasna partnerstva među svim obuhvaćenim akterima.
- Pripremaju zajedničke planove obuke.

Naznačena "vodeća agencija" je zadužena za podsticanje učešća i koordinacije, kao i za sazivanje i održavanje sastanaka.

Održavanje dobrobiti osoblja i dobrovoljaca

Osoblje i dobrovoljci koji rade na programima u vezi sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti, naročito oni koji rade kao savetnici i zastupnici žrtava/preživelih, moraju biti svesni dve opasnosti po sopstvenu dobrobit: jedno je manjak bezbednosti, a drugo – potencijalno štetni efekti "sekundarne traume", kao i iscrpljenost.

Sigurnost i bezbednost

Nakon što primi izveštaj o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti, i upusti se u nastojanje da pomogne žrtvi/preživejoj osobi, svako je podložan riziku od počiniočeve odmazde, a ponekad i odmazde od strane zajednice. Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti je potencijalno smrtonosno za žrtvu/preživelu osobu. Svako za koga se oseća i smatra da pomaže žrtvi/preživejoj osobi može takođe da postane meta nasilja.

Iskustvo zabeleženo širom sveta pokazuje da neki počiniooci zaista nasrću na one koji pomažu žrtvama/preživelim i pričinjavaju im zlo. Ovo naročito važi za slučajeve nasilja u domaćinstvu, kada savetnik ili neki drugi pripadnik osoblja ili dobrovoljac nastupa pred policijom i s policijom u ime žrtve/preživele osobe. Pokazalo se da je u većini ovakvih slučajeva počinilac suprug ili intimni partner žrtve/preživele osobe. U mnogim zemljama zabeleženi su slučajevi kada su naoružani pripadnici policije povređeni ili ubijeni kada su reagovali na prijavu nasilja u domaćinstvu.

Rukovodioci i starešine moraju da nadziru i prate bezbednost osoblja i da smesta preduzimaju akcije za zaštitu osoblja u slučajevima pretnji, ugroženosti, ili akta nasilja. Svi takvi incidenti ili pretnje osoblju koje radi s izbeglicama treba da se prijavljuju službenicima UNHCR-a za zaštitu odmah, a podesne zaštitne mere moraju smesta da se preduzmu. Organizacije moraju da ustanove politiku i praktične poteze ciljane na usmeravanje rizika po osoblje/dobrovoljce i maksimizovanje sigurnosti i bezbednosti.

- Ustanovite politiku da samo državno ili međunarodno osoblje (oni koji ne žive u logoru), a ne izbegličko osoblje, treba da nastupaju pred/sa policijom i bezbednosnim snagama u ime pojedinih žrtava/preživelih. Može, međutim, da se desi da je ovo neizvodljivo u hitnim slučajevima.
- Angažujte izbegličke vođe i uticajne pripadnike zajednice u svojim aktivnostima. Ako je zajednica integralno uključena u program, svi njeni članovi će razumeti sve službe, razmatranja i rizike, i bolje će biti u stanju da pomognu da se kreiraju strategije sprečavanja i zaštite.

- Angažujte tela za sprovođenje zakona i sudske organe u projektovanju i implementaciji plana sigurnosti i bezbednosti.

Sekundarna trauma i izgaranje

Sekundarna trauma podrazumeva emocionalni stres koji doživljavaju oni koji su stalno iznova izloženi opisima teških psiholoških i fizičkih zlostavljanja. *Izgaranje* je termin koji se odnosi na emocionalnu iscrpljenost. I sekundarna trauma i izgaranje, česta su i uobičajena pojava među onima koji rade na programima u vezi sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti.

Među simptome sekundarne traume i izgaranja spadaju:

- Problemi sa spavanjem i apetitom.
- Neobjašnjivo fizičko obolevanje i zdravstveni problemi.
- Emocionalne reakcije pune visokog naboja pri reagovanju na situacije ili frustracije, ili neemocionalno i "prazno" reagovanje na situacije ili frustracije.
- Problemi s praktičnim funkcionisanjem na poslu.
- Povlačenje od kolega, porodice, prijatelja, delatnosti unutar zajednice.
- Komentari i ponašanje koji ukazuju na to da se osoba smatra nezostavnom i nezamenljivom u radu sa žrtvama/preživelim; identifikacija sa žrtvama/preživelim, ponekad zvana "herojski kompleks".
- Dovođenje sopstvenog postojanja u fizičku opasnost da bi se pomoglo žrtvi/preživevoj osobi, umesto da se traži pomoć i potpora.

Sprečavanje je najbolji način rešavanja problema psihološkog izgaranja osoblja. Među strategije koje treba primenjivati u svim programima spadaju:

- Diskusije i obrazlaganje nakon naročito ozbiljnih i uznemiravajućih slučajeva.
- Prilike da se olakša napetost, kao što su fizičko vežbanje, delatnosti na građenju tima, neformalne razmene iskustava i utisaka o radostima i frustracijama koje taj rad donosi.
- "Radionice" obučavanja u cilju unapređivanja veština, izgradnja pouzdanja i širenje granica stručnosti.
- Redovno raspoređen nadzor u cilju praćenja praktičnog funkcionisanja radnika, pružanje i obezbeđivanje potpore, procenjivanje emocionalnog stanja pojedinca.
- Uzimanje odmora/predaha od rada.
- Savetovanje u cilju uklanjanja stresa koje pojedincu pružaju ravnopravne kolege.

KLJUČNE TAČKE

Radi razrađivanja plana akcije:

- Identifikujte i angažujte aktere.
- Razvijte jedno zajedničko shvatanje seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti i složite se po pitanju obuhvata akcije.
- Sprovedite situacionu analizu: prikupljajte informacije da biste došli do shvatanja neophodnih potreba i raspoloživih službi i usluga, kao i prednosti i slabosti unutar izbegličke zajednice.
- Složite se po pitanju zajedničkog skupa smerničkih principa.
- Definišite uloge i zaduženja svih aktera.
- Razvijte ciljeve i odredite zadatke; definišite delatnosti i pokazatelje; identifikujte neophodne resurse.
- Složite se po pitanju sistema nadzora i procene koji uključuju zajednicu.
- Izgradite mehanizme upućivanja i koordinacije.
- Projektujte plan za održavanje dobrobiti osoblja i dobrovoljaca.

GLAVA 7 NADZOR I PROCENA

Mehanizmi nadzora i procene su od suštinskog značaja za razvijanje efikasnih programa za prevenciju nasilja i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Oni pojačavaju obrazloženost i odgovornost, jedan od smerničnih principa opisanih u Glavi 2, a deo su okvira za akciju koji je opisan u Glavi 6. Ovi mehanizmi su najdelotvorniji kada ih razvijaju svi sektori (uključujući izbegličku zajednicu) u združenom radu.

Pri razvoju sistema nadzora i procene članovi multisektorskog tima bi trebalo da preduzimaju ovih šest akcija: utvrđivanje svrha mehanizama nadzora i procene, i ocenjivanja informativnih potreba; staranje da intervencije sprečavanja i reagovanja imaju jasno definisane zadate ciljeve, ishode i pokazatelje; uspostavljanje koordinisanih i zajedničkih sredstava i načina za izveštavanje; potvrđivanje metoda za pribavljanje informacija o pokazateljima; dodeljivanje odgovornosti i zaduženja za prikupljanje informacija, utvrđivanje vremenskog okvira i učestalosti prikupljanja podataka, i alokaciju resursa; uspostavljanje mehanizama za razmenu informacija i ugradnju rezultata u planiranje prevencije i reagovanja.

DEFINICIJA NADZORA I PROCENE

Nadzor i procena su dve jasno razdvojene, ali međusobno povezane aktivnosti.

Nadzor je aktivnost koju sprovodi multisektorski tim u smislu neprestanog sagledavanja i pregleda intervencija prevencije i reagovanja da bi se utvrdilo da li se one razvijaju u skladu s planskim i finansijskim zahtevima, kao i da li se možda ukazuje potreba za bilo kakvim prilagođavanjima i podešavanjima kako bi se ostvarili njihovi nameravani ciljevi. Delotvoran nadzor obuhvata jedan koordinisan sistem izveštavanja.

Procena je analiza relevantnosti, delotvornosti i efikasnosti strategija multisektorskog tima u prevenciji i reagovanju. Procena sistematično ocenjuje i procenjuje zaštitni uticaj pristupa, programa, praktičnih postupaka partnerske udruženosti i postupaka na izbeglice – žene, muškarce, dečake i devojčice. Kriterijumi procene mogu da uključuju održivost aktivnosti prevencije i reagovanja, koordinaciju i doslednost, kao i delotvornost sistema kontrole i izveštavanja.

SVRHE MEHANIZAMA NADZORA I PROCENE

Sveobuhvatni mehanizmi kontrole i procene:

- Pomažu akterima da utvrde zaštitni uticaj aktivnosti sprečavanja i reagovanja.
- Ocenjuju i procenjuju kvaliteta intervencija sprečavanja i reagovanja i daju odgovor na pitanje da li oni postižu postavljene ciljeve.
- Mogu da izdvoje i osvetle promene u sredinskom okruženju koje utiču na učestalost seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti.
- Identifikuju ono što je dobro u praksi, izvlače pouke iz operativnog iskustva i mogu da pomognu da se poprave i unaprede praktično funkcionisanje i ostvarenja.
- Mogu da podstaknu gradnju tima, da doprinesu transparentnosti i da pojačaju odgovornost prema izbeglicama – ženama, muškarcima i omladini – i prema donatorima.

Efikasan nadzor daje odgovore na pitanja:

- Postižemo li ono što nam je namera? Kako? Zbog čega (ako je odgovor potvrđan), ili zašto ne?
- Koje i kakve prepreke stoje pred izvršenjem?
- Imamo li delotvornu koordinaciju?
- Koje su i u čemu se sastoje nepopunjene praznine u izvršenju? Kako nameravamo da im se obratimo?

Efikasna procena daje odgovore na ova pitanja:

- Šta smo obavili?
- Šta smo ostvarili?
- Da li smo postigli ono što smo nameravali?
- Šta smo naučili, šta iz svega saznajemo?
- Da li se u potpunosti obraćamo uzrocima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti? Ako je odgovor negativan – kakve su to nepopunjene praznine?
- Za čim još postoji potreba?

TIPOVI MEHANIZAMA NADZORA I PROCENE

Nadzor i procene mogu da se razlikuju po obuhvatu, dubini zahvata i fokusu. Mogu da su usmereni na politiku, na neku funkciju, neki program, na postupke u praksi (kao što su izveštavanje, odnosno povezivanje, planiranje, ili praksa finansiranja) ili na neku konkretnu intervenciju.

Mehanizmi nadzora i procene važe za sve nivoe intervencija prevencije i reagovanja, uključujući one koje su ciljane na pojedince, zajednicu ili društvene/pravne/ političke strukture. Nadzor i procena mogu takođe da se primenjuju na sektore, to jest na sumu mehanizama aktivnosti prevencije i reagovanja u oblastima zdravstva, psiho-socijalnog manifestovanja, sigurnosti/bezbednosti i prava/pravosuđa.

Nadzor i procena mogu da se sprovode u svakom stadijumu operacije. Nadzor je najefikasniji kada se sprovodi trajno, neprestano; procene programa je najbolje sprovoditi godišnje. Procene, koje se sprovode u ranom stadijumu neke operacije mogu da pruže informacije za analizu situacije. Nadzor koji se sprovodi tokom čitave operacije može da omogući rukovodiocima da se postaraju i obezbede da akcije oko kojih postoji saglasnost napreduju i odvijaju se onako kako se nameravalo. Procene, koje se sprovode na kraju operacije pomažu da se oceni šta je ostvareno i da se identifikuje sve ono što se u praksi pokazalo kao dobro.

Vidi takođe:

Humanitarne evaluacije u realnom vremenu: neka pitanja i odgovori (UNHCR 2002)

PROJEKTOVANJE SISTEMA NADZORA I PROCENE USREDSREĐENE NA SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Kao što sugerišu Smernični principi opisani u Glavi 2, važno je podsticati široko učešće i doprinose u projektovanju sistema nadzora i procene. Jedan multisektorski pristup, uključujući i doprinos od strane izbegličke zajednice, podstiče i pospešuje učenje, gradi osećaj posedovanja i promovise transparentnost među uključenim akterima. Ovo je naročito važno kad se raspravlja o svrsi nadzora i procene i o tome kako će informacije biti korišćene, analizirane, i na koji način uticati na trajno planiranje.

Akteri moraju da shvate i uvažavaju činjenicu da se neke grupe suočavaju s preprekama učestvovanju u ovom procesu. Primera radi, ženama i deci izbeglicama često nedostaje autoriteta da izraze svoja mišljenja u okruženjima u kojima se nalaze. Nekakvi specijalni aranžmani mogu da se pokažu neophodnim da bi se obezbedilo da mladi među izbeglicama, a naročito rizične grupe (videti Glavu 5) budu uključeni u projektovanje ovih sistema. Situaciona analiza koja je preporučena u Glavi 2 će izdvojiti i osvetliti neka od ovih pitanja. Kad se svim akterima dobro skrene pažnja na ove potencijalne prepreke i smetnje – oni mogu da se daju na posao u cilju njihovog savlađivanja i prevazilaženja.

Postoji šest delatnosti koje bi trebalo da usmeravaju razvoj sistema nadzora i procene:

1. Utvrditi svrhe mehanizama nadzora i procene i proceniti informativne potrebe.
2. Postarati se i obezbediti da intervencije sprečavanja i reagovanja imaju jasno definisane zadate ciljeve, ishode i pokazatelje.
3. Uspostaviti koordinisane i zajedničke alatke tj. sredstva izveštavanja.
4. Utvrditi metode za pribavljanje informacija o pokazateljima.
5. Dodeliti zadatke tj. odgovornosti za prikupljanje informacija, utvrditi vremenski okvir i učestalost skupljanja podataka i raspodeliti resurse.
6. Uspostaviti mehanizme za razmenu informacija i ugradnju rezultata u planiranje prevencije i reagovanja.

Vidi takode:

Planiranje i organizovanje korisnih evaluacija (UNHCR 1998)

AKCIJA br.1:

Utvrditi svrhe mehanizama nadzora i procene i proceniti informativne potrebe

Multisektorski tim bi trebalo da raspravlja o svrhama sistema nadzora i procene i da se o njima složi. Ovim će se odrediti kakvi su sistemi izveštavanja potrebni, koliko se često ovi mehanizmi koriste, i kako će oni uticati na stalno planiranje sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje.

Da bi doprinelo razvijanju konsenzusa o svrhama mehanizama nadzora i procene, može da je od koristi utvrditi informativne potrebe svakog aktera/sektora. Ova procena informativnih potreba može da se organizuje u skladu sa sektorom ili prema akterima koji su tu uključeni.

Akteri multisektorskog tima	<ul style="list-style-type: none"> • Informativne potrebe
Korisnička grupa/Ciljna populacija	<ul style="list-style-type: none"> • Uticao na dobrobit • Problemi u pristupu službama • Sposobnost da se učestvuje i utiče na odlučivanje
Osoblje na terenu	<ul style="list-style-type: none"> • Rezultati aktivnosti • Problemi koji utiču na aktivnosti, odnosno na praktično funkcionisanje grupe • Napredovanje u skladu s planom rada • Procenjeni činioci rizika za pojavu seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti
Koordinatori/Supervizori	<ul style="list-style-type: none"> • Kakvi su rezultati? • Koji su to problemi s kojima se sreće ljudstvo na terenu? • U čemu je napredak u odnosu na plan rada? • Praktično funkcionisanje terenskog osoblja
Upravljanje projektom	<ul style="list-style-type: none"> • Delotvornost i efikasnost strategija • Jesu li očekivani rezultati ostvareni? • Pozitivni i negativni efekti na muškarce i žene • Napredak u primeni • Spoljni činioci koji utiču na praktično funkcionisanje • Unutrašnje slabosti koje utiču na rezultate • Delotvorno i efikasno korišćenje resursa
Agencije za finansiranje/partnerske organizacije	<ul style="list-style-type: none"> • Mera do koje su zadati ciljevi postignuti • Projektne strategije • Spoljašnji činioci koji utiču na projektne performanse • Održivost projektnih rezultata na nivou ciljne grupe i na institucionalnom nivou

AKCIJA br. 2:

Postarati se da intervencije sprečavanja i reagovanja imaju jasno definisane zadate ciljeve, ishode i pokazatelje.

Svaka intervencija trebalo bi da ima jasne zadate ciljeve, koji treba da su operacionalizovani kroz pokazatelje ishoda, uticaja i praktičnog funkcionisanja. Ovi ciljevi, ishodi i pokazatelji pružaju jedan sistematičan način za opisivanje zaštitnog uticaja intervencija sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Pokazatelji takođe sugerišu koji to podaci treba da se prikupe, kao i koji mehanizmi izveštavanja su potrebni.

Da bi se uspostavili zadati ciljevi:

Ciljevi treba da se odnose na željeni rezultat i zaštitni uticaj svake programske intervencije koja doprinosi ostvarivanju programskog cilja.

Primer: Situaciona analiza utvrdi da se hrana ne distribuiše pravedno i ravnopravno. Neke grupe ne primaju adekvatne resurse i to je uvećalo rizik od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i od seksualnog izrabljivanja.

Zadati cilj bi bio da se izvrši pregled tekućih procesa distribucije hrane s namerom da se umanjí rizik od seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, i da se obezbedi veća ravnopravnost među polovima.

Napomena: Ciljevi treba da su opisani u smislu pozitivnih promena do kojih će doći u uslovima izbegličke populacije. Zadaci mogu da su ciljani na poboljšanu koordinaciju, unapređene mehanizme za reagovanje, veću informisanost date zajednice, ili bolje odnose saradnje radi polne jednakosti s muškarcima.

Da bi se ustanovili ishodi:

Ishodi su specifična i konkretna postignuća. Da bi se pomoglo identifikovanje željenih ishoda treba opisati šta neophodno mora da se uradi da bi se ostvarili zadati ciljevi.

Primer: Ukoliko je zadati cilj uvećavanje zastupljenosti žena u odborima za distribuciju hrane, jedan ishod možda bi mogao da bude revidiranje i izmena uslova i načina sastavljanja odbora za distribuciju hrane kako bi se osigurala zastupljenost žena.

Ustanoviti pokazatelje praktičnog funkcionisanja i uticaja:

Pokazatelji su merna sredstva koja pomažu pri definisanju onoga što će biti procenjivano ili kontrolisano i pri beleženju postignuća. Za procenjivanje zaštitnog uticaja intervencija sprečavanja i reagovanja potrebni su i **kvalitativni** i **kvantitativni** pokazatelji. Kvantitativni pokazatelji su oni koji mogu lako da se nadgledaju tokom vremena i putem izveštavanja. Kvalitativni pokazatelji pomažu da se istaknu i osvetle dobri praktični postupci, da se ocrtaju teškoće na koje se nailazi, i da se identifikuju jazovi u merama sprečavanja i reagovanja.

UNHCR radi s dva tipa pokazatelja. Reč je o pokazateljima uticaja i pokazateljima praktičnog funkcionisanja.

Pokazatelji uticaja se koriste kako bi se pomoglo merenje promene u dobrobiti i ponašanju, kao i promena u sistemima i institucijama. Pokazatelji uticaja su najčešće kvalitativni, pošto mere nameravane promene u prosuđivanju ljudi i njihovim percepcijama u vezi s nekim predmetom. Pokazatelji uticaja u vezi su sa zadatim ciljevima.

Primer: Ukoliko je zadati cilj da se poveća učešće žena u odborima za distribuciju hrane, jedan pokazatelj uticaja mogao bi da bude da žene u tim odborima osećaju da pružaju smisleni doprinos procesu odlučivanja.

Pokazatelji praktičnog funkcionisanja su najčešće kvantitativni. Pokazatelji praktičnog funkcionisanja su u vezi sa ishodima.

Primer: Ukoliko je ishod revidiranje i izmena smisla i načina sastavljanja odbora za distribuciju hrane tako da se osigura učešće žena, pokazatelj praktičnog funkcionisanja bi mogao da bude da se žensko učešće u ovim odborima uveća sa 30 na 50 odsto.

Svi pokazatelji treba da su razloženi prema polu i uzrastu. Gde god je moguće, pokazatelji treba da specifikuju druge aspekte ciljne populacije, uključujući etničku grupu, lokaciju (gradske oblasti ili unutrašnjost, logori), ili razvrstavanje prema grupama rizika.

Videti takođe:

Planiranje projekata u UNHCR: Praktični vodič o upotrebi zadatih ciljeva, ishoda i pokazatelja (UNHCR 2002)

AKCIJA br. 3:

Uspostaviti koordinisane i zajedničke alatke tj. sredstva za izveštavanje

Sredstva za izveštavanje pružaju sistematične i stalne načine za prikupljanje informacija o gorenavedenim pokazateljima. Važno je da se razviju sredstva izveštavanja koja su zajednička svim organizacijama unutar sektora (primera radi, svi davaoci zdravstvene zaštite bi trebalo da prikupljaju jedan isti set minimalnih informacija).

Multisektorski tim bi trebalo da počne od identifikovanja svih tekućih sistema izveštavanja, čuvanja zabeleženog/snimljenog, sumarno prikazanih podataka, i sistema nadzora i procene koje koriste različiti akteri i koji se koriste u svakom sektoru.

U razmatranju postojećih sredstava izveštavanja, kao što su mesečni izveštaji o zdravstvenoj zaštiti od strane nevladinih organizacija/odgovarajućih službi u datoj zajednici/UNHCR-a, izveštaji sa terena, godišnji izveštaji o zaštiti i planovi operacija u datoj zemlji, tim bi trebalo da proceni inicijalnu situaciju s izveštavanjem kao i kakve su promene potrebne da bi se obuhvatile informacije o aktivnostima sprečavanja i reagovanja na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Važno je da ovi različiti izveštaji opisuju napredak koji je učinjen, izazove i probleme koji ostaju, i mehanizme nadzora i procene koji su na delu.

Sva sredstva izveštavanja koja razmatraju zaštitni uticaj mehanizama sprečavanja i reagovanja treba da su osetljiva po pitanju pola i uzrasta. Ovo znači identifikovanje različitih uticaja intervencija na izbeglice koje su žene, devojčice, muškarci i dečaci.

PRIMERI OBAZACA ZA PRIJAVLJIVANJE

Obrazac za Izveštavanje o slučaju seksualnog nasilja i obrazac Mesečnog izveštaja o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti

Obrazac za Izveštavanje o slučaju seksualnog nasilja je važna alatka izveštavanja koju treba da koriste svi akteri. Kad se bilo kom akteru/nosiocu ovih delatnosti prijavi ma kakav slučaj seksualnog nasilja, odnosno nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, treba da postoji jedan standardan obrazac koji se koristi za beleženje takvih slučajeva. Drugo sredstvo izveštavanja jeste **obrazac Mesečnog izveštavanja o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti**. Ovaj mehanizam izveštavanja je važan za otkrivanje i praćenje promena u sredinskom okruženju koje utiču na dešavanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti. Ovakav izveštaj takođe obezbeđuje uvid u činioce koji mogu da produže vek tim slučajevima nasilja na nivou zajednice. Kad je reč o obrascu mesečnog izveštavanja, treba imati na umu da podaci moraju da se prikupljaju za svaki pojedini logor, odnosno naselje. Korisni su i zbirni podaci koji se prikupljaju u radu terenske kancelarije, za regiju, ili za čitavu datu zemlju. Primeri ovih obrazaca se nalaze u Prilogu 2 i Prilogu 3.

Elementi podataka u izveštajima o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti
<p>Od suštinskog je značaja da se u izveštajima prikupe određene informacije. Da bi se postigla delotvornost, svi akteri moraju da se usaglasu po pitanju terminologije koja se koristi, tako da obrasci izveštavanja mogu da se upoređuju.</p> <p>Svi mehanizmi izveštavanja moraju da obezbede poverljivost u odnosu na žrtvu/preživelu osobu i u odnosu na počinioca.</p>
Elementi podataka za obrasce Mesečnih izveštaja:
<ul style="list-style-type: none"> • Ukupan broj prijavljenih slučajeva • Vrste počinjenog seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Broj, uzrast i pol žrtava/preživelih • Broj, uzrast i pol počinilaca • Broj slučajeva prema lokaciji (npr. kuća, pijaca, izvan logora – s navođenjem tačno gde izvan logora) • Broj žrtava silovanja koje primaju medicinsku pomoć unutar vremenskog okvira od dva dana pošto se slučaj dogodio
Elementi podataka za Pravni obrazac:
<ul style="list-style-type: none"> • Broj slučajeva o kojima je izvešten oficir za zaštitu • Broj slučajeva prijavljenih policiji • Broj slučajeva koji su se našli pred sudom • Broj slučajeva koji nisu uzeti u razmatranje • Broj oslobođenih/osuđenih • Vrste počinjenog seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Broj slučajeva silovanja koji su se u roku od dva dana po počinjenom aktu našli pod pažnjom zdravstvenih službi • Broj slučajeva u kojima su pripremljeni sudsko-medicinski dokazi • Procenat mesečnog porasta/smanjenja broja slučajeva silovanja • Procenat mesečnog porasta/smanjenja broja slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti • Dodatna zapažanja
Elementi podataka za situacione izveštaje:
<ul style="list-style-type: none"> • Elementi od značaja za vezu sa seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti, relevantna pitanja i zbivanja • Stanje koordinacije i planiranja • Intervencije sprečavanja po sektorima • Intervencije reagovanja po sektorima • Obuka o razvijanju osposobljenosti ljudstva • Uticaj zaštite: aktivnosti nadzora i procene
U Prilogu br. 4 videti primer obrasca Medicinske istorije i Upitnika za istraživanje slučaja

Učestalost izveštavanja o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti
Učestalost izveštavanja o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti predstavlja broj svih izveštaja o događajima seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koji su primljeni u ma kom datom periodu u poređenju sa ukupnom populacijom. Da bi se izračunala stopa izveštavanja na 10.000 osoba za mesec, godinu ili neki drugi navedeni period, primenjuje se sledeća formula:
Broj prijavljenih slučajeva tokom navedenog perioda
_____
Ukupna populacija u toku naznačenog perioda
X 10.000 = izveštaji o slučajevima na 10.000 osoba za vreme naznačenog perioda
Poređenje stope izveštavanja tokom nekog vremenskog perioda omogućava timu da identifikuje trendove. Za većinu lokacija očekuje se da će stopa izveštavanja rasti protekom vremena. Porast stope izveštavanja može da ukazuje na to da su žrtve/preživele osobe svesne raspoložive pomoći i da imaju poverenja u službe, te su prema tome voljne da prijavljuju slučajeve. Važno je imati na umu da slučajevi seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti prolaze u velikoj meri bez prijavljivanja. Iz tog razloga bi porast broja prijave, odnosno stope izveštavanja mogao da bude znak uspeha programa.

AKCIJA br. 4:

Utvrđiti metode za pribavljanje informacija o pokazateljima

Pošto se uspostave mehanizmi izveštavanja, može da se počne s identifikovanjem metoda koje će biti korišćene za pribavljanje informacija o pokazateljima koji nisu predviđeni obrascem za izveštavanje. Pri utvrđivanju ovih metoda važno je razmotriti da li je dati pokazatelj kvalitativne ili kvantitativne prirode.

Kvantitativni podaci mogu se pribavljati putem pregleda i zapisa vladinih institucija ili partnera u implementaciji. Informacije možda mogu da se iznalaze i putem razmatranja statističkih cifara u vezi sa ciljanom populacijom. Važno je proceniti koji izvori informacija su raspoloživi multisektorskom timu od strane različitih aktera.

Kvalitativni podaci mogu se pribavljati putem intervjua, ciljnih grupa, kao i korišćenjem doprinosnih metoda tokom ocenjivanja situacije i procenjivanja na terenu.

Pogledi i stavovi izbegličkih žena, dečaka i devojčica trebalo bi da se sagledavaju mehanizmima nadzora i procene. Ove kvalitativne informacije su važne za identifikovanje "pukotina" u zaštiti i za osnaživanje mehanizama prevencije i reagovanja.

AKCIJA br. 5:

Dodeliti zaduženja za prikupljanje informacija, utvrđiti vremenski okvir i učestalost skupljanja podataka, i raspodeliti resurse

Dodeljivanje zaduženja:

Važno je dodeliti zaduženja za različite delove sistema nadzora i procene.

Vremenski okviri:

Potrebno je uspostaviti vremenski okvir za sva sredstva izveštavanja. Vremenski okviri treba da se razviju i razrade i za sve druge mehanizme nadzora i procene. Tim treba da odabere vremenske okvire koji odgovaraju intervenciji ili programu. Nadzor može da se obavlja mesečno, primenom obrasca za Mesečno izveštavanje o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti; obuhvatniji izveštaji bi mogli da se sastavljaju na godišnjoj osnovi.

Utvrđivanje resursa i finansijskih sredstava:

Može se dogoditi da planovi operacija i izvori finansija ne dodele dovoljne resurse za razvoj i implementaciju mehanizama nadzora i procene. Stoga je važno utvrditi koliko je ljudima koji sačinjavaju izveštaje potrebno vremena da se održi ažurnost izveštavanja i da se sprovedu potrebne analize. Takođe treba uzeti u obzir kapacitete ljudstva u tim oblastima i razmotriti neophodnost dodatne obuke radi razvijanja sposobnosti za nadzor i procenu (na primer – sposobnosti skupljanja i analize podataka, implementacije procesa nadzora i procene na terenu, i sprovođenja doprinosnih evaluacija).

Za doprinosne evaluacije zasnovane na nivou zajednice može se pokazati kao neophodno unajmljivanje dodatnog osoblja s odgovarajućom stručnošću i razmatranje zahteva da se zajednici obezbedi pristup sesijama tokom kojih se vrši procena. U takve zahteve mogu da budu uključeni prevodioci, prevoz i služba čuvanja dece. Uputstva u vezi s evaluacijama zasnovanim na nivou zajednice mogu se dobiti od UNHCR-ove Jedinice za procenu i politiku.

AKCIJA br. 6:

Uspostaviti mehanizme za razmenu informacija i ugradnju rezultata u planiranje prevencije i reagovanja

Jedna od svrha mehanizama nadzora i procene jeste poboljšanje praktičnog funkcionisanja. Da bi se ovaj zadati cilj ostvario, potrebno je postići konsenzus o tome kako će se informacije razmenjivati i prosleđivati između aktera. Takođe je važno odlučiti i znati koji akteri su zaduženi za nadzor, i kako će rezultati ma kog mehanizma nadzora ili procene uticati na planiranje programa.

Strategije za razmenu informacija obuhvataju:

- Redovne (mesečne ili dvomesečne) sastanke na nivou logora ili zajednice da bi se raspravljalo o rezultatima nadzora/procene/izveštavanja, procenio uticaj zaštite, izvršio pregled podataka o prijavljivanju slučajeva, analizirali rezultati prikupljanja podataka i sagledali rezultati dobijeni od zajednice, koordinirale delatnosti, planirale sledeće sesije nadzora, identifikovale prepreke i rešenja.
- Mesečne sastanke na nivou terenske kancelarije/potkancelarije/okruga da bi se raspravljalo o mesečnom izveštaju vezanom za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti, o zaštitnom uticaju intervencije, podacima prikupljenim tokom intervencija, kao i da bi se revidirao napredak u smeru pokazatelja kakve pružaju aktivnosti nadzora na nivou logora odnosno zajednice, i napredak u pravcu dosezanja zadatih ciljeva.
- Redovne (možda kvartalne) sastanke na nivou zemlje da bi se sagledali izveštaji sa sastanaka na nivou logora odnosno zajednice, sastanaka terenskih kancelarija, podaci prikupljeni u vezi s intervencijama, kao i da bi se razmotrile procene i da bi se raspravljalo o pitanjima finansiranja koja utiču na implementaciju.

Svaki sastanak će biti sažeto prikazan u jednom kratkom pisanom izveštaju koji izdvaja i osvetljava glavna identifikovana pitanja, preduzete delatnosti i dodeljena zaduženja.

KLJUČNE TAČKE

Sveobuhvatni mehanizmi nadzora i procene:

- Podstiču i pojačavaju odgovornost – jedan od smerničnih principa intervencija za sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti.
- Deo su Okvira za akciju.
- Najdelotvorniji su kada ih razvijaju svi sektori, uključujući izbegličku zajednicu, u združenom radu.

Članovi multisektorskog tima treba da u svom radu prate šest akcija (delatnosti) pri razvijanju sistema nadzora i procene:

- Utvrditi svrhe mehanizama nadzora i procene i proceniti informativne potrebe.
- Postarati se da intervencije sprečavanja i reagovanja imaju jasno definisane zadate ciljeve, ishode i pokazatelje.
- Uspostaviti koordinisane i zajedničke alatke tj. sredstva za izveštavanje.
- Utvrditi metode za pribavljanje informacija o pokazateljima.
- Dodeliti zaduženja za prikupljanje informacija, utvrditi vremenski okvir i učestalost skupljanja podataka, i raspodeliti resurse.
- Uspostaviti mehanizme za razmenu informacija i ugradnju rezultata u planiranje sprečavanja i reagovanja.

GLAVA 8

PROGON ZASNOVAN NA POLNOJ ODREĐENOSTI

Pristup seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti pri utvrđivanju izbegličkog statusa

Ova Glava pruža smernice o tome kako izbegličke pritužbe i zahteve vezane za polno zasnovano određenje treba pravno razrešavati i o njima presuđivati pri utvrđivanju izbegličkog statusa. Ona se oslanja na Smernice UNHCR-a o progonu zasnovanom na polnoj određenosti, izdate 2002. godine, pružajući praktične savete o tome kako se Konvencija o izbeglicama iz 1951. godine stara o svim osobama koje beže pred progonom, bez ikakvih prethodno postavljenih distinkcija po pitanju njihovih društveno definisanih uloga zasnovanih na polnoj određenosti.

UNHCR i sve ključne države treba da se postaraju da državne vlasti, pravni savetnici i službenici zaduženi za zaštitu koji su uključeni u proces utvrđivanja izbegličkog statusa prema Konvenciji iz 1951. godine koja se odnosi na Statusne izbeglice, ili prema Uredbi iz 1950. kojom se ustanovljuje Nadležstvo visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice, budu upoznati sa Smernicama koje se tiču progona zasnovanog na polnoj određenosti datim u ovoj Glavi.

Snažno osuđuje progon putem seksualnog nasilja, koji ne samo da predstavlja grubo kršenje ljudskih prava kao i, kad se čini u kontekstu oružanog sukoba, teško narušavanje humanitarnog prava, već je i naročito ozbiljno narušavanje ljudskog dostojanstva.

Podržava priznavanje statusa izbeglice osobama čiji je zahtev za izbegličkim statusom zasnovan na čvrsto utemeljenom strahu od progona putem seksualnog nasilja, iz razloga razlikovanja po osnovu rase, vere, nacionalnosti, pripadanja nekoj naročitoj društvenoj grupi, ili političkog mišljenja.

Preporučuje da se postupcima za utvrđivanje izbegličkog statusa lica koja traže azil, a koja su možda pretrpela seksualno nasilje, tretiraju s naročitom pažnjom i osetljivošću.

Odlomci iz Zaključka ExCom-a br. 73 (XLIV) (1993)

Seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti mogu da utiču na proces utvrđivanja izbegličkog statusa kako kod podnosioca zahteva koji je žrtva/preživela osoba, tako i kod podnosioca zahteva ili osobe koja već poseduje izbeglički status a koja je počinilac. Ove smernice se usredsređuju na tumačenje definicije termina izbeglice iz perspektive polne određenosti, uz sugerisanje nekih postupaka u praksi kojima treba posvetiti dužnu pažnju ženama koje imaju pritužbe u sudskim postupcima utvrđivanja izbegličkog statusa. Takođe pružaju relevantne informacije koje treba da osiguraju da intervjuista ili osoba koja odlučuje poseduje znanje na osnovu kog će shvatiti i prepoznati zahteve za azil koji su vezani za razlike zasnovane na polnoj određenosti.

Kad su silovanja ili drugi oblici seksualnog nasilja počinjeni iz razloga zasnovanih na rasi, veri, nacionalnosti, političkom mišljenju, ili pripadnosti nekoj naročitoj društvenoj grupi, mogu da se smatraju progonom prema definiciji termina izbeglice opisanog u Konvenciji iz 1951. koja se odnosi na izbeglički status i prema Uredbi nadležstva UNHCR. Naročita osetljivost traži se u slučajevima kada je osoba koja traži azil možda pretrpela seksualno nasilje ili nasilje zasnovano na polnoj određenosti.

Službenici zaštite, intervjuisti ili donosioci odluka treba da su svesni činjenice da se nikakav dokumentovan dokaz sam po sebi ne zahteva kako bi se dokazalo da je određena osoba možda pretrpela progon zasnovan na njenoj polnoj određenosti. Intervjuisti ili donosioci odluka treba da su potpuno otvorenog uma u svom pristupu, kad se zna za opšti nedostatak statističkih podataka i nedovoljno prijavljivanje ovakvih kršenja ljudskih prava u većini društava.

Pravne usluge će pružati samo kvalifikovana lica. Ona će obezbeđivati informacije, savete i pravno zastupanje. Radi kontinuiteta i efikasnog zastupanja, isto osoblje treba da se bavi određenim slučajem sve do njegovog zaključenja. No, bez obzira na to, svo osoblje UNHCR-a, a naročito oni koji intervjuišu žrtve/preživjele osobe treba da poznaju smernice UNHCR-a, međunarodne zakone koji su s ovom materijom u vezi, i zakone zemlje domaćina. Humanitarne agencije koje rade s izgnanim i raseljenim populacijama moraju takođe da znaju koji su sve instrumenti povezani s izbegličkim zakonom i njegovom uključnom primenom, kako bi se ženama i muškarcima obezbedio ravnopravan pristup međunarodnoj zaštiti i jednako uživanje međunarodne zaštite.

Progon u vezi sa razlikama zasnovanim na polnoj određenosti: Komplementarne smernice o postupcima i kriterijumima za utvrđivanje izbegličkog statusa iz 2000. godine

UNHCR izdaje ove Smernice sledstveno svom mandatu, onako kako je to sadržano u *Statutu nadležstva visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice*, u sprezi sa članom 35 *Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine* i članom II *njenog Protokola iz 1967.* Ove Smernice su dopune UNHCR-ovom izdanju *Priručnik o postupcima i kriterijumima za utvrđivanje izbegličkog statusa prema Konvenciji iz 1951. i Protokolu iz 1967. koji se odnosi na status izbeglica (Prerađeno izdanje, Ženeva, januar 1992).* One dalje zamenjuju Dokument o stavu UNHCR-a prema progonu u vezi sa polno zasnovanom određenošću (Ženeva, januar 2000), a ishoduju iz Drugog izvoda Globalnih konsultacija o procesu međunarodne zaštite koje su se bavile proučavanjem ovog predmeta na svom ekspertskom sastanku u San Remu septembra 2001. godine.

Ove Smernice imaju za cilj pomoć pri pravnom tumačenju za vlade, pravnike, donosiocce odluka i sudstvo, kao i za osoblje UNHCR-a koje sprovodi utvrđivanje izbegličkog statusa na terenu.

PROGON U VEZI SA POLNOM ODREĐENOŠĆU U KONTEKSTU ČLANA 1A(2) KONVENCIJE IZ 1951, ODNOSNO NJENOG PROTOKOLA IZ 1967. KOJI SE ODNOSI NA STATUS IZBEGLICA

I. Uvod

1. "Progon zasnovan na polnoj određenosti" je termin koji sam po sebi nema pravno značenje. On se pre koristi radi obuhvatanja čitavog jednog opsega različitih optužbi u kojima je polna određenost relevantna stavka za razmatranje pri utvrđivanju izbegličkog statusa.

Ove Smernice se naročito usredsređuju na tumačenje definicije izbeglištva/izbeglica koje je sadržano u članu 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine (u daljem tekstu: "Konvencija 1951") iz perspektive polne određenosti, a takođe nude neke praktične postupke kako bi se ženama-polagačima prava posvetila dužna pažnja u postupcima utvrđivanja izbegličkog statusa i kako bi se čitav opseg pritužbi zasnovanih na polnoj određenosti prepoznao i uvažio.

2. Ustanovljen je i utvrđen princip da definiciju izbeglištva/izbeglica u celini treba tumačiti sa svešću o mogućim polno određenim dimenzijama, u nastojanju da se precizno odrede i utvrde zahtevi za izbegličkim statusom. Ovakav pristup ima odobrenje Generalne skupštine, kao i Izvršnog odbora Programa UNHCR.⁵
3. U nastojanju da se shvati priroda progona vezanog za polnu određenost, od suštinskog je značaja definisanje i razlikovanje termina "polna određenost" i "genetski pol". Polna određenost ukazuje na odnos između žene i muškarca s obzirom na društveno ili kulturno izgrađene i definisane identitete, status, uloge i zaduženja koja se dodeljuju jednom ili drugom polu, dok je genetski pol biološko određenje. Polna određenost nije statična ili urođena, već tokom vremena stiče društveno i kulturološki izgrađeno značenje. Pritužbe u vezi s polnom određenosti mogu da potiču i od žena i od muškaraca, mada ih, usled naročitih vrsta progona, češće i uobičajenije postavljaju žene. U nekim slučajevima genetski pol polagača prava može biti od bitnog značaja za pritužbu na bitne načine, u vezi s kojima će donosilac odluke morati da uloži pun oprez i pažnju. U drugim slučajevima, međutim, zahtev za izbegličkim statusom koji ulaže ženska osoba pri traženju azila neće imati nikakve veze s njenim genetskim polom. Pritužbe u vezi s polnom određenosti tipično obuhvataju (mada nipošto nisu svedene samo na njih) slučajeve seksualnog nasilja, nasilja u domaćinstvu, nametnutog planiranja porodice, sakaćenja ženskih polnih organa, kažnjavanja, kršenja društvenih običaja, i diskriminaciju homoseksualaca.
4. Činjenica da je usvojena interpretacija konvencije iz 1951. koja vodi računa o polnoj određenosti ne znači da sve žene automatski polažu pravo na izbeglički status. Podnosilac zahteva za izbeglički status mora da jasno dokaže da u njoj postoji čvrsto zasnovan strah od progona iz razloga koji se tiču rase, vere, nacionalnosti, pripadanja nekoj naročitoj društvenoj grupi, ili političkog mišljenja.

---

⁵ U svojim Zaključcima iz oktobra 1999. godine, br. 87 (n), Izvršni odbor "ističe s uvažavanjem naročite napore država da ugrade perspektivu polne određenosti u svoje azilantsku politiku, regulativu i praksu; podstiče države, UNHCR i druge aktere koji su na ovom polju prisutni, da promovišu šire prihvatanje i uključivanje u svoje zaštitne kriterijume naznake da progon može da je zasnovan na polnoj određenosti ili da se sprovodi putem seksualnog nasilja; dalje podstiče UNHCR i druge uključene aktere da razvijaju, promovišu i primenjuju smernice, kodekse ponašanja i programe obuke za polno određena izbeglička pitanja, u nastojanju da se podrži stavljanje u prvi plan perspektive polne određenosti i da se podigne nivo odgovornosti za primenu politike pristupa polnoj određenosti." Takođe treba videti: Zaključci Izvršnog komiteta: br. 39, Žene-izbeglice i međunarodna zaštita, 1985; br. 73, Zaštita izbeglica i seksualno nasilje, 1993; br. 77 (g), Opšti zaključak o međunarodnoj zaštiti, 1995; br. 79 (o) Opšti zaključak o međunarodnoj zaštiti, 1996; i br. 81 (t) Opšti zaključak o međunarodnoj zaštiti, 1997.

II. ANALIZA SUŠTINE MATERIJE

A. POZADINA

5. Istorijski posmatrano, definicija izbeglištva/izbeglica se tumači kroz jedan okvir muških iskustava, što je značilo da mnoge optužbe uložene od strane žena i homoseksualaca prolaze bez shvatanja i uvažavanja. U protekloj deceniji, međutim, analiza i shvatanje genetskog pola i polne određenosti u izbegličkom kontekstu čine znatan, suštinski, napredak u precedentnom pravu – u praksi države u opštem smislu, i u naučnim i stručnim radovima. Ovakav napredak odvija se paralelno s napretkom i razvojem u međunarodnom pravu i standardima u vezi s ljudskim pravima, i uz asistenciju tog razvoja⁶, isto kao i u povezanim oblastima međunarodnog prava, uključujući dostignuća kroz jurisprudenciju međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu, i Rimskog statuta međunarodnog krivičnog suda. U tom smislu, primera radi, treba imati na umu da štetna praksa u kršenju međunarodnog zakonodavstva o ljudskim pravima i standardima ne može da se opravdava na osnovu istorijskih, tradicionalnih, verskih ili kulturnih utemeljenosti.
6. Iako polna određenost nije posebno i konkretno uključena i obrađena u definiciji izbeglištva/izbeglica, široko je prihvaćeno da ona može da utiče, ili čak diktira, vrstu progona ili zla koje je pretrpljeno i razloge za ovakav tretman. Prema tome, definicija izbeglištva/izbeglica, kada se ispravno tumači, pokriva pritužbe i zahteve u vezi s polnom određenošću. Pošto je to tako, nema potrebe za pridodavanjem nekog dodatnog osnova definiciji koju daje Konvencija iz 1951.⁷
7. U nastojanju da se tokom postupka utvrđivanja izbegličkog statusa primene kriterijumi ove definicije izbeglištva tj. izbeglica, važno je da se toj proceni pristupi holistički i da se uzmu u obzir sve relativne okolnosti datog slučaja. Od suštinskog je značaja da se ima jedna potpuna slika osobe koja traži azil, isto kao i slika pozadine i ličnih iskustava, a takođe da se poznaje i vrši analiza i poseduje ažurno znanje o istorijskim, geografskim i kulturno specifičnim okolnostima u zemlji porekla. Pravljenje generalizacija u vezi sa ženama ili muškarcima nije od pomoći, a ako se generalizacija ipak vrši – presudne razlike, koje su možda relevantne za dati slučaj, mogu da se previde.
8. Elementi definicije koji se dalje razmatraju jesu oni koji zahtevaju tumačenje osetljivo na polnu određenost. Ostali kriterijumi (na primer to što je osoba van zemlje iz koje potiče) ostaju, naravno, takođe neposredno relevantni za holističko ocenjivanje i procenjivanje svakog zahteva. Kroz čitav ovaj dokument potreba termina žene odnosi se i na devojčice tj. decu ženskog pola.

---

⁶ Među korisne tekstove spadaju: univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima 1948; Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima 1966; Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima 1966; Konvencija o političkim pravima žena 1953; Konvencija protiv torture i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih ophođenja ili kažnjavanja 1984; Konvencija o pravima deteta 1989; a naročito: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama 1979, i Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama 1993. Među relevantne regionalne instrumente spadaju: Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama 1950; Američka konvencija o ljudskim pravima 1969, i Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda 1981.

⁷ Videti: Sumarni zaključci – Progon po osnovu polne određenosti, Globalne konsultacije o međunarodnoj zaštiti, Ekspertski okrugli sto u Sanremu, 6-8. septembar 2001, br.1 i br. 3

B. ČVRSTO UTEMELJEN STRAH OD PROGONA

9. Značenje termina "utemeljen strah od progona" zavisice od konkretnih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Istina je da ženski i muški podnosioci zahteva mogu biti podvrgnuti jednom istom vidu naškođenja, ali isto tako oni mogu biti suočeni sa oblicima progona koji su karakteristični za njihov genetski pol. Međunarodno zakonodavstvo o ljudskim pravima i međunarodno krivično pravo jasno identifikuju određene radnje kao kršenje ovih zakona, recimo seksualno nasilje, i podržavaju njihovo svrstavanje u ozbiljne zloupotrebe koje se sveukupno smatraju proganjanjem.⁸ U ovom smislu, međunarodno pravo može biti od pomoći donosiocima odluka pri utvrđivanju prirode progonjenja neke specifične radnje. Nema nikakve sumnje da su silovanje i drugi vidovi nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, kao što su nasilje motivisano mirazom, sakaćenje ženskih polnih organa, nasilje u domaćinstvu i trgovina,⁹ radnje koje zadaju strašan bol i patnju – i duševnu i fizičku – a koje se primenjuju kao vidovi progona, bez obzira na to da li je počinitelj država ili je reč o pojedinačnim akterima.
10. Procenjivanje nekog **zakona kao progoniteljskog u svojoj sadržini** pokazalo se kao materijal za utvrđivanje nekih pritužbi/zahteva zasnovanih na polnoj određenosti. Ovo naročito važi kada se u obzir uzme činjenica da relevantni zakoni mogu da proističu iz tradicionalnih ili kulturnih normi i prakse koje nisu obavezno u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Međutim, kao i u svim ostalim slučajevima, podnosilac zahteva ipak mora da kaže da on/ona oseća čvrsto utemeljen strah od progona kao posledicu takvog zakona. Ovo ne bi bilo slučaj, primera radi, tamo gde neki progoniteljski zakon nastavlja da postoji ali se više ne primenjuje.
11. Čak i kada je određena država možda **zabranila neku progoniteljsku praksu** (na primer sakaćenje ženskih polnih organa), ta država svejedno može nastaviti da "oprašta" (ne kažnjava) ili toleriše tu praksu, ili možda nije u stanju da na efikasan način zaustavi praksu o kojoj je reč. U takvim slučajevima, data praksa bi opet značila progon. Činjenica da je donet zakon kojim se zabranjuje ili kažnjivom oglašava određena progoniteljska praksa prema tome neće sama posebi biti dovoljna da se tvrdi i utvrdi da pritužba/zahtev pojedinca kojim se traži izbeglički status nije validan.
12. Tamo gde je **zakonsko kažnjavanje** za neuvažavanje ili kršenje neke politike ili zakona neproporcionalno oštro i još ima dimenziju polne određenosti, opet bi u pitanju bio progon.¹⁰ Čak i ako je zakon od generalne primenljivosti, okolnosti kažnjavanja ili tretiranja ne mogu biti toliko oštre da bi bile u neskladu s ciljem koji je zakonom postavljen. Prema tome, oštro kažnjavanje žena koje, kršenjem nekog zakona, prekrše društvene običaje u datom društvu, moglo bi da znači progon.
13. Čak i tamo gde **zakoni ili politika koja se sprovodi imaju postavljene ciljeve koji se daju opravdati**, metodi primene koji vode posledicama značajno i znatno škodljive prirode za osobe koje su u pitanju ishodili bi kao progon. Primera radi, široko je prihvađeno da planiranje porodice čini odgovarajući odgovor na populacione pritiske.

---

⁸ Videti Priručnik UNHCR-a, paragraf 51

⁹ Videti dalje u paragrafu 18

¹⁰ Lica koja beže od sudskog gonjenja ili kažnjavanja za ogrešenje o zakon običajnog prava uglavnom nisu izbeglice, mada ta distinkcija može biti zamagljena, naročito u okolnostima prestrogog kažnjavanja za kršenje nekog legitimnog zakona. Videti: Priručnik UNHCR-a, paragrafi 56 i 57

Međutim, primena ovakve politike kroz pribegavanje prisilnim pobačajima i sterilizaciji narušavala bi i kršila fundamentalne zakone o ljudskim pravima. Takva praksa, uprkos činjenici da se možda primenjuje u kontekstu legitimnog zakona, prepoznaje se kao ozbiljna zloupotreba i smatra se progonom.

Diskriminacija koja se svodi na progon

14. Postoji generalna saglasnost da 'puka' diskriminacija, u normalnom toku stvari, možda i ne ishodi kao progon u punoj suštini i sam po sebi, ali obrazac diskriminacije ili manje povoljnog tretmana mogao bi, kumulativno uzev, da proizađe kao progon i da zasluži i opravdava međunarodnu zaštitu. Diskriminacija bi, primera radi, ishodila kao progon ukoliko mere diskriminacije vode posledicama suštinski i znatno škodljive prirode po osobu koja je u pitanju – na primer kad je reč o ozbiljnim restrikcijama nečijeg prava da zarađuje za život, prava na sprovođenje i uvažavanje sopstvene vere, ili pristupa raspoloživim obrazovnim sredstvima i ustanovama.¹¹
15. Za pritužbe/zahteve u vezi sa polnom određenošću značajna je i analiza oblika diskriminacije od strane države kad ona ne uspeva ili propušta da sprovede zaštitu pojedinaca od određenih vrsta štete i naškođenja. Ukoliko država svojom politikom ili praksom ne uskladi i ne odobri određena prava ili zaštitu od ozbiljnih zloupotreba, diskriminacija u pružanju i obezbeđenju zaštite, koja rezultira ozbiljnom pričinjenom a ne ispravljenom i nekažnjenom štetom, može da se smatra progonom. U ovom kontekstu bi, na primer, mogli da se analiziraju konkretni slučajevi nasilja u domaćinstvu ili zloupotreba i zlostavljanja usled nečije različite seksualne orijentacije.

Progon na osnovi seksualne orijentacije pojedinca

16. Izbeglički zahtevi zasnovani na različitim seksualnim usmerenjima sadrže element polne određenosti. Seksualnost ili seksualna praksa podnosioca zahteva može biti relevantna za izbeglički zahtev kada je ta muška ili ženska osoba predmet progona (uključujući diskriminaciju) usled njegove/njene seksualnosti ili seksualne prakse. U mnogim takvim slučajevima reč je o pojedincu koji odbija da se povinuje društveno ili kulturno definisanim ulogama ili očekivanjima u vezi sa ponašanjem koje se pripisuje njegovom/njenom genetskom polu. Najuobičajenije pritužbe/zahtevi u ovom smislu podrazumevaju homoseksualce, transseksualce i transvestite, koji su suočeni sa ekstremnom javnom netrpeljivošću, nasiljem, zlostavljanjem, ili teškom sveukupnom diskriminacijom.
17. Kada je homoseksualnost nezakonita u nekom datom društvu, nametanje teških krivičnih kazni i kažnjavanje homoseksualnog ponašanja moglo bi da se smatra progonom, upravo kao što je slučaj sa ženama u nekim društvima koje odbijaju da nose veo. Čak i tamo gde homoseksualna praksa nije kategorizovana kao krivično delo, podnosilac pritužbe opet može da utemelji validan zahtev kad država prećutno prihvata ili toleriše diskriminatornu praksu ili šteti kroz zlo koje mu/joj se nanosi, ili kad država nije u stanju da efikasno zaštititi podnosioca zahteva od takvog zla, odnosno štete.

---

¹¹ Videti: Priručnik UNHCR-a, paragraf 54.

Trgovina u svrhu prisilne prostitucije ili seksualnog iskorišćavanja kao vid progona¹²

18. Neke žene ili maloletnici koji su predmet trgovine ljudima mogu da imaju validne zahteve da im se dodeli izbeglički status prema Konvenciji iz 1951. Prisilno ili prevarno vrbovanje žena ili maloletnika za svrhu prisilne prostitucije ili seksualne eksploatacije je jedan vid nasilja znanog na polnoj određenosti ili zloupotrebe koja čak može da dovede do smrti. Takvo postupanje može da se smatra vidom mučenja i okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg ophođenja. Ono može da nametne ozbiljna ograničenja prava žene na slobodu kretanja, uzrokovane otmicom, zatvaranjem, i/ili oduzimanjem pasoša ili drugih ličnih dokumenata. Uz to, žene i maloletnici koji su predmet trgovine ljudima mogu da se suoče s teškim reperkusijama nakon bekstva i/ili po povratku, kao što su osveta ili odmazda od strane grupa ili pojedinaca koji se bave trgovinom ljudima, realna mogućnost da ponovo budu predmet trgovine, teško izbegavanje od strane zajednice ili porodice, ili oštra diskriminacija. U pojedinačnim slučajevima, činjenica da je osoba predmet trgovine radi prisilne prostitucije ili seksualne eksploatacije može stoga da predstavlja osnov za izbeglički zahtev kada je država nesposobna ili nije voljna da pruži zaštitu pred takvim zlom ili pretnjama zlom i naškođenjem.¹³

Počinioci progona

19. Unutar definicije izbeglištva i izbeglica postoji jedan obuhvat za prepoznavanje i određivanje i državnih i nedržavnih aktera progona. Progon najčešće čine vlasti jedne zemlje, ali teški akti diskriminacije ili drugih povreda koje počinu lokalno stanovništvo, ili pojedinac, takođe mogu da se smatraju progonom ukoliko se takvi akti svesno tolerišu od strane vlasti ili ako vlasti odbijaju, ili nisu u stanju, da pruže efikasnu zaštitu.¹⁴

C. UZROČNA VEZA ("usled")

20. Čvrsto zasnovan strah od progona mora da je u vezi sa jednim ili više temeljnih osnova Konvencije. Drugim rečima, on mora da postoji "usled" rase, vere, nacionalnosti, pripadanja nekoj naročitoj društvenoj grupi, ili grupi političkog mišljenja. Osnov koji postoji u Konvenciji mora da je relevantan doprinosni činilac, mada nije neophodno da se on pokaže kao jedini, ili dominantan razlog. U mnogim pravosudnim sistemima ta uzročna veza (to "usled") mora izričito, doslovno, da se ustanovi (na primer u nekim državama koje poštuju običajno pravo) dok u drugim državama ustanovljavanje uzročne veze nema tretman posebnog pitanja za analizu već se podvodi pod holističku analizu definicije izbeglištva/izbeglica. Kod mnogih zahteva koji su uvezi s polnom određenosti ono što je teško za donosioca odluke možda nije odlučivanje po pitanju primenljive osnove, koliko je teško pitanje te uzročne veze, odnosno činjenice da je čvrsto zasnovan strah od progona nastao usled te osnove. Zadavanje date

¹² Za potrebe ovih Smernica, "trgovina" se definiše kao prema članu 3 Protokola Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom, čime se dopunjava Konvencija Ujedinjenih nacija protiv međunarodnog organizovanog kriminala, 2000. Član 3(1) kaže da trgovina ljudima znači "vrbovanje, transport, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje lica korišćenjem pretnje ili primenom sile ili drugih vidova prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili položaja ranjivosti ili davanje ili primanje plaćanja ili koristi da bi se postigla saglasnost neke osobe koja ima moć nad drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija će se smatrati u najmanju ruku kao korišćenje prostitucije ili drugih vidova seksualnog izrabljivanja, prisilan rad ili usluge, ropstvo ili praksa nalik na ropstvo, prisilno sluzenje ili uklanjanje organa."

¹³ "Trgovina" ljudima u druge svrhe može takođe da ishoduje progonom u nekom konkretnom slučaju, zavisno od okolnosti.

¹⁴ Videti: Priručnik UNHCR-a, paragraf 65.

konvencijske osnove podnosiocu zahteva od strane države ili nekog drugog aktera progona dovoljno je da se uspostavi ta tražena uzročna povezanost.

21. U slučajevima kada postoji rizik da će osoba doživeti progon od strane nekog aktera koji nije država (na primer od strane supruga, partnera, ili nekog drugog počinioca koji nije država) iz razloga koji su u vezi s jednim od osnova Konvencije, uzročna veza se ustanovljuje, bilo da je odsustvo državne zaštite vezano za Konvenciju ili ne. U obrnutom slučaju, kada opasnost od doživljavanja progona od strane nekog nedržavnog počinioca nije u vezi s osnovom Konvencije, ali nesposobnost ili nevoljnost države da pruži zaštitu postoji kao takva u osnovama Konvencije, uzročna veza se takođe uspostavlja.¹⁵

D. TEMELJI KONVENCIJE

22. Vođenje računa o tome da se svakom od temelja konvencije pruži tumačenje koje uvažava polnu određenost važno je kad treba odrediti da li neki konkretan podnosilac zahteva zadovoljava kriterijume definicije izbeglištva/izbeglica. U mnogim slučajevima, podnosioci zahteva mogu se suočiti sa progonom usled nekog osnova Konvencije koji im je dodeljen ili pripisan. Primera radi, u mnogim državama se na političke poglede žene, na njenu rasu, nacionalnost, veru ili društvene sprege često gleda kao na nešto što je u ravni s odgovarajućim elementima koji važe za rođake ili kolege ili za druge u njenoj zajednici.
23. Takođe je važno imati na umu da kod mnogih zahteva koji su u vezi sa polnom određenošću, progon od kog se strahuje može da je usled jednog ili više osnova Konvencije. Primera radi, zahtev za dobijanje statusa izbeglice zasnovan na prekoračenju društvenih ili verskih normi može da se analizira u svetlu religije, političkog mišljenja, ili pripadanja nekoj naročitoj društvenoj grupi. Od podnosioca zahteva se ne traži da precizno identifikuje razlog usled kog on/ona ima čvrsto zasnovan strah od progona.

Rasa

24. Za svrhu definicije izbeglica, rasa se definiše tako da uključuje sve vrste etničkih grupa o kojima se govori kao o "rasama" u svakodnevnoj jezičkoj upotrebi.¹⁶ Progon objašnjen rasom može da nađe izraz na različite načine usmerene protiv muškarca i žene. Primera radi, progonitelj može da se opredeli da uništi identitet i/ili prosperitet neke rasne grupe ubijanjem, osakaćivanjem, ili zatočavanjem muškaraca, dok na žene može da se gleda kao na sredstvo za širenje etničkog ili rasnog identiteta, pa da one budu progonjene na neki drugačiji način, kao, recimo, seksualnim nasiljem ili kontrolom reprodukcije.

---

¹⁵ Videti Sumarne zaključke – Progon zasnovan na polnoj određenosti, br. 6.

¹⁶ Videti Priručnik UNHCR-a, paragraf 68.

Vera

25. U određenim državama, religija dodeljuje naročite uloge ili kodekse ponašanja ženama, odnosno muškarcima. Tamo gde žena ne ispunjava ulogu kojom je zadužena ili odbija da se povinuje kodeksima pa usled toga bude kažnjena, ona može da ima dobro zasnovan strah od progona po osnovu vere. Odbijanje da se povinuje postavljenim kodeksima može biti shvaćeno i doživljeno kao dokaz da žena gaji neprihvatljive verske stavove i mišljenja, bez obzira na to šta ona stvarno misli, odnosno veruje. Žena može da se suoči sa naškođenjem i zlom zbog svojih naročitih religioznih verovanja ili praktičnih postupaka, ili zbog takvih koji joj se pripisuju, uključujući njeno odbijanje da se drži datih verovanja, da u praksi sprovodi propisanu veru, ili da svoje ponašanje dovede u sklad sa učenjima propisane religije.
26. U zahtevima zasnovanim na polnoj određenosti, postoji izvesno preklapanje između osnova vere i političkog mišljenja, naročito u domenu imputiranog političkog mišljenja. Pošto verska načela zahtevaju određene vrste ponašanja od žene, odudarajuće ponašanje može da bude shvaćeno i doživljeno kao dokaz nekog neprihvatljivog političkog mišljenja. Primera radi, u izvesnim društvima uloga propisana ženama može da bude objašnjena zahtevima države ili zavnične religije. Odbijanje žene da se povinuje toj ulozi, vlasti ili drugi akteri progona mogu da dožive kao propust u praktikovanju ili važavanju određenih religijskih verovanja. U isto vreme, neusklađivanje sa traženim može da se protumači kao držanje nekog neprihvatljivog političkog mišljenja koje ugrožava onu osnovnu strukturu iz koje teče određena politička moć. Ovo posebno važi za društva u kojima je malo razlikovanja između verskih i državnih institucija, zakona i doktrine.

Nacionalnost

27. Nacionalnost ne treba shvatiti samo kao "državljanstvo". Termin se takođe odnosi na pripadanje nekoj etničkoj ili jezičkoj grupi i može tu i tamo da se preklapa s terminom "rasa".¹⁷ Mada progon po osnovu nacionalnosti (kao i u slučaju rase) nije specifično vezan za žene ili samo za muškarce, u mnogim slučajevima priroda progona poprima oblik povezan sa polnom određenošću, najčešće oblik seksualnog nasilja nad ženama i devojčicama.

Pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi¹⁸

28. Zahtevi koji imaju veze sa polnom određenošću često se analiziraju unutar parametara ovog osnova, što pravilnom shvatanju ovog termina daje izvanredan značaj. U nekim slučajevima, međutim, naglasak stavljen na osnov društvene grupe može da znači da su drugi primenljivi osnovi, kao što su vera ili političko mišljenje, zanemareni. Prema tome, tumačenje posvećeno ovom osnovu ne može da učini druge četiri osnove Konvencije suvišnim.

¹⁷ Videti: Priručnik UNHCR-a, paragraf 74.

¹⁸ Za dodatne informacije videti Smernice UNHCR-a o međunarodnoj zaštiti: "pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi" u kontekstu člana 1A(2) Konvencije iz 1951. i/ili njen Protokol iz 1967. u vezi sa statusom izbeglica (HCR/GIP/02/02, 7. maj 2002).

29. Jedna naročita društvena grupa je, dakle, grupa lica kojima je zajednička neka skupina karakteristika, osim toga što su u opasnosti da budu progonjeni, ili koje društvo doživljava kao grupu. Ta karakteristika će često biti neka koja im je urođena, nepromenljiva, ili koja je inače od važnosti za identitet, ljudsku savest, ili važenje pojedinačnih ljudskih prava.
30. Iz rečenog proističe činjenica da pol može sasvim ubedljivo da pripada opsegu kategorije društvene grupe, pri čemu su žene jasan primer jednog društvenog podskupa koji je definisan urođenim i nepromenljivim karakteristikama, a koji se često tretira drugačije nego podskup muškaraca.¹⁹ Njihove karakteristike ih definišu i kao grupu u društvu, podvrgavajući ih drugačijem tretmanu i standardima u nekim zemljama.²⁰ Jednako tako, ova definicija bi se odnosila na homoseksualce, transseksualce, ili transvestite.
31. Veličina grupe se ponekad koristi kao osnova za odbijanje da se 'žene' generalno shvate i uvažavaju kao posebna društvena grupa. Ovaj argument nema osnova u činjenicama ili rezonovanju, pošto drugi osnovi nisu vezani ovim pitanjem veličine. Isto tako ne bi trebalo da bude zahteva da određena društvena grupa bude kohezivna ili da joj njeni članovi dobrovoljno pripadaju,²¹ ili da svaki pripadnik grupe bude u opasnosti od progona.²² Čvrsto je prihvaćeno da treba da je moguće identifikovati grupu nezavisno od progona, mada diskriminacija ili progon mogu biti relevantan činilac pri utvrđivanju vidljivosti grupe u nekom konkretnom kontekstu.²³

Političko mišljenje

32. Prema ovom osnovu, podnosilac zahteva mora da pokaže da – bilo da je reč o muškarcu ili o ženi – ima snažno zasnovan strah od progona zbog držanja određenih političkih mišljenja (obično različitih od onih koja imaju vlada ili delovi društva), ili zbog toga što mu/joj je držanje takvih mišljenja pripisano. Političko mišljenje treba da se uzme u širokom smislu, tako da obuhvati ma kakvo mišljenje o ma kakvoj stvari u kojoj mašinerija države, vlade, društva ili prekične politike može biti angažovana. Tu može biti uključeno mišljenje u vezi sa ulogom polova. Tu bi takođe spadalo i nekonvencionalno ponašanje, koje navodi progonitelja da osobi pripíše neko političko mišljenje. U ovom smislu, ne postoji ništa što je samo po sebi neka inherentno politička ili inherentno nepolitička aktivnost, već kontekst datog slučaja treba da odredi njenu prirodu. Međutim, izbeglički zahtev baziran na političkom mišljenju zaista pretpostavlja da podnosilac zahteva poseduje, ili se smatra da poseduje mišljenja kakva se ne tolerišu od strane vlasti ili društva, koja kritički pristupaju njihovoj praktičnoj politici, tradiciji ili metodama. Takođe pretpostavlja da su takva mišljenja zapažena ili bi mogla biti zapažena od

---

¹⁹ Videti Sumarne zaključke – Progon zasnovan na polnoj određenosti, br. 5.

²⁰ Videti takođe Zaključak Izvršnog odbora br. 39, Žene izbeglice i međunarodna zaštita, 1985: "Države... imaju slobodu da usvoje tumačenje po kom žene – tražioci azila koje su suočene sa grubim ili nečovečnim ponašanjem usled toga što su prekršile društvene običaje društva u kom žive mogu da se uzmu kao 'naročita društvena grupa' u okviru značenja člana 1A(2) Konvencije Ujedinjenih nacija o izbeglicama iz 1951. godine".

²¹ Videti: Sumarne Zaključke – Pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi, Globalne konsultacije o međunarodnoj zaštiti, Ekspertski okrugli sto u Sanremu, 6-8. septembar 2001, br. 4 (Sumarni Zaključci – Pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi).

²² Videti Sumarne Zaključke – Pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi, ibid., br. 7.

²³ Videti Sumarne Zaključke – Pripadanje nekoj naročitoj društvenoj grupi, ibid., br. 6.

strane vlasti ili relevantnih delova društva, ili se od njihove strane pripisuju podnosiocu zahteva. Nije uvek neophodno da je lice izrazilo takvo neko mišljenje, ili da je već pretrpelo bilo kakav vid diskriminacije ili progona. U takvim slučajevima test za čvrsto zasnovan strah bio bi baziran na proceni posledica s kojima bi podnosilac zahteva koji poseduje određene dispozicije morao da se suoči kad bi se vratio, bilo da je reč o muškarcu ili o ženi.

33. Predstava o političkoj izbeglici kao nekom ko beži od progona zbog svoje neposredne uključenosti u političku aktivnost ne poklapa se uvek sa stvarnošću iskustva žena u nekim društvima. Za žene je manje izgledno nego njima odgovarajuće muškarce da budu angažovane u visokoprofilisanoj politici, i one su češće uključene u 'niži nivo' političke delatnosti u kojima se ogledaju dominantne uloge polne određenosti. Primera radi, žena može biti uposlena na negovanju bolesnih i ranjenih pobunjeničkih boraca, na regrutovanju i okupljanju simpatizera, ili na pripremanju i rasturanju letaka. Ženama se takođe često pripisuju politička mišljenja njihove porodice ili muških rođaka, i podvrgavaju se progonu zbog delatnosti svojih muških rođaka. Ovo može da se analizira u kontekstu pripisanog političkog mišljenja, ali isto tako može da se analizira i kao progon usled pripadanja žene nekoj naročitoj društvenoj grupi, koja je njena "porodica". Ovi činiooci svakako treba da se uzmu u obzir kod zahteva vezanih za polnu određenost.
34. Za zahteve vezane za polnu određenost jednako je važno shvatiti i uvažiti da žena možda ne želi da se angažuje u određenim delatnostima, kao što je spravljanje i pružanje obroka vladinim vojnicima ("državnoj vojsci"), što može biti protumačeno od strane progonitelja kao posedovanje protivnog političkog mišljenja.

III. PROCEDURALNA PITANJA²⁴

35. Osobe koje pokreću zahteve za dodeljivanje izbegličkog statusa koje su vezane za polnu određenost, a posebno osobe koje su preživjele mučenje ili traumu, traže okruženje koje će ih podržavati i gde se mogu osećati sigurne u poverljivost svog zahteva. Usled sramote koju osećaju zbog onoga što im se dogodilo, ili usled traume, neki podnosioci zahteva mogu biti ne naročito voljni da identifikuju pravi obim progona koji su pretrpeli ili kojeg se boje. Takve osobe mogu da se i dalje boje lica na vlasti, ili mogu da se plaše odbijanja i/ili odmazde od strane sopstvene i/ili zajednice.²⁵
36. U odnosu na ovakvu pozadinu, u nastojanju da se obezbedi da zahtevi vezani za polnu određenost, posebno pokrenuti od strane žena, imaju pravilno razmatranje u procesu utvrđivanja izbegličkog statusa, treba imati na umu sledeće mere:
- i. Sa ženama koje traže azil treba voditi odvojen razgovor, bez prisustva muških članova porodice, kako bi se osećale da imaju priliku da iznesu svoj slučaj. Treba im objasniti da možda imaju validan zahtev na osnovu svog sopstvenog prava.
  - ii. Od suštinske je važnosti da se ženama pruže informacije o procesu utvrđivanja statusa, o dostupnosti tog statusa, kao i pravni saveti, na način i na jeziku koji razumeju.
  - iii. Podnosioci zahteva treba da znaju da imaju mogućnost biranja intervjuiste i prevodioca istog pola kog su i oni sami,²⁶ a uslučaju da je podnosilac zahteva žena, to treba obezbediti automatski. Intervjuisti i prevodioci treba da imaju na umu i da uvažavaju ma kakvu kulturnu ili versku osetljivost ili lične činioce kao što su uzrast i nivo obrazovanja.
  - iv. Jedno otvoreno i podsticajno okruženje često je od presudne važnosti za uspostavljanje poverenja između intervjuiste i podnosioca zahteva, i treba da pomogne i doprinese potpunom iznošenju ponekad osetljivih i ličnih informacija. Prostorija u kojoj se obavljaju razgovori treba da je uređena tako da podstiče diskusiju, obezbeđuje poverljivost i umanjuje svaku mogućnost da se oseti nejednakost moći.

---

²⁴ Ovaj Deo se služi dragocnim smernicama koje su pružile različite Države i drugi akteri, uključujući sledeće smernice: Šta treba da imaju na umu službenici za pitanja azila koji prosuđuju zahteve za azil uložene od strane žena (Služba za imigraciju i dodeljivanje državljanstva, Sjedinjene Države, 26. maj 1995); Podnosioci zahteva za izbegličke i humanitarne vize: Smernice za donosiocima odluka po pitanjima polne određenosti (Ministarstvo za imigraciju i humanitarna pitanja, Australija, jul 1996); Smernica 4 u vezi sa ženama-tržiocima izbegličkog statusa koje su u strahu od progona zasnovanog na polnoj određenosti: Ažurirana verzija (Odbor za imigraciju i izbeglice, Kanada, 13. novembar 1996); Pozicija traženja azila i žene-izbeglice (Evropski savet za izbeglice i egzil, decembar 1997); Smernice za donošenje odluka o zahtevima za azil u Ujedinjenom Kraljevstvu, koje su vezane za polnu određenost (Pravna grupa za pitanja žena-izbeglica, jul 1998); Smernice u vezi s polnom određenošću za dodeljivanje azila (Nacionalni konzorcijum za izbeglička pitanja, Južnoafrička Republika, 1999); Smernice vezane za polnu određenost pri odlučivanju o azilu (Imigraciona apelaciona uprava, Ujedinjeno Kraljevstvo, novembar 2000); Progon zasnovan na polnoj određenosti: Smernice za ispitivanje i ocenjivanje potreba žena za zaštitom (Migracijski odbor, Odeljenje za pravnu praksu, Švedska, 28. mart 2001).

²⁵ Videti takođe: Seksualno nasilje nad izbeglicama: Smernice za prevenciju i reagovanje (UNHCR, Ženeva, 1995) i: Prevencija i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkim situacijama (Izveštaj o saopštenjima Međuagencijske konferencije o naučenim lekcijama, 27-29. mart 2001, Ženeva).

²⁶ Videti takođe Izveštaj Izvršnog odbora br.64, Žene izbeglice i međunarodna zaštita, 1990, (a) (iii): Obezbedite, gde god je moguće, kvalifikovana ženska lica za vođenje razgovora u postupcima za utvrđivanje izbegličkog statusa i omogućite podesean pristup takvim postupcima od strane žena koje traže azil, makar one bile u pratnji muških članova porodice.

- v. Intervjuista treba polako najpre da predstavi sebe i prevodioca podnosiocu zahteva, da jasno objasni ulogu svakog lica, i tačnu svrhu tog razgovora. Podnosilac zahteva treba da je uveren da će njegov/njen zahtev biti tretiran u najstrožoj poverljivoj tajnosti, a da in formacije koje podnosilac zahteva iznese neće biti pružene članovima njegove/njene porodice. Važno je i to da lice koje vodi razgovor objasni za sebe da nije savetnik i stručnjak za prevazilaženje pretrpljenih trauma.
- vi. Intervjuista treba da ostane neutralan, saosećajan i objektivan za vreme trajanja razgovora, a trebalo bi da izbegava "govor tela" ili gestikulaciju koji mogu da se dožive kao zastrašivanje ili nešto što kulturno govoreći neosetljivo ili neumesno. Intervjuista treba da dopusti podnosiocu zahteva da izloži svoj zahtev uz što je moguće manje upadica i prekidanja.
- vii. U sve razgovore s azilantima treba ugraditi i ' otvorena ' i konkretna pitanja koja mogu da su od pomoći radi otkrivanja polno određenih pitanja relevantnih za izbeglički zahtev. Žene koje su uključene u posrednu političku aktivnost ili kojima je pripisano političko mišljenje, primera radi, često ne pružaju relevantne informacije tokom ovakvih razgovora usled muški-orijentisane prirode ispitivanja. Žene koje su podnele zahtev takođe mogu da propuste da povežu pitanja koja se odnose na 'torturu' sa vrstama nanošenja i zla kojih se plaše (kao što su silovanje, seksualno zlostavljanje, sakaćenje ženskih polnih organa, 'ubijanje ponosa', prisilni brak, itd.).
- viii. Naročito u slučaju žrtava seksualnog nasilja ili drugih vidova traume, mogu biti potrebni drugi i još neki razgovori u nastojanju da se uspostavi poverenje i da se pribave sve neophodne informacije. U ovom smislu, intervjuisti treba da imaju osetljivost prema traumi i emocijama podnosioca zahteva i treba da prekinu razgovor kad podnosilac zahteva počne da pokazuje znake emocionalne uzdrmanosti.
- ix. Tamo gde se nagoveštava i oseća da konkretan slučaj može da stvori osnov za zahtev vezan za polnu određenost, potrebna je odgovarajuća priprema, što će takođe omogućiti uspostavljanje odnosa puzdanja i poverenja koje treba da se razvije kod podnosioca zahteva, uz istovremeno omogućavanje intervjuisti da postavlja prava pitanja i da se pozabavi ma kakvim problemom koji može da se izrodi za vreme razgovora.
- x. Treba prikupiti informacije o zemlji porekla koje su relevantne ženskim zahtevima, na primer podatke o položaju žena pred zakonom, o političkim pravima žena, društvenim i ekonomskim pravima žena, kulturnim i društvenim ustaljenim običajima date zemlje i posledicama za slučajeve njihovog neuvažavanja, učestalosti takve zle tradicionalne prakse, o događanju i oblicima prijavljenog nasilja prema ženama, o zaštiti koja je ženama na raspolaganju, o ma kakvim kaznama koje se određuju počiniocima nasilja i o opasnostima kojima bi žena mogla da se suoči po svom povratku u zemlju porekla, pošto je pokrenula zahtev za sticanje izbegličkog statusa.

- xi. Vrsta i nivo emocija koje žena ispolji za vreme prepričavanja onoga što je preživela ne bi trebalo da utiču na njen kredibilitet. Intervjuisti i donosioci odluka treba da razumeju da kulturne razlike i trauma igraju važnu i složenu ulogu u određivanju ponašanja. U nekim pojedinačnim slučajevima, može biti umereno tražiti objektivne psihološke ili medicinske dokaze. Nije neophodno ustanoviti precizne detalje samog čina silovanja ili seksualnog napastvovanja, već je potrebno utvrditi događaje koji su doveli do tog čina, događaje posle čina, sveukupne okolnosti i pojedinosti (kao što su korišćenje vatrenog oružja, bilo kakve reči ili izraze koje su izgovorili počinioци, vrstu napastvovanja, gde je do njega došlo i na koji način, pojedinosti o počinioциma – da li su to bili vojnici, civili – itd.), a može biti potrebno da se zna i motivacija počinioца. U nekim slučajevima i pod nekim okolnostima trebalo bi zapaziti i napomenuti da žena možda i nije svesna razloga zbog kojih je zlostavljana.
- xii. Tamo gde je neophodno, trebalo bi da si učine dostupnim mehanizmi za upućivanje u psiho-socijalna savetovališta i druge potrebne službe. Ono što se u praksi pokazalo kao najbolje, pa se stoga i preporučuje jeste da obučeni psiho-socijalni savetnici budu na raspolaganju da pripomognu podnosiocu zahteva pre razgovora i posle njega.

Pitanja dokumentovanja i dokazivanja

- 37. Nikakav dokumentovan dokaz sam po sebi nije obavezan da bi vlasti uvažile neki izbeglički zahtev, mada informacije o svemu što se praktikuje u zemlji porekla mogu da podupru neki konkretan slučaj. Važno je shvatiti da, kada su u pitanju zahtevi vezani za polnu određenost, one uobičajene vrste dokaza koje se koriste pri razmatranju ostalih izbegličkih zahteva, mogu i da ne budu tek tako dostupne. Statistički podaci ili izveštaji o slučajevima seksualnog nasilja mogu i da ne budu na raspolaganju, usled nedovoljnog prijavljivanja slučajeva ili slabog sudskog gonjenja. Alternativni vidovi informacija možda mogu biti od pomoći, recimo svedočanstva drugih žena u sličnoj situaciji u vidu pisanih izveštaja ili usmenih izjava, svedočenje koje potiče od nevladinih ili međunarodnih organizacija, ili nekog drugog nezavisnog istraživanja.

IV. METODI IMPLEMENTACIJE

- 38. U zavisnosti od konkretne pravne tradicije, postoje dva opšta pristupa koje Države preduzimaju da bi se obezbedila primena zakona o izbeglicama koja je osetljiva na polnu određenost, a posebno definicija izbeglica koja tu određenost uvažava. Neke države su ugradile smernice pravnog tumačenja i/ili proceduralna obezbeđenja u samo zakonodavstvo, dok druge preferiraju da u istom smislu razviju politiku postupanja i pravne smernice za donosiocе odluka. UNHCR podstiče Države koje to još nisu preduzele da obezbede primenu izbegličkog zakona i postupke koji su osetljivi na polnu određenost, i u svakom trenutku i u svakom smislu je spreman da pruži asistenciju po tom pitanju.

PRILOG 1

KODEKS PONAŠANJA VISOKOG KOMESARIJATA UN ZA IZBEGLICE

Uvod

Kapacitet UNHCR-a da obezbedi zaštitu i pruži pomoć izbeglicama i drugim licima u svojoj nadležnosti zavisi od sposobnosti njegovog ljudstva da održi na visini i promoviše najviše standarde etničkog i profesionalnog držanja. Mi, čitavo ljudstvo koje sačinjava UNHCR, lično i kolektivno odgovaramo za očuvanje ovih standarda. Rukovodioci imaju naročitu odgovornost da održe ove standarde, da daju dobar primer, i da kreiraju radno okruženje koje ljudstvu daje potporu i snažnu osposobljenost.

Shvata se i uvažava činjenica da rad UNHCR-a često stavlja svoje ljudstvo u poziciju moći u odnosu na one zbog kojih postoji. Osoblje ima obavezu da tu moć ne zloupotrebi.

Ovaj Kodeks ponašanja namenjen je da služi ljudstvu kao ilustrovan vodič za donošenje etičkih odluka u profesionalnom životu, a tu i tamo i – u svom privatnom životu. Reč je o moralnom kodeksu, koji nema snagu zakona. On je stvoren da bi se pomoglo ljudstvu da bolje shvati obaveze postavljene njegovom vladanju Poveljom Ujedinjenih nacija i odredbama Pravila službe, što su dokumenti koji i dalje predstavljaju jedine pravne instrumente koji utvrđuju prihvatljivo vladanje u UNCHR-u. Čin potpisivanja Kodeksa ne lišava ljudstvo UNHCR-a nikakvog stečenog i pripadajućeg prava.

Kodeks ponašanja uvažava činjenicu da lokalni zakoni i običaji mogu da se razlikuju od zemlje do zemlje, ali je zasnovan na međunarodnim pravnim standardima. Deca se, na primer, definišu kao lica mlađa od 18 godina. Smernice za ispravno i odgovarajuće tumačenje mogu da se nađu u Beleškama uz Kodeks ponašanja.

Kodeks važi za sve koji sačinjavaju ljudstvo UNHCR-a, i od kojih će se tražiti da ga potpišu. Od lica koja su konsultanti UNHCR-a po dogovoru ili su tu privremeno zaposleni ("na određeno vreme"), pošto im se uruči Kodeks, takođe se traži da potvrde da će čuvati njegove standarde onoliko koliko je to primenljivo i moguće u vezi s njihovim statusom. Od vladinih i nevladinih organizacija i preduzeća koja, u licu svojih zaposlenih, rade za UNHCR tražiće se da principe sadržane u Kodeksu stave na znanje tim osobama na neki podesan način.

Svi pripadnici UNHCR-a odgovorni su za podržavanje, zastupanje i promovisanje širenja Kodeksa ponašanja. Oni takođe imaju ulogu u primenjivanju, praćenju i sprovođenju njegovih standarda. Od ljudstva se takođe odlučno traži da podstiče partnere u radu na uvažavanje ovih standarda i na udruživanje napora s ljudstvom UNHCR-a da se oni održe na visini.

OSNOVNE VREDNOSTI I SMERNIČNI PRINCIPI

Ljudstvo UNHCR-a je posvećeno ovim osnovnim vrednostima i principima:

- Kao osoblje koje radi u okviru sistema Ujedinjenih nacija, staraćemo se da naše vladanje bude dosledno vrednostima zajamčenim Poveljom Ujedinjenih nacija, i da ih održava. Te dragocene vrednosti su poštovanje osnovnih ljudskih prava, društvene pravde i ljudskog dostojanstva, i uvažavanje jednakosti prava muškaraca i žena. Pomagaćemo da UNHCR aktivno promoviše poštovanje i sprovođenje principa međunarodnog izbegličkog prava, međunarodnog zakonodavstva o ljudskim pravima, i međunarodnog humanitarnog prava. Vodiće nas i usmeravati osnovne vrednosti sistema Ujedinjenih nacija, uključujući profesionalizam, čestitost i uvažavanje različitosti i raznovrsnosti, a u svako doba ćemo u svemu održavati međunarodnu perspektivu.
- Kao osoblju UNHCR-a, primarno zaduženje nam je da obezbedimo zaštitu izbeglica i drugih lica zbog kojih postojimo, i da im pomognemo u skladu sa mandatom Kancelarije. Posvećeni smo podršci najpotpunijem mogućem doprinosu i učestvovanju izbeglica i drugih lica u našoj nadležnosti – kao pojedinaca, porodica i zajednica – u odlukama koje se tiču njihovog života.
- Poštovaćemo dostojanstvo i vrednosti svake jedinke, promovisaćemo i sprovesti razumevanje, uvažavanje, saosećanje i toleranciju, a na delu ćemo pokazati diskreciju i održavati poverljivost koliko je i kako je traženo i potrebno. Težićemo da gradimo konstruktivne radne veze i saradničke odnose poštovanja s našim partnerima u humanitarnom radu, neprekidno ćemo tragati za načinima da unapredimo i popravimo svoje praktično funkcionisanje, i negovaćemo klimu koja podstiče učenje, podržava pozitivne promene i primenjuje lekcije koje smo naučili iz svog iskustva.
- Pokazivaćemo poštovanje prema svim licima podjednako, bez ikakvih razlika po pitanju rase, polne određenosti, vere, boje kože, nacionalnog ili etničkog porekla, jezika, bračnog statusa, seksualne orijentacije, uzrasta, društveno-ekonomskog statusa, invaliditeta, političkih ubeđenja, ili ma kakvih drugih crta razlikovanja. Svim svojim moćima ćemo se truditi da uklonimo sve prepreke jednakosti.
- Poštovaćemo kulturu, običaje i tradiciju svih naroda, i silno ćemo nastojati da izbegnemo ponašanje na načine koji nisu prihvatljivi u nekom konkretnom kulturnom kontekstu. Međutim, kada relevantni organ Ujedinjenih nacija smatra dati tradicionalan običaj ili običajnu praksu suprotnim nekom instrumentu ili standardu međunarodnih ljudskih prava, rukovodićemo se tim primenjivim instrumentom ili standardom ljudskih prava.

OBAVEZA KOJOM SE PRIHVATA KODEKS PONAŠANJA UNHCR-a

Kao pripadnik osoblja UNHCR-a, obavezujem se da:

1. *Prema svim izbeglicama i drugim licima za koja smo nadležni postupam ispravno, i to sa uvažavanjem i dostojanstvom.*

Uvek ću davati sve od sebe da shvatim ta teška iskustva s kojim su izbeglice i druga lica u nadležnosti UNHCR-a suočena i kroz koja su prošli, isto kao i nezavidnu i nepovoljnu poziciju u kojoj su oni – posebno po osnovu polne određenosti, uzrasta ili invaliditeta – mogu da se nađu u odnosu na one koji drže moć ili uticaj nad različitim aspektima njihovog života.

Uvek ću davati sve od sebe da služim pravima dece i da ih štitim, i postupaću na način koji se stara da njihov najbolji interes bude od prevashodnog značaja.

Ako moj posao obuhvata neposredan rad s izbeglicama ili drugim licima za koja smo nadležni, ja ću se s njima sastajati redovno, kako bih u potpunosti shvatio ono što su iskusili i ono što im je potrebno, i kako bih objasnio ulogu UNHCR-a i domen rada Komesarijata.

Održavaću sopstveno informisanje o politici UNHCR-a, postavljenim ciljevima i aktivnostima, i o stvarima od interesa za izbeglice, i učiniću sve što mogu da podržim rad Kancelarije na pružanju zaštite i pomoći.

2. ***Održavam na visini integritet i dostojanstvo UNHCR-a, tako što ću se postarati da moje lično i profesionalno vladanje bude od najviših standarda, i da ga kao takvo drugi vide i dožive.***

Pokazivaću integritet, istinoljubivost, posvećenost i čestitost u svemu što radim. Biću strpljiv, pun uvažavanja i učtiv prema svim licima prema kojima nastupam u službenom svojstvu, uključujući izbeglice i druga lica za koja smo nadležni, predstavnike operativnih partnera i izvršnih saradnika, vlada i darodavaca.

Poštovaću lokalne zakone, namirivaću sve svoje privatne, pravne i finansijske obaveze, i neću tražiti da izvučem ličnu korist i prednost od ma kakvih privilegija ili imuniteta koji su mi dati na uživanje u interesu Ujedinjenih nacija. Daću sve od sebe da osiguram da se držanje članova mog domaćinstva ne odrazi nepovoljno na integritet UNHCR-a.

3. ***Obavljam svoje službene dužnosti i sprovodim svoje lične poslove na način kojim se izbegava sukob interesa, na taj način čuvajući i snažeći poverenje javnosti u UNHCR.***

Moje će akcije biti bez ikakve veze i dodira s ličnom dobiti i odupreću se i doleteti svakom neumesnom političkom pritisku prilikom donošenja odluka. Neću ni tražiti ni prihvatati instrukcije u vezi s onim što radim, obavljajući svoju dužnost ni od jedne vlade, uključujući tu i vlast moje države, niti od bilo koje vlasti i bilo kog autoriteta koji je izvan Ujedinjenih nacija.

U skladu s Privilegijama službe, neću prihvatati nikakvu počast, odlikovanje, pristrasni poklon, naknadu – ni od jedne vlade; ništa od navedenog neću prihvatiti ni od bilo kog drugog izvora koji ne znači Ujedinjene nacije, bez prethodnog odobrenja, odnosno ovlašćenja. Neću se upuštati ni u kakvo spoljašnje zanimanje ili zaposlenje bez prethodnog odobrenja. Neću prihvatiti dodatna plaćanja ili subvencije od bilo koje vlade ili iz ma kakvog drugog izvora, niti ću učestvovati u određenim političkim delatnostima kao što su zastupanje ili prihvatanje javnog položaja.

Izbegavaću asistiranje prihvatnim licima ili preduzećima u njihovim poslovima za UHNCR gde bi to možda moglo da vodi stvarnom ili na izgled postojećem preferencijalnom tretmanu. Nikad neću učestvovati u delatnostima i radnjama u vezi sa dobavljanjem robe ili usluga ili u aktivnostima u vezi s ljudskim resursima gde bi mogao da se pojavi sukob interesa.

4. ***Doprinosim gradnji jednog harmoničnog radnog ambijenta zasnovanog na timskom duhu, međusobnom uvažavanju i razumevanju.***

Pokazivaću poštovanje prema svim kolegama, bez obzira na status ili položaj, a svim kolegama ću dopuštati i pružati priliku da glasno iznesu svoja viđenja i da osnovu svog znanja i iskustva doprinesu nastojanjima i zalaganjima tima. Komuniciraću otvoreno i prosleđivaću relevantne informacije (vodeći računa o zahtevima poverljivosti) i deliti ih s kolegama, a svim silama ću nastojati da blagovremeno udovoljim svim upitima.

Poštovaću privatnost mojih kolega, a izbegavaću pogrešno i promašeno informisanje. Snažno ću nastojati da se razreše razlike i nađu rešenja za probleme kad se pojave. Doprinosiću gradnji konstruktivnog dijaloga, vođenog međusobnim uvažavanjem i uz otvoren, pozitivan pristup, između rukovodstva i predstavnika zaposlenih.

Kao rukovodilac/starešina biću otvoren za stavove i poglede svih pripadnika tima. Pružaću blagovremenu povratnu reakciju u vezi s praktičnim functionisanjem svakog pripadnika tima koristeći usmeravanje, motivaciju i puno uvažavanje zasluga članova tima.

5. ***Promovišem sigurnost, zdravlje i dobrobit sveg ljudstva UNHCR-a, kao neophodan uslov za efikasno i dosledno praktično funkcionisanje.***

Sve vreme ću imati na umu sve instrukcije osmišljene i usmerene u cilju zaštite mog zdravlja, dobrobiti i sigurnosti, i neprestano ću ih se pridržavati. Pri operativnom odlučivanju, uvek ću razmatrati bezbednost ljudstva. Ukoliko mi se javi neka sumnja ili rezerva u vezi s nekom instrukcijom za koju smatram da predstavlja pretnju mojoj bezbednosti ili bezbednosti drugih lica, smesta ću je izneti na pažnju onoga ko mi je nadređen.

Kao rukovodilac/starešina, daću sve od sebe da se osigura zdravlje i dobrobit pripadnika ljudstva i njihovih porodica kako ne bi bili izloženi nepotrebnom riziku. Zalagaću se za jednu zdravu ravnotežu između rada i života ljudstva, a uvažavaću sve ono na šta ljudstvo ima pravo.

6. ***Obezbeđujem i odgovorno koristim informacije i resurse koji su mi dostupni po osnovu mog zaposlenja kod UNHCR-a.***

Sprovodiću dužnu pažnju u svim stvarima službenog posla, i neću obznanjivati nikakve poverljive informacije u vezi sa izbeglicama, kolegama i drugim stvarima koje su vezane s radom, u skladu s Pravilima službe i tekućim smernicama.

Štitiću, usmeravaću i koristiću ljudske, finansijske i materijalne resurse UNHCR-a na delotvoran način i efikasno, imajući na umu da su ti resursi stavljeni instituciji UNHCR-a na raspolaganje za dobro izbeglica i drugih lica iz nadležnosti Komesarijata.

7. ***Sprečavam svaku eksploataciju i zlostavljanje izbeglica i drugih lica koja su nam u nadležnosti, da joj se protivim i da se protiv nje borim.***

Obavezujem se da ne zloupotrebim moć i uticaj koji imam po osnovu svog položaja u odnosu na život i dobrobit izbeglica i drugih lica koja su nam u nadležnosti.

Nikad neću tražiti nikakvu uslugu ili dobit od izbeglica ili drugih lica za koja smo nadležni kao uzvrat za zaštitu ili pomoć. Nikad se neću upustiti ni u kakve odnose i veze izrabljivanja – seksualnog, emocionalnog, finansijskog, ili u vezi sa zaposlenjem – sa izbeglicama ili drugim licima za koja smo nadležni.

Nađem li se u nekakvom odnosu s nekim korisnikom naše zaštite i/ili pomoći za koju smatram da nema veze s izrabljivanjem i da je na uzajamno dobrovoljnoj osnovi, ja ću takvu vezu prijaviti svom nadređenom radi podesne upućenosti u znanju da će ta stvar biti tretirana s dužnom diskrecijom. Shvatam i poznato mi je da i moje starešine i ja imamo na raspolaganju normalne mehanizme konsultacije i međusobnog poveravanja po ovakvim pitanjima.

Postupaću odgovorno kad unajmljujem ili na drugi način angažujem izbeglice ili druga lica koja su nam u nadležnosti za obavljanje privatnih usluga. U pisanom obliku ću izveštavati sebi nadređenog o prirodi i uslovima takvog ponašanja.

8. ***Budem uzdržan od ma kakve uključenosti u kriminalne ili neetičke delatnosti, u delatnosti koje su protivrečne ljudskim pravima, ili delatnosti koje kompromituju predstavu o UNHCR-u.***

Neću pružati ni podršku niti posvetiti svoje učešće ni u kakvom vidu nelegalnih, izrabljivačkih ili zloupotrebni delatnosti, uključujući tu, primera radi, korišćenje dece kao radne snage i trgovinu ljudima i robom.

Kako je UNHCR posvećen najvišim standardima zaštite dece i staranja o deci, svestan sam da se od mene očekuje da ne stupam u seksualne aktivnosti ni sa jednom osobom koja je mlađa od 18 godina. (Dalje smernice su izložene u Beleškama uz ovaj Kodeks ponašanja.)

9. ***Budem uzdržan od bilo kakvog vida uznemiravanja, diskriminacije, fizičkog ili verbalnog zlostavljanja, zastrašivanja ili favorizovanja na radnom mestu.***

Neću se upuštati ni u kakav vid uznemiravanja na radnom mestu, a neću ni tolerisati takve stvari, uključujući seksualno uznemiravanje i zloupotrebu moći.

Kao rukovodilac/starešina, neću iznuđivati i tražiti naklonost, usluge, zajmove ili poklone od osoblja, niti ću pristajati da netraženo primim bilo šta od toga ukoliko je vrednost veća od simbolične.

Shvatam i uvažavam činjenicu da postoji jedan svojstven, usađen sukob interesa kao i da postoji potencijalna zloupotreba moći u slučaju da imam seksualne odnose sa osobljem koje mi je podređeno. Nađem li se u takvom odnosu, razrešiću taj sukob interesa bez oklevanja i odlaganja.

PRILOG 1.1

OSNOVNI PRINCIPI KODEKSA PONAŠANJA

Seksualna eksploatacija i zlostavljanje u kriznim humanitarnim situacijama

Izvod iz Akcionog plana Izveštaja radne grupe IASC o zaštiti od seksualne eksploatacije i zlostavljanja u kriznim humanitarnim situacijama

A. Osnovni principi Kodeksa ponašanja

Humanitarne agencije su dužne da se brinu o korisnicima i da obezbede tretman korisnika uz dužno poštovanje i dostojanstvo, i da se pridržavaju određenih minimalnih standarda ponašanja. Da bi se sprečila seksualna eksploatacija i zlostavljanje, potrebno je uključiti sledeće principe u agencijski kodeks ponašanja²⁷.

- Seksualna eksploatacija i zlostavljanje od strane humanitarnih radnika je ozbiljan prekršaj, i kao takav je osnov za prekid radnog odnosa.
- Seksualna aktivnost sa decom (osobama mlađim od 18 godina) je zabranjena bez obzira na uzrast koji se smatra punoletnim u lokalnoj zajednici. Pogrešno ubeđenje o uzrastu deteta ne prihvata se kao odbrana.
- Zamena novca, zaposlenja, robe ili usluga za seks, uključujući seksualne usluge ili druge oblike ponižavajućeg ili izrabljivačkog ponašanja je zabranjeno. Ovo podrazumeva i pomoć na koju korisnici inače imaju pravo.
- Seksualni odnosi između humanitarnih radnika i korisnika su izuzetno nepodesni pošto su zasnovani na inherentno nejednakim odnosima moći. Takvi odnosi potkopavaju kredibilitet i integritet humanitarnog rada.
- U slučajevima kad humanitarni radnik oseća zabrinutost ili sumnju vezanu za seksualno zlostavljanje ili eksploataciju od strane kolege, bilo da je reč o istoj agenciji ili ne, on/ona mora da prijavi tu sumnju putem ustanovljenih agencijskih mehanizama prijavljivanja.
- Humanitarni radnici su dužni da kreiraju i održavaju okruženje koje sprečava seksualnu eksploataciju i zlostavljanje, i koje promoviše primenu njihovog Kodeksa ponašanja. Rukovodioci na svim nivoima imaju specifična zaduženja da podržavaju i razvijaju sisteme koji održavaju takvo okruženje.

---

²⁷ Potrebno je uzeti u obzir različite činioce u primenjivanju nekih od ovih principa na humanitarne radnike regrutovane iz korisničke zajednice. Dok će seksualna eksploatacija i zlostavljanje, kao i zloupotreba humanitarne pomoći uvek biti zabranjena, može se upotrebljavati diskrecija u primenjivanju principa vezanih za seksualne veze za ovu kategoriju humanitarnih radnika.

PRILOG 2
OBRAZAC ZA PRIJAVLJIVANJE SLUČAJEVA NASILJA

Strana 1. od 4

Uputstva	<p>Obrazac popunjava stručno i naimenovano osoblje. Original obrasca se čuva u naimenovanoj agenciji (izvan logora). Kopija se dostavlja UNHCR-ovom Oficiru zadužen za zaštitu, u zatvorenoj koverti, što je pre moguće. (Ukoliko preživela osoba želi da slučaj prijavi policiji, Oficir zadužen za zaštitu mora dobiti kopiju u roku od 24 sata.) Ako je potrebno, priložiti dodatne stranice na kojima se nastavlja opis događaja.</p>
PAŽNJA	<p><i>Ovaj obrazac NIJE uputstvo za vođenje informativnog razgovora. Osoblje treba da je obučeno u vštini intervjuisanja žrtava/preživelih osoba. Posebni obrasci su na raspolaganju za unošenje podataka vezanih za savetovanje i lekarske preglede/lečenje.</i></p>

VRSTA INCIDENTA		Vrste sekundarnih incidenata
Poslovni broj slučaja	Logor/Adresa (za slučajeve u gradskim sredinama i za povratnike)	Datum i vreme održavanja intervjua
Poslovni brojevi prethodnih slučajeva koji su u vezi sa ovim klijentom (ako postoje)		

PODACI O ŽRTVI/PREŽIVELOJ OSOBI			
Ime:	Starost:	Godina rođenja:	Pol:
Adresa:	Plemensko/etničko poreklo:	Bračno stanje:	Zanimanje:
Broj dece:	Starost dece:	Glava porodice (žrtva ILI ime i u kom je odnosu sa žrtvom):	
UNHCR-ova oznaka "ranjivosti" (ukoliko je relevantna):		Broj dokumenta za dodelu hrane, ili broj izbegličke legitimacije:	
Ako je preživela osoba dete: Ime staratelja:			U kom je odnosu sa žrtvom:

INCIDENT		
Lokacija:	Datum:	Vreme:
Opis incidenta (sažmite okolnosti, šta se tačno dogodilo, šta se dogodilo nakon incidenta):		

PODACI O POČINIOCU			
Ime:	Broj počinioca:	Pol:	
Adresa:	Nacionalnost:	Starost:	Plemensko/etničko poreklo:
U kom je odnosu sa žrtvom/preživlom osobom:	Bračno stanje:	Zanimanje:	
Ukoliko je počinitelj nepoznat žrtvi, opišite njega/nju, uključujući bilo kakva prepoznatljiva fizička obeležja:			
Trenutno prebivalište počinioca, ako je poznato: Da li se počinitelj i dalje smatra pretnjom?			
Ako je počinitelj dete, ime staratelja:		U kom je odnosu sa žrtvom:	

OČEVICI
Opisati prisustvo bilo kakvih očevidaca (uključujući i decu):
Imena i adrese:

PREDUZETE MERE – bilo kakve mere preduzete počev od datuma popunjavanja ovog obrasca		
Prijavljeno (osobi):	Datum prijave	Preduzete mere
POLICIJA Ime		
SLUŽBA BEZBEDNOSTI Ime		
UNHCR Ime		
LOKALNE VOĐE Ime		
ZDRAVSTVENA SLUŽBA Vidi 3. stranu ovog obrasca za ime/informacije.		
DRUGO Ime		

DODATNE POTREBNE MERE I MERE KOJE SU U PLANU – počev od datuma popunjavanja ovog obrasca		
Procena potreba vezanih za fizičku bezbednost i neposredan plan akcije:		
Da li je žrtva primila bilo kakve usluge savetovanja – ako jeste, koju vrstu?	Da	Ne

Da li žrtva/preživela osoba želi da slučaj prijavi policiji?	Da	Ne
Da li traži da starešinski sud/tradicionalni sud preduzme određene mere?	Da	Ne
Koju vrstu daljeg praćenja će sprovesti zajednica/radnici koji se bave seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti?		
Koje dodatne mere su potrebne od strane UNHCR-a i/ili drugih?		
Obrazac popunio/la (Ime napisati štampanim slovima):	Potpis:	

IZVEŠTAJ O LEKARSKOM PREGLEDU

Strana 1 i 2 (popunjene) + Strana 3 (sa popunjena prva dva reda) osoblje ručno predaje zdravstvenoj ustanovi, uz prisustvo žrtve/preživele osobe. Stranu 3 popunjava osoblje zdravstvene ustanove. ILI ako žrtva/preživela osoba nije podvrgnuta lekarskom pregledu u vremenu kada je slučaj prijavljen, dole objasniti zašto.

KRATAK OPIS LEKARSKOG PREGLEDA

Ime preživele osobe:

Godina rođenja:

Pol:

(Ako je primenljivo) razlog zbog kojeg žrtva/preživela osoba NIJE podvrgnuta lekarskom pregledu u ovo vreme:

POPUNJAVA OSOBLJE ZDRAVSTVENE USTANOVE

Datum obavljanja pregleda:

Vreme:

Naziv zdravstvene ustanove:

Pre održavanja intervjua/obavljanja lekarskog pregleda žrtve/preživele osobe, pročitati strane 1-2 ovog obrasca.

Izbegavati pitanja koja od žrtve/preživele osobe traže da ponavlja ono što je već rekla.

Zaključci lekarskog pregleda treba da su zabeleženi na odgovarajućim obrascima zdravstvene ustanove, u skladu sa relevantnim protokolima i smernicama.

Zdravstveni podaci, dokumentacija, obrasci, itd. su poverljivi i čuvaju se u zdravstvenoj ustanovi, na sigurnom mestu. Zdravstveni podaci postaju dostupni drugim licima samo uz izričito odobrenje žrtve/preživele osobe.

OVA STRANA NE ZAMENJUJE OBRAZAC ZDRAVSTVENE USTANOVE NAMENJEN UNOŠENJU PODATAKA O LEKARSKOM PREGLEDU (ON JE DODATAK TOM OBRASCU)

KRATAK OPIS PONUĐENOG LEČENJA

PAŽNJA *Ove informacije mogu biti od značaja savetniku radi daljeg pružanja pomoći.*

Međutim: potrebno je dobiti saglasnost žrtve/preživele osobe pre nego što se informacije proslede dalje.

Preporučeno dalje praćenje zdravstvenog stanja:

Poseta zdravstvenoj ustanovi nakon dve nedelje

Poseta zdravstvenoj ustanovi nakon šest meseci

Drugo, pobliže objasniti:

Dodatne primedbe:

Lekarski pregled obavio/la:	
Ime (štampanim slovima):	Zvanje:
Potpis:	
Naziv organizacije i pečat:	

PRISTANAK NA USTUPANJE INFORMACIJA

Zaposlenoj osobi ili dobrovoljcu koji popunjava ovaj obrazac:

Klijentu obrazac pročitajte u celini, uz objašnjenje da on/ona ima pravo da izabere bilo koje (ili nijednu) tačku sa spiska. Zatražite potpis, ili otisak prsta i potpis očevica.

Ja, _____, dajem svoju saglasnost da
(ime žrtve/preživjele osobe, štampanim slovima)

dolenavedene organizacije dobiju pravo da informacije o incidentu koji sam prijavio/la putem ovog obrasca, kao i podatke o mom trenutnom stanju, proslede dalje. Razumem da je ova saglasnost potrebna kako bih dobio/la najbolju moguću negu i pomoć. Razumem da će se ove informacije smatrati poverljivim i vrednim poštovanja, i da će biti prosleđene samo po potrebi kako bi mi se omogućila pomoć koja mi je potrebna i koju tražim.

(Označiti sa "X" sve što je primenljivo)

___ Agencija socijalne pomoći (ime) _____

___ Zdravstvena ustanova (ime organizacije) _____

___ UNHCR (Oficir zadužen za zaštitu, drugi)

___ Policija

___ Vođa logora/bloka, čije je ime/čija su imena: _____

___ Drugi (pobliže objasniti): _____

Potpis ili otisak prsta _____

Očevidac (potpis ili otisak prsta) _____

Datum _____

UPUTSTVO ZA POPUNJAVANJE STRANA 1 I 2 OBRASCA ZA PRIJAVLJIVANJE SLUČAJEVA NASILJA

Svrha i namenjena primena

Upotreba **Obrasca za prijavljivanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti** se preporučuje svim akterima uključenim u sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti u izbegličkim okruženjima. Obrazac za prijavljivanje slučajeva nasilja je međuagencijsko sredstvo koje podrazumeva:

- Pružanje kratkog ali sveobuhvatnog pregleda (4 strane, iskopirane obostrano) najrelevantnijih informacija o pojedinačnom slučaju.
- Ako žrtva/preživela osoba da svoju saglasnost: upotrebu tog obrasca kao sredstva za razmenu informacija, kopiranja radi upotrebe od strane aktera ili organizacija uključenih u pružanje pomoći žrtvi/preživeloj osobi, odnosno u praćenje daljeg stanja.
- Da se od žrtve/preživele osobe ne traži da svoju priču i odgovore na ista pitanja ponavlja tokom mnogobrojnih informativnih razgovora.
- Sakupljanje osnovnih i relevantnih podataka radi nadzora i procene programa i slučajeva vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovanog na polnoj određenosti.
- Sakupljanje podataka koji su usklađeni u svim izbegličkim okruženjima kako bi se omogućilo poređenje podataka o seksualnom nasilju i nasilju zasnovanom na polnoj određenosti iz programa, okruženja, zemalja i regiona širom sveta.

POPUNJEN OBRAZAC

Obrazac za prijavljivanje slučajeva nasilja nije uputstvo za vođenje informativnog razgovora. Osoblje koje intervjuiše žrtve/preživele osobe mora biti obučeno u veštini vođenja ovakvog razgovora, kao i u veštinama aktivnog slušanja i pružanja emocionalne podrške pri radu sa preživelim. Posebni obrasci su možda neophodni za upotrebu u svrhe vođenja razgovora ili hvatanja beležaka. Važno je ne zaboraviti da je žrtva/preživela osoba verovatno pretrpela emocionalnu traumu. Stoga je neophodno obratiti pažnju da se informativni razgovor vodi na saosećajan način i sa dužnim poštovanjem prema žrtvi/preživeloj osobi. U nekim situacijama je možda bolje popuniti obrazac bez prisustva preživele osobe.

Mehanizmi i procedure za izveštavanje, upućivanje i koordinaciju treba da se utvrde tokom planiranja programa koji imaju za cilj sprečavanje i reagovanje na seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Održite sastanke sa organizacijama i pojedincima u vašem okruženju kako biste ustanovili informacione potrebe svake grupe i najbolji način korišćenja popunjenog Obrasca za prijavljivanje slučajeva nasilja.

U većini okruženja, sledeće procedure mogu biti od koristi:

- Jedna organizacija je određena kao "vodeća" u smislu čuvanja svih podataka vezanih za izveštavanje, primanja izveštaja i pružanja momentalne pomoći. Ovu dužnost često preuzima osoblje socijalne službe koje je specijalizovano za rad sa žrtvama seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, ili centri za reproduktivno zdravlje pri zdravstvenim ustanovama.
- Originalni, popunjeni Obrasci za prijavljivanje slučajeva nasilja se čuvaju u poslovnim prostorijama vodeće agencije, izvan logora, u zaključanim arhivama.
- **Uz saglasnost žrtve/preživele osobe da se informacije proslede:** Vodeća agencija dostavlja kopije popunjenih Obrazaca za prijavljivanje slučajeva nasilja, ne kasnije od 24 sata po nemilom događaju, organizacijama kojima su te vrste informacija najpotrebnije: osoblju UNHCR-a odgovornom za zaštitu, zdravstvenoj ustanovi, agencijama

socijalne službe. Drugi, kao na primer policija, mogu takođe dobiti kopije, u zavisnosti od želja žrtve/preživele osobe.

- **Bez saglasnosti žrtve/preživele osobe da se informacije proselde:** U prvih 24 sata, vodeća agencija prosleđuje informacije osoblju UNHCR-a odgovornom za zaštitu. Te informacije uključuju podatke o slučaju nasilja i neidentifikujuće informacije (informacije na osnovu kojih nije moguće identifikovati žrtvu/preživelu osobu). UNHCR-u su ove informacije potrebne kako bi ispunio mandate vezan za pružanje zaštite.

Vrsta incidenta

Upotrebljavajte konzistentne izraze/definicije kako bi se omogućilo ispravno sakupljanje podataka, praćenje podataka vezanih za slučaj, kao i vršio nadzor i procena. Dolenavedeno razvrstavanje slučajeva seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti se preporučuje radi karakterizovanja određenog incidenta. Potrebno je da razgovarate sa osobom od poverenja/međuagencijskim timom koji se bavi seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti kako biste ovom spisku eventualno dodali neke nove vrste/definicije seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti koje se događa u vašoj sredini, a koje se ne nalazi na ovom spisku.

Vrste seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti

Vrste seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti podrazumevaju sledeće (videti Glavu 1. UNHCR-ovih Smernica vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti koja daje opsežniji spisak):

- **Silovanje/pokušaj silovanja i silovanje u braku**
Prodor u bilo koji deo tela žrtve ili počinioca polnim organom, ili prodor u analni ili genitalni otvor žrtve bilo kakvim predmetom ili prodor u bilo koji deo tela silom, pod pretnjom sile, prinudom, korišćenjem prinudnog ambijenta, ili nad osobom koja nije sposobna da pruži istinsku saglasnost (po pravilima međunarodnog krivičnog suda). Napori da se određena osoba siluje, a koji nemaju penetraciju kao ishod, smatraju se pokušajem silovanja.
- **Seksualno zlostavljanje**
Stvarno ili zaprećeno fizičko nametanje seksualne prirode (ne uključujući silovanje), koje podrazumeva neumesno dodirivanje silom ili pod neravnopravnim ili prinudnim okolnostima.
- **Seksualno zlostavljanje dece, oskrvrnuće i incest**
Bilo koji čin gde se dete koristi radi seksualnog zadovoljenja. Bilo kakvi seksualni odnosi/interakcije sa detetom.
- **Seksualna eksploatacija**
Bilo kakva zloupotreba ranjivog položaja, razlike u odnosima moći ili poverenja u seksualne svrhe; u ovo spada novčana, društvena ili politička korist od seksualne eksploatacije druge osobe (IASC). Između ostalog, seksualna eksploatacija je svrha trgovine ljudima (predstave seksualne prirode, prinudno svlačenje i/ili prinudna nagost, prinudan brak, prisilna trudnoća, angažovanost u pornografiji ili prostituciji, seksualna iznuda u svrhu davanja robe, usluga, socijalne pomoći, kao i seksualno ropstvo).
- **Trgovina, ropstvo**
Prodavanje i/ili trgovina ljudskim bićima u svrhu seksualnih delatnosti, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili prakse slične ropstvu, potčinjavanja ili odstranjivanja organa.

- **Rano stupanje u brak**
Ugovoreni brak sa osobom koja je mlađa od zakonom propisanog uzrasta davanja saglasnosti (snošaj u takvim odnosima se smatra obljubom nad maloletnikom, pošto devojčice nisu zakonski sposobne da pristanu na takvu zajednicu).
- **Prisilan brak**
Brak ugovoren suprotno željama žrtve/preživele osobe; često uključuje miraz koji plaća porodica; odbijanje takvog braka ima za ishod nasilje i zlostavljanje.
- **Sakaćenje ženskih polnih organa (FGM)²⁸**
Sečenje polnih organa u nemedicinske svrhe, uglavnom u mlađem uzrastu; uključuje parcijalno i totalno sečenje, odstranjivanje genitalija, zašivanje bilo iz kulturoloških ili drugih neterapeutskih razloga; često se dešava nekoliko puta tokom života, tj. posle porođaja ili ako je devojčica/žena žrtva seksualnog napada.
- **Nasilje u domaćinstvu**
Nasilje u domaćinstvu može biti bilo kakvo nasilje između aktuelnih ili bivših intimnih partnera ma gde se to nasilje dogodilo, kao i između članova porodice (na primer između svekrve i snaje). Nasilje u domaćinstvu može se odnositi na seksualno, fizičko, psihološko ili finansijsko zlostavljanje. Nasilje u domaćinstvu obuhvata niz situacija, koje mogu da uključuju:
  - Fizičko i seksualno zlostavljanje, npr. šamaranje, guranje, udaranje, batinanje, šutiranje, ubadanje, silovanje.
  - Uskraćivanje novčane podrške i oduzimanje emocionalne podrške, na primer uskraćivanje novca, ne dozvoljavanje prijateljima da dođu u posetu ili da telefoniraju, verbalno zlostavljanje, ponižavanje, prisilna izolovanost.
  - Pretnja upotrebe zakonskih mera protiv partnera, na primer pretnje vezane za starateljstvo nad decom i pretnja da će data osoba biti deportovana.
  - Uskraćivanje prava, na primer uskraćivanje medicinske nege i fizičke slobode.
  - Fizičko i emocionalno zlostavljanje dece.
  - Situacija gde žena trpi batine od strane svoje svekrve zbog svog podređenog položaja u domaćinstvu.

Slučajevi nasilja koji nisu zasnovani na polnoj određenosti

U nekim situacijama se dogodi da radnici koji se bave seksualnim nasiljem i nasiljem zasnovanim na polnoj određenosti imaju posla sa incidentima koji ne pripadaju toj vrsti nasilja. Takva slučajeve ne treba kategorizovati kao slučajeve seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, ali ih ipak vredi zabeležiti na poseban način, kao deo opisa delatnosti programa i u izveštajima, a naročito u oblasti sprečavanja nasilja. Primeri takvog nasilja su:

- Zlostavljanje dece (fizičko ili psihološko zlostavljanje koje se ne zasniva na polnoj određenosti).
- Svađe i problemi u domaćinstvu koji nisu odraz nejednakosti među polovima; na primer deca koja imaju probleme ponašanja.
- Zdravstveni problemi uopšte.

²⁸ Female Genital Mutilation = FGM (prim. prev.)

Vrste sekundarnih incidenata

Ovo mesto popunite samo ako se radi o više vrsta seksualnog nasilja i nasilja zasnovanog na polnoj određenosti, koji su se dogodili tokom jednog incidenta, npr. silovanje i prisilan brak.

Vrsta incidenta bi bila vrsta koja se odnosi na Silovanje

Vrsta sekundarnog incidenta bi bila vrsta koja se odnosi na Prisilan brak

Poslovni broj slučaja

Klijentu dodelite poslovni broj, broj slučaja, ili broj incidenta. Ovim se omogućava održavanje poverljivosti informacija koje daje žrtva/preživela osoba; incident je označen brojem, a ne imenom žrtve/preživele osobe. Ovo je takođe korisno u situacijama gde jedna žrtva preživljava veći broj incidenata.

Logor (ako je to primenljivo) ili lokacija

Naziv izbegličkog logora u kojem preživela osoba boravi ili adresa u slučaju gradskih slučajeva ili povratnika.

Datum i vreme intervjuja

Datum i vreme dana kada prvi put intervjuišete žrtvu/preživelu osobu i kada su informacije zabeležene.

Poslovni brojevi prethodnih slučajeva koji su u vezi sa ovim klijentom (ako postoje)

Ako je klijent viđen ranije, i ako koristite brojeve slučajeva nevladinih organizacija, zabeležite brojeve dodeljene slučajevima koji su se dogodili u prošlosti. Ako vam ti brojevi nisu poznati, pokušajte da nabrojite mesec/godinu prethodnih incidenata, ili na drugi način naznačite da je ovaj klijent viđen ranije usled drugih incidenata.

Podaci o žrtvi/preživelej osobi

PAŽNJA: U sredinama gde poverljivost ovih obrazaca ne može biti zagarantovana, preporučuje se NE upisivati ime žrtve/preživele osobe, njenu punu adresu i druge identifikujuće informacije u obrazac.

Ime

Puno ime i prezime žrtve/preživele osobe

Starost

Sadašnji broj godina

Godina rođenja

Godina rođenja žrtve

Pol

Ž za žensko; M za muško

Adresa

Puna adresa, uključujući selo/blok, ulicu, plac/kuću, itd.

Pleme

Plemenske ili etničke veze, ako postoje; ako ne postoje, napišite "nepoznato"

Bračno stanje

Neudata/neoženjen ili razveden/a ili odvojen/a ili udovac/udovica ili supružnik izgubljen

Zanimanje

Ako je osoba zaposlena, napišite profesiju kojom se bavi; ako je nezaposlena, napišite "nema"

Broj dece

Broj dece koja žive sa njim/njom

Starost dece/deteta

Navedite starost dece koja žive sa žrtvom/preživlom osobom (npr. 6 meseci, 2 god., 8 god.)

Glava porodice

Navedite ime glave porodice i u kom je odnosu sa žrtvom/preživlom osobom. Ako je glava porodice ujedno i žrtva/preživela osoba, napišite "žrtva/preživela osoba". Glava porodice se uglavnom odnosi na osobu u domaćinstvu koja je prijavljena UNHCR-u i/ili registrovana u sistemu države-domaćina kao glava porodice u svrhe dodeljivanja hrane. Možda će biti neophodno da razmotrite ovu definiciju i razjasnite je za svoje okruženje.

UNHCR-ova oznaka "ranjivosti" (ako je relevantna)

Ako je žrtva/preživela osoba označena kao "ranjiva" prema definiciji UNHCR-a, navedite oblike te ranjivosti, npr. dete bez staratelja ili razdvojeno dete (UASC), ili invalid ili starija osoba.

Broj dokumenta za dodelu hrane ili broj izbegličke legitimacije

Ako osoba prima bonove za hranu i/ili ima legitimaciju u svoje ime, upišite broj(eve); ako ne, napišite "nepoznato". Ako osoba uopšte ne poseduje takve dokumente, napišite "bez dokumenta".

Ako je žrtva/preživela osoba dete

Ako je preživela osoba mlađa od 18 godina, popunite ove redove:

Ime staratelja – ime osobe koja ima ulogu roditelja

Odnos sa žrtvom – navedite ime člana porodice: majka, otac, sestra, tetak, itd. Ako žrtva/preživela osoba ne živi sa svojom porodicom, već sa starateljskom porodicom, napišite "starateljska porodica".

Incident**Lokacija**

Budite konkretni – na primer:

- Puna adresa, npr. odsek A4, baraka 12
- Na putu ka logoru Mtendeli
- Izvan logora, kod prilaza glavnom putu
- U logoru, selo B
- U logoru, blizu Spania Bara
- Iza nužnika, C2, 23

- Pored Bamba Bara, u gradu
- Za gradske slučajeve, oblast/ulica/kuća

Datum

Datum kada se slučaj dogodio

Dan

Dan u nedelji kada se slučaj dogodio (tj. pon, uto, sre, čet, pet, sub, ned)

Vreme

Vreme kada se slučaj dogodio; koristite sat od 24 časa ili naznačite pre ili posle podne (AM/PM)

Opis slučaja nasilja

Sažmite priču klijenta o tome šta se dogodilo: koje su okolnosti dovele do napada, šta se dogodilo tokom napada, šta je osoba uradila nakon napada, šta je uradio počinitelj nakon napada. Budite potpuni u ovom opisu, ali imajte na umu da je ovo kratak pregled događaja. Ako vam je potrebno više mesta, upotrebite dodatan list papira.

Podaci o počiniocu

Popunite sva prazna mesta onako kako su navedena u obrascu, na način sličan onom koji ste primenili za gorenavedenu žrtvu/preživela osobu. Budite što potpuniji.

Očevici**Opišite prisustvo bilo kakvih očevidaca**

Detaljno opišite ljude koji su tuda prolazili, nekoga ko je čuo, ali ne i video, nekoga ko je gledao, bilo koga ko je čuo ili video bilo šta.

Imena i adrese (očevidaca)

Pružite specifične informacije, uključujući potpunu adresu, ukoliko je to moguće

Preduzete mere

Upotrebite ovaj deo da biste nabrojali bilo kakve mere koje ste preduzeli vi, žrtva/preživela osoba ili bilo ko od vremena popunjavanja ovog obrasca. Navedite imena, datume i preduzete mere, onako kako su navedene u obrascu.

Dodatne potrebne mere i mere koje su u planu**Procena potreba vezanih za fizičku bezbednost i neposredan plan akcije**

Ovaj deo je od suštinskog značaja ako žrtva/preživela osoba živi sa ili blizu navodnog počinioca, i ako je počinitelj i dalje na slobodi. Unesite detalje o mogućnosti da se opasnost od napadanja nastavi, i plan bezbednosti žrtve/preživela osobe. Budite detaljni u opisu mera koje ćete preduzeti, koje mere planira žrtva/preživela osoba, i koje druge mere su, po vašem mišljenju, potrebne.

Napišite svoje ime štampanim slovima**Potpišite obrazac**

UPUTSTVO ZA POPUNJAVANJE STRANE 3 IZVEŠTAJA O LEKARSKOM PREGLEDU

PAŽNJA: Strana 3 nije obavezna. U nekim situacijama, korisno je priložiti ovaj kratak opis lekarskog pregleda uz Obrazac za prijavljivanje slučajeva nasilja. U drugim situacijama, zdravstveno osoblje smatra ovaj obrazac suvišnim, i stoga nepotrebnim. Ako je žrtva/preživela osoba odlučila da slučaj nasilja prijavi policiji, moguće je da u vašoj sredini već postoji zakonom određen obrazac za medicinske dokaze; u ovakvoj situaciji je popunjavanje 3. strane verovatno nepotrebno. Trebaćete da o ovome razgovarate sa osobom od poverenja/međuagencijskim timom, da biste utvrdili kada i na koji način da koristite 3. stranu Obrasca za prijavljivanje slučajeva nasilja.

Popunite gornju polovinu strane: Ime žrtve/preživele osobe, godina rođenja, pol

- Ako žrtva/preživela osoba ne želi/ne mora da se podvrgne lekarskom pregledu, objasnite zašto. U tom slučaju, ostatak 3. strane treba da ostane prazan. PAŽNJA: U nekim slučajevima, kao na primer u slučaju seksualnog uznemiravanja, *gde nije bilo fizičkog kontakta i nema povreda*, lekarski pregled možda nije obavezan ako žrtva/preživela osoba ne želi da poseti zdravstvenu ustanovu i ne želi da slučaj prijavi policiji.
- Ako je žrtva/preživela osoba već podvrgnuta lekarskom pregledu u zdravstvenoj ustanovi, pitajte je za saglasnost kako biste ovaj obrazac dostavili relevantnom zdravstvenom radniku radi popunjavanja i potpisivanja.
- Ako je žrtvi/preživelej osobi potreban lekarski pregled, i ako ona još nije bila u zdravstvenoj ustanovi, otpratite je/ga do tamo i dostavite obrazac relevantnom zdravstvenom radniku radi popunjavanja.

Namenjeno zdravstvenom radniku koji popunjava obrazac

Datum pregleda

Datum kada je žrtva/preživela osoba podvrgnuta lekarskom pregledu vezanom za slučaj nasilja.

Vreme

Vreme pregleda vezanog za slučaj nasilja.

Naziv zdravstvene ustanove

Naziv ustanove za bolnično ili vanbolnično lečenje u kojoj je izvršen lekarski pregled.

Kratak opis ponuđenog lečenja

Ovaj deo popunite SAMO ako preživela osoba pristane na to da se te informacije proslede dalje. Uključite i kratak pregled ponuđenog lečenja. Detalji vezani za ove informacije će se nalaziti na obrascima zdravstvene ustanove, i biće čuvani u prostorijama te ustanove.

Preporučeno dalje praćenje zdravstvenog stanja

Relevantna kućišta označite sa "X"

Dodatne primedbe

Ovaj prostor upotrebite ako postoje bilo kakve specifične preporuke ili primedbe za koje zdravstveni radnik smatra da su važne.

Štampanim slovima unesite ime osobe koja je obavila lekarski pregled

Štampanim slovima unesite zvanje osobe koja je obavila lekarski pregled

Potpis osobe koja je obavila lekarski pregled

Naziv organizacije i pečat (ako je to potrebno)

UPUTSTVO ZA POPUNJAVANJE STRANE 4 OBRASCA ZA DAVANJE PRISTANKA NA USTUPANJE INFORMACIJA

U većini izbegličkih okruženja, podaci o slučajevima nasilja treba da se proslede zdravstenoj ustanovi, socijalnoj službi i osoblju UNHCR-a odgovornom za zaštitu. U neizbegličkim okruženjima, o prosleđivanju informacija treba da odluče agencije koje se bave pružanjem usluga vezanih za seksualno nasilje i nasilje zasnovano na polnoj određenosti. Međutim, **pre nego što ustupite bilo kakve informacije**, morate imati saglasnost žrtve/preživele osobe.

Žrtvi/prežveloj osobi pročitajte celi obrazac i naznačite sa "X" sve organizacije koje ćete obuhvatiti. Ako je žrtva/preživela osoba sposobna da potpiše svoje ime, od nje/njega pribavite potpis. Ako nije, pribavite otisak palca i potpis svedoka.

Informacije moraju biti zaštićene u saglasnosti sa željama žrtve/preživele osobe, uz poštovanje bilo kakvih ograničenja koja on/ona odredi.

Ako žrtva/preživela osoba ne pristane na ustupanje informacija, samo neidentifikujuće informacije o slučaju nasilja mogu biti prosleđene drugima.

PRILOG 3

OBRAZAC ZA MESEČNO IZVEŠTAVANJE – PROGRAM VEZAN ZA SEKSUALNO NASILJE I NASILJE ZASNOVANO NA POLNOJ ODREĐENOSTI (SGBV)²⁹

(Ovaj obrazac je prilagođen uz pomoć podataka uzetih iz izbegličkih situacija u Tanzaniji)

Podkancelarija:		Mesec:				Godina:		
VRSTA INCIDENTA	BROJ PRIJAVA							
Naziv logora/mesta						UKUPNO	Prethodni mesec:	Zbirno, počev od januara:
Silovanje (novo ovog meseca)								
Silovanje (pre dolaska u logor)								
Pokušaj silovanja								
Seksualno uznemiravanje								
Prisilni brak								
Rano stupanje u brak								
Nasilje u domaćinstvu								
Drugi oblici nasilja zasnovanog na polnoj određenosti								
Nasilje koje nije zasnovano na polnoj određenosti								
UKUPNO – SVE VRSTE								

Pravna zaštita

POKAZATELJI	Br.	POKAZATELJI	Br.
Ukupan broj slučajeva SGBV koji su još u sudskom postupku na početku meseca		Broj oslobođajućih presuda/osuda posle šestomesečnog podnošenja tužbi	
Ukupan broj slučajeva SGBV podnetih sudu ovog meseca		Broj neuvaženih slučajeva	
Ukupan broj slučajeva SGBV ponovo podnesenih sudu ovog meseca		Ukupan broj nerešenih sudskih postupaka na kraju meseca	
Broj osuda u roku od 6 meseci od podnošenja tužbi			
Opis: (problemi, rešenja, pitanja, obuka, itd.)			

²⁹ Sexual and gender-based violence = SGBV

Zdravstveni aspekt

POKAZATELJI	Br.	POKAZATELJI	Br.
Ukupan broj slučajeva silovanja viđenih u zdravstvenim ustanovama radi pregleda i lečenja		Od ovog broja, broj slučajeva silovanja viđen u roku od tri (3) dana nakon incidenta	
Opis: (problemi, rešenja, pitanja, obuka, itd.)			

Zajednica/psih-socijalni aspekt

POKAZATELJI	Br.	POKAZATELJI	Br.
Ukupan broj slučajeva SGBV koji primaju usluge savetovanja/podršku			
Opis: (problemi, rešenja, pitanja, obuka, itd.)			

Sigurnosno-bezbednosni aspekt

POKAZATELJI	Br.	POKAZATELJI	Br.
Broj slučajeva SGBV prijavljenih policiji		Procentualan porast/pad tokom prošlog meseca	

Delatnosti sprečavanja: (opis)

Delatnosti koordinacije: (opis)

PRILOG 4

OBRAZAC ZA ISTORIJU BOLESTI I LEKARSKI PREGLED

POVERLJIVO

ŠIFRA:

1. OPŠTE INFORMACIJE

Ime:		Prezime:	
Adresa:			
Pol:		Datum rođenja:	Starost:
Datum/vreme pregleda:		U prisustvu:	

U slučaju deteta, upisati: naziv škole, ime roditelja ili staratelja

2. INCIDENT

Datum incidenta:		Vreme incidenta:		
Opis incidenta (od strane žrtve/preživele osobe)				
<i>Fizičko nasilje</i>	Da	Ne	Opis vrste nasilja i mesto na telu	
Vrsta (batinanje, ujedanje, čupanje kose, itd.)				
Vezivanje, sputavanje				
Upotreba oružja				
Upotreba droge/alkohola				
Penetracija	Da	Ne	Nisam siguran/na	Opis (oralna, vaginalna, analna, vrsta predmeta)
Penis				
Prst				
Drugo (opis)				
	Da	Ne	Nisam siguran/na	Lokacija (oralno, vaginalno, analno, drugo)
Ejakulacija				
Upotreba kondoma				

Ako je žrtva/preživela osoba dete, takođe postaviti pitanja: Da li se ovo i ranije događalo? Koliko dugo? Ko je to uradio? Da li je ta osoba i dalje pretnja? Takođe se raspitati o vaginalnom i rektalnom krvarenju, bolu tokom hodanja, poremećajima mokrenja, bolnoj stolici, znakovima prisustva sekreta, itd.

3. ISTORIJA BOLESTI

Nakon incidenta, da li je žrtva/preživela osoba:	Da	Ne		Da	Ne
Povratila			Isprala usta		
Mokрила			Promenila odeću		
Ispraznila creva			Prala se, ili kupala		
Oprala zube			Upotrebila sanitarni materijal		
Upotreba kontracepcije					
Pilula			IUD		
Injekcija			Drugo (opis)		
Istorija menstruacije					
Poslednja menstruacija	Menstruacija tokom incidenta		Da	Ne	
Indikacije o postojanju trudnoće	Da	Ne	Broj nedelja	trudnoće	
<i>Istorija saglasnog snošaja (samo ako su uzeti uzorci radi analize DNK)</i>					
Poslednji saglasni snošaj u roku od jedne nedelje pre napada	Datum		Ime osobe		
Postojeći zdravstveni problemi					
Istorija sakaćenja ženskih polnih organa, i vrsta					
Alergije					
Lekovi koje osoba trenutno uzima					
Vakcinacije:	Da	Ne	Nepoznato	Primedbe	
Tetanus					
Hepatitis B					
HIV/AIDS stanje	Pozitivno	Negativno	Nepoznato		

4. LEKARSKI PREGLED

Izgled (odeća, kosa, itd., vidljiv fizički ili mentalni invaliditet?)			
Duševno stanje (smiren/a, plače, zabrinut/a, voljan/na da saraduje, itd.)			
Težina		Visina	Pubertetski stadijum (predpubertetski, pubertetski, zreo/la):
Puls	Krvni pritisak	Disanje	Temperatura
Fizički nalazi Sistematski opisati, i vizuelno prikazati na priloženim dijagramima ljudskog tela, tačnu lokaciju svih rana, modrica, petekija, oznaka, itd. Dokumentovati vrstu, veličinu, boju, oblik i druge detalje. Opis je od presudnog značaja. Nalaze ne tumačiti.			
Glava i lice		Usta i nos	
Oči i uši		Vrat	
Grudi		Leda	
Abdomen		Zadnjica	
Gornji ekstremiteti		Donji ekstremiteti	

5. GENITALNI I ANALNI PREGLED

Stidnica/mošnice	Introitus i himen	Anus
Vagina/penis	Grlić materice	Bimanualni/rektovaginalni pregled
Položaj pacijenta (leži na leđima, leži na stomaku, kolena ka grudima, na strani, u majčinom krilu)		
Tokom genitalnog pregleda:		Tokom analnog pregleda:

6. IZVRŠENA ISPITIVANJA

Vrsta i lokacija	Ispitivanje izvršeno/poslato u laboratoriju	Rezultat

7. UZET DOKAZNI MATERIJAL

Vrsta i lokacija	Poslat.../čuvan	Uzet od strane (ime)/datum

8. PROPISANO LEČENJE

Lečenje	Da	Ne	Vrsta i primedbe
Sprečavanje SPI ³⁰			
Hitna kontracepcija			
Lečenje rana			
Tetanus profilaksa			
Vakcinacija protiv Hepatitisa B			
Drugo			

9. SAVETOVANJE, UPUĆIVANJE I DALJE PRAĆENJE ZDRAVSTVENOG STANJA

Opšte psihološko stanje					
Žrtva/preživela osoba planira da slučaj prijavi policiji ILI je to već učinila				Da	Ne
Žrtva/preživela osoba ima bezbedno mesto gde da ode	Da	Ne	Ima nekog ko će je/ga otpratiti	Da	Ne
Usluge savetovanja koje su pružene					
Upućivanje					
Potrebno dalje praćenje zdravstvenog stanja					
Datum iduće posete					

Ime zdravstvenog radnika koji je obavio pregled/informativni razgovor: _____

Zvanje: _____ Potpis: _____ Datum: _____

DODATNA LITERATURA

I. DOKUMENTI UNHCR-a

I.1. Zaključci Izvršnog odbora

- ‘Conclusion on International Protection’, no. 85 (XLIX), 1998.
- ‘Conclusion on Registration of Refugees and Asylum-Seekers’, no. 91 (LII), 2001.
- ‘General Conclusion on International Protection’, no. 87 (L), 1999.
- ‘General Conclusion on International Protection’, no. 81 (XLVII), 1997.
- ‘Refugee Children and Adolescents’, no. 84 (XLVIII), 1997.
- ‘Refugee Protection and Sexual Violence’, no. 73 (XLIV), 1993.
- ‘Refugee Women’, no. 60 (XL), 1989.
- ‘Refugee Women’, no. 54 (XXXIX), 1988.
- ‘Refugee Women and International Protection’, no. 64 (XLI), 1990.
- ‘Refugee Women and International Protection’, no. 39 (XXXVI), 1985.

I.2. Politika i Smernice

- ‘Building Partnerships through Equality. UNHCR Good Practices on Gender Mainstreaming’, 2000.
- ‘Camp Security and Refugee Guidelines – Vulnerable Groups’, 2001.
- ‘Designing Protection Strategies and Measuring Progress: Checklist for UNHCR Staff’, July 2002.
- ‘Guidelines on Applicable Criteria and Standards Relating to the Detention of Asylum-Seekers’ (revised), February 1999.
- ‘Guidelines on International Protection: “Gender-Related Persecution within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees”’, UNHCR/GIP/02/01, 7 May 2002.
- ‘Guidelines on the Protection of Refugee Women’, 1991.

---

³⁰ SPI = Seksualno prenosive infekcije (*prim. prev.*)

Vodiči

- 'Reproductive Health in Refugee Situations. A Community-Based Response to Sexual Violence Against Women, Crisis Intervention Teams, Ngara, Tanzania', How to Guide no.1, January 1997.
- 'Building a Team Approach to the Prevention and Response to Sexual Violence, Report on a Technical Mission, Kigoma, Tanzania', How to Guide no. 4, September 1998.
- 'Monitoring and Evaluating of Sexual Gender Violence Programs, Tanzania', How to Guide no. 6, April 2000.
- 'Sexual and Gender-Based Violence Programme in Guinea', How to Guide no. 7, January 2001.
- 'Sexual and Gender-Based Violence Programme in Guinea', How to Guide no. 8, January 2001.

'People-Oriented Planning: A Framework for People-Oriented Planning in Refugee Situations Taking Account of Women, Men and Children', December 1992.

'People-Oriented Planning at Work: Using POP to Improve UNHCR Programming', December 1994.

'Planning and Organising Useful Evaluations', January 1998.

Prevention and Response to Sexual and Gender-Based Violence in Refugee Situations, Inter-Agency Lessons Learned Conference Proceedings (Geneva: 27-29 March 2001), 2001.

'Project Planning in UNHCR: A Practical Guide on the Use of Objectives, Outputs and Indicators', March 2002.

Protecting refugees: A Field Guide for NGOs, May 1999.

'Real-Time Humanitarian Evaluations: Some Frequently Asked Questions', EPAU/2002/05, May 2002.

Refugee Children: Guidelines on Protection and Care, 1994.

'Step-by-Step Guide for Protection Officers, Prevention of and Response to Sexual and Gender-Based Violence', 1998.

'UNHCR Policy on Refugee Children', August 1993.

'UNHCR Policy on Refugee Women', 1989.

'Working with Unaccompanied Children: A Community-Based Approach', 1996.

I.3 Materijal za obuku

'Introduction to International Protection', 1999.

'Introductory Training Manual: Building a Common Conceptual Understanding among Humanitarian and Development Workers on Gender, Women's Rights and Gender-Based

Violence (including Sexual Abuse and Exploitation)', June 2002.

'Sexual and Gender-Based Violence Prevention and Response: Situation Planning Workshop Pack and Briefing Cards', December 2000.

I.4 Drugo

Handbook for Emergencies (2nd ed.), Geneva, June 2000.

'Refugee Women', Global Consultations on International Protection, U.N. Doc. EC/GC/02/8, 25 April 2002.

Resettlement Handbook (rev. ed.), Geneva, September 2002.

Respect Our Rights: Partnership for Equality, Report on the Dialogue with Refugee Women (Geneva: 20-22 June 2001), 2001.

'Summary Update of Machel Study, Follow-up Activities 1998/1999', 2000.

'UNHCR Code of Conduct', 2002.

II. MEĐUAGENCIJSKI DOKUMENTI

II.1. Politika i Smernice

Inter-Agency Standing Committee Task Force on Protection from Sexual Exploitation and Abuse in Humanitarian Crises, 'Plan of Action', 13 June 2002.

Inter-Agency Working Group on Unaccompanied and Separated Children (IRC, ICRC, Save the Children-UK, UNHCR, UNICEF, and World Vision), *Inter-Agency Guiding principles on Unaccompanied and Separated Children*, 2003.

United Nations High Commissioner for Refugees, United Nations Joint Programme for HIV/AIDS, United Nations Fund for Population Activities, et al., *Reproductive Health in Refugee Situations: An Inter-Agency Field Manual*, 1999.

II.2. Materijal za obuku

Office of the High Commissioner for Human Rights, Save the Children, United Nations Children's Fund, and United Nations High Commissioner for Refugees, Action for the Rights of Children Resource Packs, ARC Critical Issues:

'Abuse and Exploitation', Revised 2002.

'Child Soldiers', 2000.

'Disability', 2001.

'Separated Children', Revised 2002.

Office of the High Commissioner for Human Rights, Save the Children, United Nations Children's Fund, and United Nations High Commissioner for Refugees, Action for the Rights of Children Resource Packs, ARC Foundations:

'Child and Adolescent Development', 2001.

'Community Mobilisation', 2001.

'International Legal Standards', 2002.

'Resettlement', 1999.

'Situation Analysis', 1999.

II.3. Drugi

UNHCR and World Health Organization, Clinical Management of Survivors of Rape, 2002.

UNHCR and World Health Organization, Mental Health of Refugees, 1996.

III. MEĐUNARODNI INSTRUMENTI

III.1. Univerzalne Konvencije i Protokoli

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, General Assembly Resolution A/RES/39/46, 10 December 1984.

Convention against Transnational Organised Crime: Annex I to General Assembly Resolution A/55/383 of 2 November 2000 and contained in A/RES/55/25 of 8 January 2001.

Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organised Crime: Annex III to General Assembly Resolution A/55/383 of 2 November 2000 and contained in A/RES/55/25 of 8 January 2001.

Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organised Crime: Annex II to General Assembly Resolution A/55/383 of 2 November 2000 and contained in A/RES/55/25 of 8 January 2001.

Convention Concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour, ILO Convention, no. 182, 17 June 1999.

Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women, General Assembly Resolution A/RES/34/180, 18 December 1979.

Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, General Assembly Resolution A/RES/54/4, 6 October 1999.

Convention on the Nationality of Married Women, General Assembly Resolution A/RES/1040 (XI), 29 January 1957.

Convention on the Political Rights of Women, General Assembly Resolution A/RES/640 (VII), 20 December 1952.

Convention on the Rights of the Child, General Assembly Resolution A/RES/44/25, 20 November 1989.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, General Assembly Resolution A/RES/54/263, 25 May 2000.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, General Assembly Resolution A/RES/54/263, 25 May 2000.

Convention relating to the Status of Refugees, 28 July 1951, U.N.T.S. no. 2545, vol. 189, p. 137.

Protocol relating to the Status of Refugees, 31 January 1967, U.N.T.S. no. 8791, vol. 606, p. 267.

Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August 1949, U.N.T.S. no. 973, vol. 75, p. 287.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflict – Protocol I, 8 June 1977.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflict – Protocol II, 8 June 1977.

International Covenant on Civil and Political Rights, Annex to General Assembly Resolution A/RES/2200 A (XXI), 16 December 1966.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Annex to General Assembly Resolution A/RES/2200 A (XXI), 16 December 1966.

III.2. Regionalni Instrumenti

Afrika

African Charter on Human and People's Rights, 27 June 1981, O.A.U. Doc. CAB/LEG/67/3 Rev.5, 21 I.L.M. 58, 1982.

African Charter on the Rights and Welfare of the Child, O.A.U. Doc. CAB/LEG/25.9/49, 1990.

Severna i južna Amerika

American Convention on Human Rights, Pact of San Jose, Costa Rica, 1969, U.N.T.S. no. 1144, vol.123.

Convention on the Nationality of Women, 26 December 1933,.. O.A.S. Treaty Series no. 4, p. 38.

Inter-American Convention on the Granting of Civil Rights to Women, 2 May 1948, U.N.T.S. no. 1438, vol. 51.

Inter-American Convention on the Granting of Political Rights to Women, 2 May 1948, U.N.T.S. no. 1438, vol. 51.

Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women, 'Convention of Belem do Para', 9 June 1994, I.L.M. no.1534, vol. 33.

Evropa

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, E.T.S. no. 5.

IV. DOKUMENTI UJEDINJENIH NACIJA

IV.1. Generalna Skupština

'Declaration on the Elimination of Discrimination against Women', General Assembly Resolution A/RES/2263 (XXII), 7 November 1967.

'Declaration on the Elimination of Violence Against Women', General Assembly Resolution A/RES/48/104, 23 February 1994.

'Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict', General Assembly Resolution A/RES/3318 (XXIX), 14 December 1974.

'Gender Mainstreaming in Peacekeeping Activities', A Report of the Secretary General, U.N. Doc. A/57/731, 13 February 2003.

'Mainstreaming the Gender Perspective into All Policies and Programmes in the United Nations System', Report of the Economic and Social Council for 1997, U.N. Doc. A/52/3, 18 September 1997, p. 27-35.

'Rome Statute of the International Criminal Court', U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17 July 1998 (as corrected by the proces-verbaux of 10 November 1998, 12 July 1999, 30 November 1999, 8 May 2000, 17 January 2001 and 16 January 2002).

'Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees', General Assembly Resolution 428 (V), 14 December 1950.

'Universal Declaration of Human Rights', General Assembly Resolution 217 A (III), 10 December 1948.

IV.2. Savet bezbednosti

‘Report of the Secretary-General on Women, Peace and Security’, U.N. Doc. S/2002/1154, 16 October 2002.

‘Security Council Resolution 1325 (2000) on Women, Peace and Security’, U.N. Doc. S/RES/1325 (2000), 31 October 2000.

IV.3. Ekonomski i socijalni Savet

‘Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking’, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council, Addendum, Substantive Session in 2002, U.N. Doc. E/2002/68/Add.1, 20 May 2002.

IV.4. Komisija o ljudskim pravima

‘Guiding Principles on International Displacement’, Annex to U.N. Doc. E/CN.4/1998/53/Add.2 titled ‘Further Promotion and Encouragement of Human Rights and Fundamental Freedoms, Including the Question of the Programme and Methods of Work of the Commission on Human Rights, Mass Exoduses and Displaced Persons: Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission Resolution 1997/39’, 11 February 1998.

‘Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence Against Women’, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and Consequences, Ms. Rhadika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2000/45, U.N. Doc. E/CN.4/2001/73, 23 January 2001.

‘Contemporary Forms of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like Practices During Armed Conflict’, Final Report submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur, U.N. Doc. E/CN.4 Sub.2/1998/13, 22 June 1998.

IV.5. Tela za ugovore o ljudskim pravima

Committee on the Elimination of Discrimination against Women, ‘General Recommendation 19: Violence against Women’, 11th session, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, p. 84, 1994.

Committee on the Rights of the Child, ‘Guidelines Regarding Initial Reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict’, U.N. Doc. CRC/OP/AC/1, 12 October 2001.

Committee on the Rights of the Child, ‘Guidelines regarding Initial Reports to be Submitted by States Parties under Article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography’, U.N. Doc. CRC/OP/SA/1, 4 April 2002.

IV.6. Svetske konferencije

‘Beijing Declaration and Platform for Action’, Fourth World Conference on Women (Beijing: 4-15 September 1995), U.N. Docs. A/CONF.177/20 and A/CONF.177/20/Add.1, 15 September 1995.

‘Copenhagen Declaration on Social Development and Programme of Action of the World Summit for Social Development’, World Summit for Social Development (Copenhagen: 6-12 March 1995), U.N. Doc. A/CONF.166/9, 19 April 1995.

‘Declaration and Agenda for Action’, 1st World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children (Stockholm: 27-31 August 1996), 1996.

‘The Yokohama Global Commitment 2001’, 2nd World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children (Yokohama: 17-20 December 2001), 2001.

‘Vienna Declaration and Programme of Action’, World Conference on Human Rights (Vienna: 14-25 June 1993), U.N. Doc. A/CONF.157/23, 12 July 1993.

V. DODATNA LITERATURA

Catholic Relief Services, *Rapid Rural Appraisal and Participatory Rural Appraisal: A Manual for CRS Field Workers and Partners*, CRS, Baltimore, 1999.

Center for Reproductive Law and Policy, *Women of the World: Laws and Policies Affecting their Reproductive Lives, Anglophone Africa*, CRLP, New York, 1997.

Crehan, K. and Gordon, P., ‘Dying of Sadness: Gender, Sexual Violence and the HIV Epidemic’, Conference Paper, United Nations Development Programme, 1997.

ECPAT Australia, *Choose with Care, Child Wise*, Melbourne, 2001.

Global Forum for Health Research, *Eliminating Sexual Violence Against Women: Towards a Global Initiative*, GFHR, Geneva, 2000.

Global Forum for Health Research, *Mapping a Global Pandemic: Review of Current Literature on Rape, Sexual Assault and Sexual Harassment of Women*, GFHR, Geneva, 2000.

Heise, L., ‘Fact Sheet on gender Violence: A Statistics for Action Fact Sheet’, International Women’s Tribune Center, New York, 1992.

Heise, L., et al., *Ending Violence Against Women*, Population Reports, Series 1, no.11 Johns Hopkins University School of Public Health, Population Information Programme, Baltimore MD, 1999.

Heise, L., et al., *Sexual Coercion and Reproductive Health: A Focus on Research*, The Population Council, New York, 1995.

Heise, L., et al, *Violence Against Women: The Hidden Health Burden*, World Bank Discussion Paper (no. 255), The International Bank for Reconstruction and Development/World Bank, Washington D.C., 1994.

Human Rights Watch, *Seeking Protection: Addressing Sexual and Domestic Violence in Tanzania's Refugee Camps*, HRW, New York, 2000.

Human Rights Watch, *Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwandan Genocide and its Aftermath*, HRW, New York, 1996.

Ledray, L., *Sexual Assault Nurse Examiner: Development and Operation Guide*, Office for Victims of Crime, Office of Justice Programmes, United States Department of Justice, Washington D.C., 1999.

Nduna, S. and Goodyear, L., 'Pain Too Deep for Tears. Assessing the Prevalence of Sexual and Gender-Based Violence among Burundian Refugees in Tanzania', International Rescue Committee, Tanzania, 1997.

Nduna, S. and Rude, D., 'A Safe Space Created By and For Women: Sexual and Gender-Based Violence Programme Report', International Rescue Committee, Tanzania, 1998.

Purdin, S., 'Bibliography of Materials on Reproductive Health Issues Concerning Populations Affected by Armed Conflict', prepared for the Inter-Agency Working Group on Reproductive Health, 2002.

Stevens, L., *A Practical Approach to Gender-Based Violence: A Programme Guide for Health Care Providers and Managers*, Pilot Edition, United Nations Fund for Population Activities, New York, 2001.

United Nations, *Women, Peace and Security*, study submitted by the Secretary-General pursuant to Security Council Resolution 1325, 2000, UN, New York, 2002.

United Nations Children's Fund, 'HIV/AIDS and Children Affected by Armed Conflict', Programme Guidance Note, UNICEF, New York, 2002.

United Nations Children's Fund, 'HIV/AIDS and Children Affected by Armed Conflict: A UNICEF Fact Sheet', UNICEF, New York, 2002.

United Nations Children's Fund, 'Links Between Sexual Abuse and Exploitation and HIV/AIDS', UNICEF, New York, 2002.

United Nations Development Fund for Women, *Progress of the World's Women*, UNIFEM, New York, 2000.

United Nations Division for the Advancement of Women, *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*, United Nations, New York, 1998.

United Nations High Commissioner for Human Rights and Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, *Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights – International Guidelines*. Third International Consultation on HIV/AIDS and Human Rights, United Nations, New York and Geneva, 2002.

Vann, B., *Gender-Based Violence: Emerging Issues in Programmes Serving Displaced Populations*, The Reproductive Health for Refugees Consortium, New York, 2002.

Ward, J., *If Not Now, When? Addressing Gender-Based Violence in Refugee, Internally Displaced, and Post-Conflict Settings. A Global Overview*, The Reproductive Health for Refugees Consortium, New York, 2002.

Women's Commission for Refugee Women and Children, 'Minimum Initial Service Package – Fact Sheet', WCRWC, New York, 2003.

Women's Commission for Refugee Women and Children, 'Monitoring Implementation of the Minimum Initial Service Package: A Check List', WCRWC, New York, 2003.

World Council of Churches, *Overcoming Violence*, WCC, Geneva, 2000.

World Health Organization, *Annotated Bibliography on Violence against Women: A Health and Human Rights Concern*, WHO, Geneva, 1999.

World Health Organization, *Counselling Skills Training in Adolescent Sexuality and Reproductive Health: A Facilitator's Guide*, Doc. WHO/ADH/93.3, WHO, Geneva, 1993.

World Health Organization, *Female Genital Mutilation: Information Kit*, WHO, Geneva, 1999.

World Health Organization, *Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence against Women*, Doc. WHO/EIP/GPE/99.2, WHO, Geneva, 1999.

World Health Organization, *Questions and Answers on Health and Human Rights*, Health and Human Rights Publication Series, Issue no.1, WHO, Geneva, 2002.

World Health Organization, *Violence Against Women: A Priority Health Issue*, WHO, Geneva, 1997.

World Health Organization, *World Report on Violence and Health*, WHO, Geneva,